

МРАТ

Часопис за књижевност, уметност и културу

година XVI књига XVIII свеска LXI септембар 2020

62

Народна библиотека „Данило Киш” Врбас

ТРАГ

Часопис за књижевност, уметност и културу

Издавач

Народна библиотека „Данило Киш“, Врбас

За издавача

Милијана Радовановић

Главни и одговорни уредник

Бранислав Зубовић

Уредништво

Мирослав Алексић, Благоје Баковић, Емсура Хамзић,
Никола Шанга, Павле Орбовић,
Светислав Шљукић и Драгица Ужарева (лектура и коректура)

Досадашњи уредници

Ђорђо Сладоје (2005-2009), Небојша Деветак (2010-2017)

Адреса

Народна библиотека „Данило Киш“, Врбас
21460 Врбас, Маршала Тита 87
Тел/факс +381 (21) 707-566
e-mail: tragvrbas@gmail.com, casopistrag@sbb.rs
www.vrbasbiblioteka.org.rs

УДК 82(05)
YU ISSN 1451-9437

Тираж

300 примерака

Рукописе слати у електронској форми

Илустрације

Ратко ЛАЛИЋ, академски сликар

*Часопис се финансира из буџета општине Врбас, Секретаријата за
културу АП Војводине и Министарства културе РС*

САДРЖАЈ

пјраї поезије – финалистџи 52. ФПМ

Илона БОГНАР.....	5
Ксенија ГОЛУБОВИЃ.....	8
Коста КОСОВАЦ.....	13
Милена Ж. КУЛИЃ.....	15
Стефан ЛАЗАРЕВИЃ.....	18
Анђела ПЕНДИЃ.....	21
Владана ПЕРЛИЃ.....	24
Сузана РУДИЃ.....	28
Шимон ЦУБОТА.....	30
Фарук ШАХАТ.....	33

пјраї прозе

Срђан ВОЛАРЕВИЃ.....	36
Мирослав РАДОВАНОВИЃ.....	67
Милан МИЦИЃ.....	70
Анђелко ЗАБЛАЂАНСКИ.....	74

пјраї на пјраїу

Мирко ДЕМИЃ.....	76
Милош ЗУБАЦ.....	83

пјраї дрџиџ

Бертолд БРЕХТ.....	88
Алики ТЕЛЕСКУ.....	90
Андриј ЉУБКА.....	94
Јуриј ВЕНЕЛИН.....	101

пїраї дїоїе

Јелица РОБЕНОВИЋ.....108

пїраї сећанџа

Рајко ЛУКАЧ.....113

пїраї ицчииїаванџа

Ђорђе НЕШИЋ.....115

Милош КОРДИЋ.....118

Момчило ГОЛИЈАНИН.....121

Владимир ЈАГЛИЧИЋ.....125

Љиљана ЛУКИЋ.....129

Мирослав АЛЕКСИЋ.....134

Душан СТОЈКОВИЋ.....137

Тања ПРОКОПЉЕВИЋ.....142

Тања МИЛУТИНОВИЋ.....147

Јелена МАРИЋЕВИЋ.....152

Маријана ЈЕЛИСАВЧИЋ.....157

пїраї наслеђа

Владимир УВАЛИН.....162

Илона БОГНАР, Равно Село

ВЕЧНОСТ

Синоћ је падала најгласнија киша на свету.
Земља и небо певали су неке стихове,
Нама нечујне и монотоне, у дуету
И мириле давне предрасуде и митове.

Када се стишала ноћ светла су сијала
И бојила ишибане плочнике и сокаке.
Тишина је као загрљај запријала,
Иако су војници још купили остатке.

Све се чинило новим, поново створеним.
Уличне табле су носиле друга имена.
Док смо нашим телима, изнова рођеним,
Спајали прошла и будућа времена.

У том је трену, између два света,
Застало време што упорно одмиче.
У једној соби, несвесна свог лета,
Смисленост је престала да одмиче.

СТРАХ

Шта ако те понесе ветар
И обала, одједном далека,
Постане безначајна
И прека?

Шта ако те уплаше звезде
И снажно зажелиш мрак
Који ће те прогутати
И крај?

Шта ако твоје нежне руке
Постану грубе временом
Кошене страшним бременим?

Шта ако одува ветар сиви
Са жита сваку наду,
Шта ако ми те украду?

Хоћу ли и тада, рањена, моћи
Да усред дуге, олујне ноћи
Нађем твоје очи у мраку?

Кад угасим светло, пустим зло,
Хоћеш ли доћи да спречиш то,
Или ћу и ја, баш као и ти,
У борби са њим викати:
Нећу да летим, где је тло?!

О ЊЕМУ

У твојим рукама слабост је врлина,
Крхка, к'о јутра, док возови одлазе.
А када се смејеш проструји топлина
Кроз све пређашње победе и поразе.

Очима твојим, детињим и невиним,
Гледала бих највеће неправде и боли.
Ти сваки терет претвориш у прашину,
У жељи да те неко баш таквог воли.

„Можда је тешко“, неки ће рећи,
„Кад је тежина мисаона ствар...
Сваки проблем треба прећи,
А не обићи, то је дар.“

Смејем се... Чујете ли сат на зиду?

Када дође најтања секунда,
Лећи ћу крај твога рамена и снити
О свему што је дан са тобом
Без и једне сузе знао бити.

АУТОПОРТРЕТ

Девојчице, рећи ће једном да си тешка,
Да твоје су очи рупа без дна
И сакрићеш тада део свог смешка
Под јастук, у дубину сна.

Мислићеш: „Руку ми нико никад неће
Безглаво и заљубљено дати...“
Тек тада права олуја креће,
То нећеш знати.

Мала, рећи ће да ти је глава високо
И да ћеш пасти јако и жестоко
И престаћеш тада да сањаш и летиш,
Заборавићеш да се сетиш.

Мислићеш: „Боље је на земљи, доле,
Такву ме сви више воле
И нема туге, нема зла.
На земљи сам опет своја ја...“

Лагаћеш себе, чудо моје...
Схвати – тебе се само други боје.

Али, не пишем ти да то спречим,
Пишем ти да ти смерницу дам:
Кад човек мисли да је сам,
Тек тад почиње да се лечи.

Допусти ветру да ти шапне шта ћеш све бити.
Допусти људима да те имају, немој се крити.
Урони у плаве дубине без страха, нећеш нестати.
И никада, али никада, да волиш невино немој престати.

Па, кад ме нађеш, наборану и сиву,
Видећеш једну тачку која нас спаја:
Искру што у оку још увек дечије трепери
И не боји се надлазећег краја.

Ксенија ГОЛУБОВИЋ, Нови Сад

НЕПРИЈАТНОСТ

Непријатно ми је кад затекнем отворена врата од купатила.
Када бабин страх исцури испод прага, опипљив И густ
И дедин пад у њеном сећању оживи попут филма.
(Неке су истине боље прећутане.)

Непријатно ми је кад ме бука буди,
Унутрашњи сат не признаје то време
Када дан почне прегласно,
Комшиницом на вратима и лавезом уместо аларма.

Непријатно ми је кад се вика служи као дезерт после
недељног ручка.

Бабин плач и татино неразумевње,
Хлеб који застаје у грлу,
Када апетит напусти сто и уступи место тишини.

Непријатно ми је када се речи бацају непажљиво,
Када „Деда нема више ништа!”
Из „Однели су му све књиге”
Пређе у подсећање на смрт.
Тата не примећује двосмисленост,
Баба не примећује разлику.

Непријатно ми је кад татино расположење обоји собу,
Унесе горчину какву ни коцке шећера не разблаже.
Када је једини изговор рутина из детињства
И „То сам у овој кући научио!”
Круг се понавља уместо да се разбије.

Непријатно ми је кад се сетим колико лако заборављам,
Колико ми је тешко да сместим дедин лик у ова четири зида,
(Три месеца је премало да избледиш)
Моје ствари разбацане по соби ту не припадају,

А његов простор више никад неће бити његов.
Ми још увек немамо свој.

Непријатно ми је кад схватим да и породице буду странци.
Да није довољно само личити на ону девојчицу
Коју је деда водио у парк и учио да игра шах,
А пустити време да направи провалију између вас.
Такав мост се не гради двапут, и кад престане да ти
буде важно.

Непријатно ми је кад свесно кријем једино што делимо
И због тога ме не дави кривица,
Док ме не дочека: „Зар је био тако лош деда?“
Јер му никад нисам показала ниједну своју песму.

Непријатно ми је кад ме више погоди смрт човека с којим не
делим крв,

Али чији ме је стрпљиви ум више пута спасао.
Непријатно јер нисам плакала ни на једној сахрани.
(Сузе штедим само за неважне ствари)
Непријатно ми је да гурнем ове речи у светло,
Да погледам горе и пустим тај мрак у дивљину,
Неукроћен и срамотно силов.

Надам се да је и вама непријатно.

УТОРАК УВЕЧЕ

Нека места у граду постану портали на вече,
Законе о физици избаце кроз прозор,
Ваздух помешан са димом цигарета и знојем
Затитра и створи рупу у времену.
Смех, бука и алкохол
Гурну те преко невидљиве границе,
Запнеш за праг и придржиш се руком за зид
И одједном све је исто а толико другачије.
Светло је можда за нијансу тамније
И људи гласнији за неколико децибела,
Соба се смањи за пар квадрата
И одједном ти туђи лактови упиру у ребра где год да се
окренеш.
Неки заборављени филтер превучен ти је преко очију
Све видиш кроз 8 година млађег себе
И неке небитне ствари ти постану живот-или-смрт.
Покрети, побегле речи и мимоилажења
Све је одједном под лупом
И све носи неиздрживу тежину,

Тежину од које се одвикао.
Ум ти је умочен у катран и све се за њега лепи
Оно што би помислио тада
(а никако сада, јер сада си потпуно друга особа)
Напуни ти главу,
Избаци све „одрасле” мисли,
Остављајући те умршеног у паучину ирационалног
средњошколског размишљања,
У ванвременском простору у којем више не знаш ни колико
имаш година,

И све је страшно
Непознато и познато у исто време,
И можда си изгубио себе,
Овог садашњег себе који је обично изнад оваквих ситуација,
Али не знаш како да му се вратиш
Дозиваш се али не препознајеш свој глас.
Вртлог руку и ногу слама ти се о тело,
Морска струја против које безнадежно пливаш,
И не преостаје ти ништа друго
Осим да се препустиш тој временској машини,
У нади да ће све ускоро бити готово.
Људи ће отићи кућама и биће тишина,
И духови ће поново заспати,
Ново сунце показаће ти пут
И вратићеш се,
Мало пољуљан и мало блеђи,
Потпуно исти а толико другачији.
И пожелећеш да од овог момента па на даље
Идеш само ка напред,
Без осврта на огледало у коме сија прошлост,
И да више никада не будеш приморан
Да закорачиш у старог себе,
Од којег већ годинама успешно бежиш.

МИЛИМЕТРИ

Једном ћемо рећи дом и мислити на исто место.

Изломићемо ауто-путеве,
Самлети их у цемент новог темеља,
И рећи стопалима да могу да мирују.

Сашићемо завесе од аутобуских карата
(До тад ћемо их имати довољно)
И само сунцу дати да уђе на перон.

У нашој држави од четири зида

Неће бити места даљини,
Дохват руке биће највећа јединица мере.

Једном ћемо се пробудити у истом кревету
И не одбројавати јутра
Не слушати календаре,
И не одлазити.

Растопићемо границе,
Помешати књиге и сав кухињски прибор,
Једину оставити пред вратима.

Можда тада
Ујезичим свој језик љубави,
И уместо прстима провученим кроз косу,
Речима кажем да нас волим.

Не обећавам ништа али...

Можда тада запевам из свег гласа пред тобом,
Поверујем ти да умам,
Почнем да одговарам на питања брзо,
И последње слојеве са себе огулим.

Једном ћемо научити да бројимо у милиметрима
Сваку битну површину:
Кожу до коже,
И кревет до кухиње,

Остало нек се мења.

ТОПОЛЕ

Прошло је време када је петнаест гласова звонило као једно,
Када ме је јутро пратило кући
Из ноћи пуне смеха.
Сопствена соба била ми је највећи странац,
А туђи зидови друга кућа.

Прошло је време заједничких вечера,
Када је љубав струјала кроз стомаке
Заливена вином и божићним филмовима,
Када се могло живети од загрљаја.

Као шума после тихог пожара,
Проредиле су се руке,
Свако тело постало је дрво за себе,

Крошње се више нису преплитале,
Стидљиве и огољене од лишћа
Орезане до последње гране,
Нису мариле да се поново дотакну.

Доживели смо судбину топола из Железничког парка,
Које се, сасечене, већ годинама не опорављају,
Многе смо резове начинили сами,
А остале је живот ветром сломио
Не рекавши нам како се зацељују.

Прошло је време када смо корење пуштали у неистражену
земљу,
Наизглед богату и хранљиву,
Не знајући да испод лежи чврста стена,
Хладна и округна као самоћа.

Прошло је време када су рамена била довољан ослонац,
Сидра за све наше бриге,
Закопавали смо тајне једни другима под језике
И веровали да ће тамо остати сигурне.

Тако лако је било бити део нечег већег од себе,
(Или барем тако мислити)
Препустити се групном менталитету,
И оставити право лице испод јастука,
Нека чека неко боље време да се буде свој.

Прошло је време вијања туђих истина,
Док бесрамно заборављамо своју,
Играња по туђој вољи
Из страха од напуштања.

Сада морам све испочетка,
Самоповерење и самољубав
Стварати полако у четири зида,
Градити чвршће кости и дебљу кожу,
Боље услове за живот,
Док ме сопствено тело поново не прихвати
Саму и самодовољну,
И допусти ми да се неприметно ушуњам у њега,
Као да нигде нисам

Коста КОСОВАЦ, Београд

КАД БУДЕМО СТАРИ

Кад будемо стари,
сећаћемо се, како су пролећне вечери мирисале на кох,
и како су мајке брижљиво шириле чаршафе,
као да су пресвлачиле небо, у беље,

Али, да ли ћемо имати снаге да се сетимо,
оног пса што је у нама лајао, на крви коске,
и једне Циганке, што је била у сродству са летом.

Кад будемо стари,
сећаћемо се, да нам је крв мирисала на ракију,
и да су нам очи биле расцветане бомбе,
које смо носили, као најљуће оружје.

Али, да ли ћемо имати снаге да кроз сећање,
све оно једном оћутано,
оћутимо по други пут.

КАД ПРОДАЈЕМО КУЋУ

Кад продајемо кућу,
како да знамо колико она вреди?
У плочицама у арматури у греди.

У слепим зидовима где отац оседи,
кад продајемо кућу, шта заправо у њој вреди?

Онај лежај у соби, где још видим отиснуто тело деде,
и празну трпезарију, где сви мртви седе.

И стаклено око прозора што гледа на реку,
запамти кад дрво руше
тад и хлад секу.

И бели паркет на ком је моја сестра научила ход,
ја гледам њено детињство а ти само под.

Кад продајемо кућу ми продајемо и улицу,
и дајемо оглас,
ко да дајемо умрлицу.

Кад продајемо кућу,
како да знамо колико она вреди?
Понајмање у плочицама, арматури, греди.

РАЗДЕЛИО САМ СЕБЕ

Разделио сам себе, лаком руком.
Као добри генерал еполете.
И кад будем стар и тужан, ја у другом.
Бићу дете.

Душу ко погачу поломио.
Комад гладном, комад сиротом.
Кад у мени мине све.
У другом бујаћу животом.

Сад најмање себе имам.
А што и да мене у мени има.
Ако пожелим себе наћи.
Нек се нађем у другима.

РУКЕ

Већ дуго нешто умире у грудима мојим,
И једнак је умирања ритам,
Неки кажу запаљење плућа,
Други самоћа,
У зависности кога питама.

И то нешто, никако да нестане,
Ал' бар да би смањило муке,
Ја се потучем ил' саградим кућу,
Да душу моју, спасу руке.

Милена Ж. КУЛИЋ, Бачко Добро Поље

ПОСМРТНА ИСТИНА

Земља која није гробље,
није земља
већ нељудска лаж која нам
се вековима грешно припија уз ципеле
и тако на превару живи
Мртво небо загрљено корацима
Права земља је мирна као смрт
као јавно купатило древних Киклопа
као тихи неимар који чува прошлост
величанствена и тиха
као кисеоник са укусом амброзије
и рђом са траговима смрти

Земља која није гробље,
није земља
већ земљописна карта моје собе
са излизаним и доцртаним границама душе
Плодност за лажни оптимизам
и усијану срећу због заслужене слободе
Алегорија која је изгубила свој смисао
у замену
за првог мртвог који је спуштен у њу

Земља која није гробље,
није земља
већ буре у којем се бућка живот
док кришом не исприча неку
посмртну истину.

ДОРУЧАК НА ТИГАЊУ

Еони да прођу
Ми би опет били исти
И падали би у своја тела

И сретни и свети и чисти

У судару
Два откинута копна
Небу се примичу врхунци

Као свет да пљусне
Кад јаје одбаци своје љуске
И као узаврела каша ври
Израња из врелине поново цела

И копни
Лед под небом вечни
Кад наши се испуне тренуци

У ВРТУ

Све се већ догодило
И ја више немам о чему да пишем

Крвоток је корење свих откинутих речи
Које су клијале у тами са црним
Хлорофилом

У најтишем часу светлост се упија
И само је цвет у дослуху
Са силом

У мени звечи велика празнина
Мене резонанца тела убија

Зар не видиш како се урушавам у себе
И бивам једна пукотина
Цела

ЋУТАЊЕ ПРОСЈАКА

Да нам речи не отежају пут
Преко усана ставили смо прст
Најдаље се оде
Кад скинемо са себе хаље
И одбацимо завежљај и прут

Слепи, одерани, празни
Вриштали смо за слободом

Сада нас свака реч каменује
Узнемире се птице
На задње ноге црн коњ се пропе
Гласови и знаци имају облик пијавице

Сада смо
Као заветници ћутње
Речи целата, вешала и смрти
Сурово тутње

Прегласно је моје Ништа

Стефан ЛАЗАРЕВИЋ, Седларе

ОД ПАМТИВЕКА

Хиљаду је путева светских.
Да би кроз пакао прошао,
мора те спровести песник.
Од шапача до тапшача
не провлачи се реч о срећи.
Истина се често говори, ћутећи.

Свет иде даље, са сваким који спава.
Хиљаде је глава мислило о жени.
Нек те не збуни пролазности слава,
и смрт има пут којим газе блажени.

Не брини за сутра – то је бреме лажи.
Живот можеш живети док год траје време.
Вечнима је, кажу забрањено пасти,
вечнима су сласти земље отупело семе.

Не мисли о прошлом, то и не постоји.
Планине су згасле и мора отекла.
Нико неће дане да ти прошле броји
Сваког носи једном, заборава река.

Нек ти је за наук, од постања света,
и свих оних малих несхватљивих јада
колко год да скупљаш и сабираш лета,
једино што имаш дешава се сада.

ПУЧИНА

Не варај себе да се помераш
ако се све око тебе окреће
а у теби галаксије мирују.
Зажмури.

Несагледиви свемири
зашивени за капке
захтевају да им се дивиш.
Океан те посматра
док протичеш
и покушава да разуме
твоја комешања.

Пут почиње
кад се зажелиш корачања.
Стазе су ти отворене
тек ако у себе свратиш
пролеће и кишу
и на њима сазидаш дом.

Не оклевај (о)смех.
Буди чудо у пролазу
пored оних што
фотографишу камење
мислећи да су видели свет.

Кад останеш без даха
откриће ти се да месечина мирише
на океански ветар
и пустињске жене
и да неустрашиви пустилов
и замишљени ратник из фотеље
деле исти поглед на свет.

Пре него зажелиш
да си порука у боци
мораш да будеш река,
јер само онај
који је текао буком
може тишином мир да проговори.

ОБЕЋАЊЕ

Упамти
тишине не заборављам.
Ово ће трајање
бити довољно
за неискоришћене
речи написане песме.
Дани ће проћи.
Месеци ће се претворити у године.
Педесет генерација птица ће се вратити са југа.
Забраниће да се користе пластичне кесе.
Забораџићу говор на венчању и
име трећег унука од другог сина.
Нестаће сто животињских врста.
Ишчезнуће лице првог пољупца.
Нећу се сетити
ни једне изговорене речи
са последње исповести.
Забораџићу како се смејеш и грлиш.
Престаћу да дишем и у прах да се претварам,
али упамти...
Тишине
не заборављам!

ЕТЕР

Гола и стидна
куца ми под ребром
и нервира ме што
не могу да мислим
о корњачама са
Галапагоса
као о њеној коси
и ево да се ноћу
не гушим не бих
знао да живи у
мом плућном крилу
њена сенка
која ми притиска дах
као пустињски ваздух
и тера ме
да се на сахранама
осећам као новорођено
мајско сунце.

Анђела ПЕНДИЋ, Београд

ЈУН

музика након тебе отвара рану,

музика без тебе
простор за будућу успомену

у оном тренутку дана
када се тишина појављује
као колебање зрака –
нисам сигурна да ли долазе или одлазе –
прошлост ране постаје бесконачна

а тишина: он

испод које као под лупом
видим шару пирографа
на једној дрвеној птици
видим увеличано детињство

до сваког неопростивог детаља
увеличана његова привидна присуства

не сећамо се својих дечјих гласова
али музика носи све просторе
у којима су одјекивали

и отвара врата оних у којима се никад нису чули

ослушкујем стојећи на прагу
празнине у себи

нек врата остану отворена
оно што је иза њих
неко је пре мене већ заволео

СЕПТЕМБАР

Прва самоћа дана
и овај пут је први трен његовог нестанка:
сунце односи све немоћи које је изнело
пред нас,
одлази и савесно нас оставља
у временској раселини између „да“ и „не“.
То није туга. Сви ћемо зачути по један глас
који ће нас позвати, дотад
износићемо на последње светло негатив звукова
постављати зрак на зрак.
Лица са фотографија, њихов мирис
бледи од залазака које морају да
подносе заједно са нама
јелен прескаче преко хумова
и застаје пред стеном раздјељеном
између „да“ и „не“
а ми размотавамо траке од којих смо састављени
онда кад саме осете жеђ – у доба последње светлости
рађају старе слике на новим позадинама,
а нове слике су присутне
као дете које још није дошло на свет
али је у њега већ унело промене.

ОКТОБАР

Од јесење близине
остале су ми једино
твоје очи
твоје речи
и моје нове руке
већ тада уморне од прошлости

ДЕЦЕМБАР

Не спасава свака љубав

Заједно са нама
једнако је била уроњена у време

Моје тело се више ничега не сећа
успомене су ускладиштиле речи

Оно се креће изван материје,
неизговорено

Нејасне границе тела – нејасне границе
нестајања

Само један магловити оријентир –
моје грло
најближа тачка између нас

Владана ПЕРЛИЋ, Бања Лука

МАЈКА, ЖЕНА?

Моја мајка је некад била жена.
Чудно је помислити да је то биће
некад вољело и било вољено на
разноразне немајчинске начине.
Засигурно, моја мати је некад
била жена, а онда је вјероватно,
као многе жене, била грешна и
можда чак – страшно је то помислити!
– угађала својим хировима.
Ако је моја матер некад била жена,
онда је, могуће, била и тјелесна и
куповала хаљине које ће јој нагласити
струк. Моја мати, жена? Ха, чудно је
то помислити, замислити. Моја мати,
жена? Са бисерним наушницама
мјесто малих исуса на дојкама?
Са цвијетом у коси
мјесто бриге у очима?
Каква је то мајка?
И могу ли мајке уопште бити
жене?

ЉУБАВНИЦА

Маргерити Дирас

Твоје „желим те“ када ме имаш
Ствара илузију о новим границама
Које још нисам прешла
Шта још може да се учини с људским тијелом?

Знам
Вратићу кост коју ти од искона дугујем

Надахњујеш ме страхом
Из страха проистиче све моје узбуђење
Страствени зец
Лавица у тјерању
Загрљене видре
Ми смо животиње
То је све

Реци да имам најгласније срце у мраку
Сва сам се претворила у срце

Страшно је све ово што радимо
И забрањено у неким врло старим књигама
Можда ми се зато толико допада

Моји снови – поприште античких трагедија
Прво се волимо, а онда упале свјетла и то ми је брат
Снови увијек трају иза завјеса
Моји суфлери – породични гласови

Реци да ме дословно желиш и никако другачије
Већ предосјећам
Оставићу невиност у овој брдовитој земљи крви и мрака
Послије ме води негдје гдје је увијек љето
Гдје су људи другачије коже него што је наша
Гдје градови носе имена која не можемо изговорити
Води ме негдје гдје је увијек љето
Да мислим да вријеме стоји
Да постоји само једно једино
Вјечно љето

Азијска ријека споро протиче
Ваздух је влажан
А ја сам мала развратна Францускиња
Што воли забрањене љубави и мушке шешире
Увијек та слика
Од прошлих живота се не може побјећи

Наше страсти су се пољубиле
Негдје на сјеверној полулопти
Љубио се с мојим другим устима
Док је моје друго лице плакало јецало
Од жалости од уживања
Не знам
Мислила сам на H el ene Lagonelle

Било је то да се умре
Открила сам да моје тијело има свој сопствени живот

ИМЕ ТУГЕ

Нису важна наша мала сломљена срца
ни сузе које смо губили по булеварима незнатних јунака.
Свака промашена љубав на крају постане
ђубриво за нека будућа уганућа,
ниједно срце се не излијечи до краја и штуца
већ с првом наглом промјеном времена.

Не треба плакати на свом гробу
(то је посао других), но се радовати, радовати,
јер ће се коначно свршити неизљечиво
неразумијевање између свијета и тебе.
Доћи ће други дјечаци и друге дјевојчице да
наслиједе твоју тугу и бринуће се о њој као о
властитом дјетету, све док је на сопственом
гробу не предају неким новим дјевојчицама и дјечацима.
И нико се никад запитати неће
како јој је право име ни ко ју је родио.

СМРТ ПЈЕСНИКА

Пјесник сједи под кедром и пише једну
те исту пјесму цијели свој живот.
Како је напише на лист папира, тако он
одлети у зрак и измијеша се са лишћем шуме.
Ни не слуги да
Смрт вреба.
Мало је познато да Смрт има добар њух,
а пјесма, кад се преко ње изређају
годишња доба, почне да испушта
јединствен и јак мирис.
Мало је познато да и пјесма понекад
пожели умријети.
Али ова Смрт не убија као што убијају
чиновничке Смрти.
Ова Смрт је Шир Кан, грациозна и подла.
Када она убије, Пјесник мора још дуго
земљом да лута и пита се нешто
нејасно и давно, све вријеме гледајући у
свој унакажени леш.

Сузана РУДИЋ, Степановићево

АМБЛЕМ

Како да те сачувам од урокљивог ока, прогона у амбис?
Прогутати тешко могу канулу сузу.
Подижу се сенке, постају путокази за још један пут ка
метаморфози.
Лењо се нагињем кроз абажур, трагам за кључем чулности.
Са балкона падају пупољци мушкатле, амблеми отиснутих
зачочетника љубави.
Како ослободити заточеника коме је клатно извор живота?
Дуго смо се ти и ја клатили изнад сличних међа.
Бирали тачке изнад темена које ће изродити додире.
Dolus Semper Praestatur*

*(За намеру се увек одговара)

КУЋА

Подсећа ли те наша кућа на још једну
у низу алеја прогнаних,
утиснутих у влакна Торинског платна?
Подсећају ли те те беле ране залирене одзвањањем
воштаних корака на сенке које станују у нашој оазис,
месе нашу погачу, именују у окидач за косидбу семена
под тихом месечином.
Подсећа ли те наша кућа, на још једну у низу алеја
испред које смо обед увидели у јуту, кашике повезали.
Кренули према хоризонту.
Личе ли ти наша лица на Пирово?
Као да ни то није довољно, даћу ти Јудин пољубац.
Све тече низводо.
Улива се у мрежу ко зна којег мердијана,
Нека ту смо, где јесмо. Учворени.

Причам ти мимиком.
Не личи ли ти наша кућа на картонску кутију,
где дувар диригује своје, кроз отворе увлаче се мишеви,
а наше очи одмарају се након сеоба.

ИСПОВЕСТ ВОДИ

Вода односи сваку брану,
Срушене беве са твојих руку месије.
Не пали ми свећу када својим очњацима закују пролазе.
Носи, о носи ме, бићу ти ушће, притока.
Ти знаш моја помрачења, скривање испод балдахина
после протицања воде.
Буди спреман да ми скинеш ешарпу,
проникнеш у мој жиг на образу.
Не стоје ли жигосани у угловима поред којих се полагају
венци у име побуњеника?
И кроз чија шушља тела клија накалемљена младица
посечена пре раста.
Буди спреман да проникнеш испод рушевина
у ноћи Црвеног месеца када ми мати посипа путеве трњем.
Исповеди се води у осећају одвајања нокта од меса.

Гледај моја лелујања, нека те не завара обруч око струка.
Служи да те именујем у весника водоноша
који утољује жедне,
Опрости што сам баш загризла твоју бутну кост.
Једино ми је то избацила мајка земља, после клецања у
прологу ноћи.

ОКОНЧАЊЕ

Закуцам ли у јаслице ексеру уместо сламе,
премостићу окончање, одвећ познат пут,
препарирани нит, испричаћу ти причу из барке.
Сви ратови почињу дављењем вриска у грлу.
Бешумном језом, мирисом барута на божуру.
Паљењем лептирових крила у оцаку.
Сви ратови компоновани су бојом шизофреније.
Имају звук цепања јарбола на прамцима.
Стезањем омчи око материце.
Деобом неба у кичменој мождини.
Топљењем шећерне вуне и гравирањем туге у вашарске
лутке.

Шимон ЦУБОТА, Београд

НОСТАЛГИЈА

спуштамо се
низ пригушене звукове
започетих одсутности

низ близине
преоптерећене нашом
најлепшом немоћи
претворене у садашњост

твоје дусање је најудаљенија тачка океана

на граници коже и носталгије
наилазимо на остатке срушене куће

а ово дрво се преображава
несавршено

МЕТАМОРФОЗА

додир се претвара у песак
за који је немогуће пронаћи
идеалан облик шака

не осврћи се
јер простор је безгласје

јер надживели смо покрет
са којим смо створили уточиште
пре сна

дотичемо зид
који наговештава лутање

у овом заустављеном кретању
не осврћи се
јер ово је покрет
који се претвара у траг

а у могућности окрета
остаје
још само мало јуна
како река
не би нестала

ЈУЧЕРАШЊИЦЕ

унели смо
шуму
у јучерашњицу

дубоки пејзажи магле
враћају ме
у поднебље огња
и неостварених домета светлости

да ли је неко управо постао
још једна незатворена даљина?

или је
ово дрво
ова сенка
овај сан
само продужетак
једног недовршеног покрета?

заборављање је најтежи део себе
могућност је најтежи део облика

пре птице
превазилазимо
другачију коначност

МАГНОЛИЈА

спуштамо се ободима собе
у простор испод огледала

свећа пада на под
и тај тренутак људи ће назвати
сутон

пукотине на твојим уснама
само су пресушене реке,
копна за оне
који се никада неће вратити

наша пролазност постаће
неостварено време
и нико неће видети светлост
која улази кроз прозор
након четрдесет девет година
кише

отварамо врата

Фарук ШАХАТ, Сарајево

ГДЈЕ САЊАЈУ ЛОКОМОТИВЕ

Искрадох се недавно из породичног стана,
У ноћ сабласну и нехумано дугу,
Дотрчах до поља
Гдје сањају локомотиве
И прислоних срце на жељезничку пругу.
Откуцах једном, мислећи на тебе
И гвожђе је одзвонило са истом таквом мишљу
Путујући даље у тихи топли мрак,
И затекоше сутра шапат прса мојих
На станицама Прага, уз рози јутарњи зрак.
Од Мајорке до Востока и Индије на југу,
Гдје могу проћи пастуси од угља и струје
Одјекују колодвори који не знају за нас
И шibaју се путеви као од олује.
Па мило дјевојче моје, кад на пут желиш поћи
Гдје год воде двије црте
Под којим је пјешчан друм
Онај топот што чујеш, кад шине дрхте
Прије него нови воз ће доћи,
То га је прстигао мога срца шум.

ТРУБА

Оче, купи ми трубу,
Да попут старог просјака
На ћошку чаршијског трга,
Са лицем од бора
И дланом од кврга
Свирам као да умирем ноћас.
И оче, молим те, купи ми трубу
Да са њом идем низ

калдрме, чикме, сокаке
Да са њом идем кроз
кафане и конаке
Да прилазим зори са нотом у грлу
И тражим да чује моју пјесму врлу
И да свирам као да умирем ноћас.
О оче мили, купи ми трубу
Да је привијем уз себе
У ноћи без топлоте
И кад ме понесе туга земаљска
Да псујем све друге могуће животе
И да се питам је ли ово све
Што се доживјети може
Унутар једног ума и коже,
Јер лако је сањати на пун стомак
И из мјеста гдје могу на стотину пута
Па зато ме нагони неки живот боема
Са том својом лименом свиралом
Што лута
А чим добијем трубу
Знам да ће бити мање добро и мање сретно и мање лако
И више патње свакако
Али опет, купи ми трубу
Јер бих да та жеља мјесто мене умире ноћас.

ВЕСНА

Сишла Весна са прољећем
Крај горја гдје род мој тече,
Кад се спусти модро вече
Стадоше јој коњи боси
Испред хладне хиже моје
Гдје ме нађе да је чеках,
Скамењен, сив и без боје
И лањски ми мраз у коси.
Сједијох тад крај огњишта
Већ дуго без свог огрјева,
Не устадох, рекох ништа
Русалки јој не чух пјева.
Пред очима ми промакла
Очима од леден-стакла,
Које тихо говорише:
Нема мене никад више.
У прса ми сузе шила
Гдје се давно угњездила
Тишина и горка Зима.
Кад за руке ме узела
Видје дио у прстима
Моранина б'јела вела.

АКО ТИ НЕ ДОЂЕМ

Ако ти не дођем, сиђи у авлију.
Провјери да ли још цват има мириса,
Ту, на сунцу док си, погледај у земљу
И ако увидиш да имаш обриса;
Па ти онда сиђи низ улице града
Да затекнеш птице што лете без крила,
А ако их нема, потражи мртваце,
Ступају ли сами, без срца и била;
Ако мила моја, ако, опет ако
Ни мртви не ходе, нити сјена нага
Бјежи испод тебе, и колибри лети
Над аромом баште дремљиво, полако,
А мене још нема на капији твојој,
Нити гласа мога ни погледа блага,
Онда нам се љубав љубављу не зове.
Ако ти не дођем, забрини се, драга.

Финалисти 52. ФПМ – Фарук ШАХАТ

Срђан ВОЛАРЕВИЋ

ЗАВЕШТАЊЕ МОГ ОЦА

Као што дете се чином рођења у свету најпре огласи плачем, тако се међу Србима у Далмацији, уз прву изговорену реч исказује љубав према Русима, као и дубока оданост правди и истини. И без преувеличавања, слободан сам да кажем, у томе се огледао свеукупни удес мог оца, сав његов живот и истрајавање на одбрани смисла и сврхе у тим ослонцима опстајања и трајања.

Чак је и његово име, на крштењу, дало оквир том његовом животном путу, да понесе бар делић садржаја имена оног ко га је прославио за сва времена – Јован. Па је и крштен у парохијској цркви Светог Јована Претече, као новорођени житељ села којег су, мимо географског имена, дуго већ звали Мала Москва. Тим чином заокружен је његов лик живота, лик православног Србина из северне Далмације.

Као најстаријем мушком детету њега је допало да буде припреман за главу имања, додуше у заједници, али на сваки начин да он буде носилац целине поседа и руководитељ у пословима, око њива, пашњака, винограда, блага и осталог. Али већ ту искрсао је проблем, његов отац, мој деда, са другом страном заједнице, са својим братом, договорио се да он своју децу школује, а да његова деца остану при земљи, то јест уз њиве, винограде, ливаде, благо и остало.

То је, за мог оца, значило да са мотиком пролази основно и обавезно школовање, док његова браћа од стрица се и не друже са том нужном и превасходном сеоском алатком, а и пре свитања не морају ићи овцама, или старати се о коњима, или воловима, а још мање око сетве или жетве, вршидбе или винограда... Јер они уче из књига, за други положај у друштву.

Мој отац то је доживео као једну тешку неправду.

Али никад, никад он о томе ни реч ником није рекао, а још мање да је неком нешто пребацио, или да је кога оптужио. Напросто, у договору са старијим и школујућим братом од стрица, своју мотику „бацио је у коприву“ и, по сведочењу преда мном, дословно „попишао се по њој“ и побегао од куће.

Прекршивши урођену и дужну послушност оцу, био је то његов бег од огњишта. Не у оном виду како нам то сведочи блудни па покајнички син, али свакако удаљавање од свог окриља живота, само са животом добијеним од оца а описано у речи бег.

Упутивши се право у Земун, идући преко Загреба, где је имао везу за даљи пут, код неког од наших Далматинаца. Руковођен правдом, али и дубоком жељом за образовањем, за сазнањима која могу донети учење, кренуо је код очевог брата од стрица, у Улицу Старца Вујадина, који се пре десетак година из Далмације населио у Србији.

Кад је закорачио у двориште стричеве куће, овај је, угледавши га, само рекао: „Мрцино, побегао си од куће“. И пригрлио га је као своје рођено дете, уз још пет својих синова.

Кад год сам покушао да замислим тај сусрет, обично бих очевог стрица, мог деду (по коме сам добио име на крштењу), гледао како стоји код повеликог стабла кајсије, са које сам много пута најео се најсласније воћке свог детињства; или бих га видео како нешто послује око машине за прање веша коју је он сам направио, да је, у виду ваљка, бубањ од низа финих летвица од неког тврдог дрвета, у лименом кориту, док је остала дрвена конструкција то држала довољно високо да се ручка слободно може вртети – као што сам се сам уверио у марљивост и умешност дедових руку за много тога што је потребно у кући.

Убрзо се испоставило да је отац, гоњен неправдом, окриље мира пронашао у кући свог стрица. Своју вољу, жеље и циљеве ставио је на располагање свом стрицу. А није имао више од петнаест година.

По мерама старосне доби у Далмацији отац је, као клапац, већ био довољно одрастао за привређивање, па га је стриц, преко својих познанстава, запослио у оближњој фабрици Икарус, за неки лакши посао.

Ту се упознао са оним младим људима који ће се за највише деценију и по јавно и поносно ословљавати као радничка класа и пролетаријат. Није искључено да су га ови, у потоња времена звани и авангарда друштва, одводили на своје састанке и скупове, где се највише говорило о правди и борби за њу. А сасвим извесно ту су могле да се чују и речи о великом светском процесу пролетера свих земаља, док им је ослонац у свим казивањима бивао народ Русије, са великим Стаљином на челу. И није их дотицало, ни колико тун у оку, што је та безрезервна преданост Русији порекло имала из оних времена када је том братском и јединоверном земљом владао цар. Било је незамисливо да од Руса међу Србе може стићи нешто лоше.

Мом оцу, рођеном с љубављу према светој Русији, није требало пуно да се душом и вољом приклони овим младим људима. Људима који су по распусној младости својој клонили се од миленијумским нараштајима опробаних токова живота, па тако склони тежњама које ће их још више одмакнути од очева, дедова и прадедова, да би себе умишљали и свима представљали као почетке неког другог, бољег и лепшег света. Да би, до искључивости, управо сви они били спасиоци света и свеукупног људског рода. Њихова идеја могла се свести на реч:

нови човек новог доба – човек који ће владати сопственим животом. И то, поглавито, без опјумске религије, без безобзирних експлоататора, без поганих зеленаша и немилосрдних капиталиста, на темељима чисте науке коју су звали марксизам, а која се изворно везивала за париске покоље с краја осамнаестог века – уз егзотично име Париска комуна.

И каква би то младост била да не зна за бољи, лепши и праведнији свет, и да њему тежи. А поготово кад око себе гледа оно са чиме се не може мирити, што се окрепљујуће уклапало у очев бег од свог оца, од родног огњишта, одакле се разгранави и успиње људско трајање.

У кући свог стрица, као између оца и мајке, и петоро на пречац добије браће, започињао је живот без принуде, без осуђивања, без омаловажавања, без ускраћивања, колики је склад и спокој и мир старатељски и брижно стриц ширио у својој обитељи. Мотика, као симбол обесправљености, остала је далеко од њега, у Далмацији, исто као и његово огњиште.

Понекад, сетивши се тих дана, код стрица, у Земуну, сав озарен и испуњен необичним удивљењем, умео је да ми каже: „На креденцу, сама за себе, стајала је једна здела. У њу је свако спуштао сав новац који је зарадио, а узимао је колико му треба“.

Осим стрица и његови синови су ту и тамо привређивали, колико им је школовање допуштало.

Та здела оцу је остала у души као белег уважања и обзира, а понајвише као биљег једначења. Са једнаким частима за све, да нико ни у чему није закинут. Та здела симболично је држала беочуг стричеве обитељи у којој је свако имао колико му треба, и ни труп више или мање.

У овом часу на најсажетији могућ начин увиђам да је уз свог стрица отац мој могао да на неспутан начин у својој души усправља, развија и учвршћује дете српске ускочке Далмације. Његов потоњи живот то ће и доказати, у најпунијем виду његове личности.

Да бих свог оца сагледао колико год ми је допуштала његова шкртост у казивањима о себи, место његовог стрица у његовој души и вољи, сигуран сам даје дубоку уметемељеност мала месингана плочица, са угравираним презименом Воларевић, у Богородичиној цркви, у Земуну, изнад саме стасидије.

Та плочица казује ми да дед мој, очев стриц, никада, никада мог оца није укорио, нити га је попреко погледао, или да је допустио да се ма ко из његове многољудне обитељи према њему односи као уљезу. А још мање да је ма шта оцу мом рекао за његова дружења са младим скојевцима и комунистима – члановима илегалне политичке странке.

Званично ту странку пратио је глас као ону политичку струју која ће све учинити да растури, уништи и распарча Југославију, као великосрпску творевину, на рачун осталих, угњетних народа.

Потврду тог уверења отац је добијао у протестима које су, под паролом права радника, били организовали комунисти, а где се и он сам налазио. Као љуту и јуначку успомену на те протесте, осим

оживљеног бунтовног жара у прсима, помињао је воловску жилу у рукама жандара.

Уверен сам не би је тако издвојено памтио, са поносом, да није премеравала његова леђа.

Дед мој, очев стриц, политички сасвим равнодушан, прави хришћанин и православац, узорно богобојажљив, у свему томе могао је гледати само зло које свима прети. Међутим, оца мог најмање да је одвраћао од тих дружења – знао је, у души је носио, изнад Божије силе нема веће силе. И све што бива, с Његовим је допуштењем, и због чега око тога постављати питања. Па је смирење најједноставнији кључ за свако искушење, сваки догађај, сваку мисао, а пред ближњима увек и безусловно имати љубав.

Када је у животе Срба ушетао 27. март 1941. године, народ Земуна и Београда из својих кућа и станова почео је да се излива на тргове и улице. Очев стриц и мој отац задесили су се на тргу, на Зеленом венцу. Са неког стола смењивали су се говорници, а с времена на време међу масом окупљених проламали су се повици: „Боље гроб, него роб!“ Затим: „Боље рат, него пакт!“

Народ је памтио немачка зверства из Првог светског рата и одбијао је ма какав савез са немачком државом, државом с којом је који дан раније Југославија управо потписала савезништво. То понижење српска душа није могла да прими.

Смењивали су се говорници, из њихових прса одјекивао је понос и непокорност, сведочење духа предака од Косова па до Кајмакчалана, а народ је клицао. Од оних којима се мој отац приклонио, а који су за себе говорили да су комунисти, ако се и један испео на сто и уњкаво се обратио, да је једва и грло отворио.

На све то очев стриц се прекрстио, немо је одмахивао главом, док су прса очева надимала се пламтећи од жеље да се некуд крене и нешто уради. Пред стричевим миром и отац мој се смирио.

После десетак дана, у рано јутро, на наш Ускрс, небо над Београдом се зацрнело. Почео је рат.

Не могу да одолим а да не уметнем, без обзира на редослед казивања о мом оцу: у испољавању мржње према Србима, непријатељ увек одабере прикладан датум: После четири године над Београдом ће се, поново на наш српски Ускрс, небо зацрнети, али од савезничких авиона – по директиви комунисте и старог Београђанина, Коче Поповића. И иначе врло брзо примицао се крај рата. Али и почетак комунистичке владивине.

Убрзо, после синова кнеза таме а германског племена васкршње литије, отац се одазвао зову завичаја, огњишта и предака, и истим путем бега од куће, вратио се свом оцу. Крв ускочка и мегданцијска није му допуштала да остане удрвењен и скрштених руку. А може бити и да му је стриц дао благослов да се врати свом оцу, у своје село.

Отац његов, дјед мој, дочекао га је као да ни дан један он није био одсутан, мада отишавши дечак, сада је био младић. И већ у првом дану с обавезом да коње одведе на испашу, у поље испод самог макадамског пута који спаја Книн и Бенковац, односно Задар. Италија је већ одредила своју границу, тамо између Кистања и Радучића,

надомак Книна. С оне стране границе злокобно се ширила Независна Држава Хрватска.

И истог тог дана, док се отац бавио око коња, између још двојице или тројице сусељана у сличном послу око крава, од Бенковца су наишла два карабињера, на бициклима, под пелеринама и перушком на капи.

Зауоставили су се, видевши младе људе и коње, и пришли им, напросто тек да дају до знања да су сада они представници власти. Иначе, Италија је до овог рата обухватала Задар, само до Земуника, а сад се то разирило у донекле скресаним границама Млетачке републике, која је ту владала све до Кампоформијског мира, 1789. године. После су се ту смењивали Французи и Аустрија, али увек се истим становништвом. А ови карабињери бејаху само пена на врху таласа италијанске власти.

Нашавши се међу Србима, без познавања њиховог језика, онако отворено и непосредно, како то само Италијани умеју, покушали су да заподену разговор. У том туц-муц разумевању један од очевих сусељана (отац никад није рекао његово име) руком је показао на мог оца и изговорио реч: „Овај је дошао из Београда“.

Реч Београд тада је у свести Италијана значила велику опасност.

Карабињери су се бацили на мог оца и почели да га туку, рукама, оборили га, па онда ударају ногама.

Док су они тако из себе истресали страх пред Београдом, мој отац им је склупчан викао: „Но мацаре, но мацаре, но мацаре!“

Када су се уморили од батинања, засели су на своје бицикле и продужили пут, према Кожловцу, као да се ништа није десило.

Тада је мој отац схватио да је Далмација окупирана.

И већ после неколико дана придружио се партизанима, мада је већ од раније имао везу са комунистима са оним братом од стрица који му је помогао да се домогне Земуна, у бегу од свог оца. Али он није отишао у шуму, како се то коју деценију доцније по филмовима шаблонски описивао одлазак у партизане.

Шта је то требало да значи, знају само они који су те филмове и правили.

Отац мој је под окриљем питомог и брижног сељака обављао своје сеоске послове, а успут својој вези достављао податке о италијанској војсци и четницима, пре свега. Био је обавештајац првог реда. Истовремено то је отац држало у оквирима оних сазнања о ратним дешавањима која је добијао од партијских другова, што је четнике жигосало као сараднике окупатора.

Симбол четништва у том смислу, али и по необичној суровости према народу, био му је поп Ђујић – како је ословљавао војводу Ђујића. Изван његових сазнања остајао је потписан договор између италијанских власти и четника, по коме они неће дирати једни друге, а да ће италијанске власти спасавати Србе од хрватске кољачке помаме. Исто тако далеко од очеве обавештености били су италијански прихватни центри по Буковици за Србе са територије Независне Државе Хрватске, где су Хрвати увелико клали незаштићене Србе.

Или напосто по диктату комунистичке слике рата, то је његова свест брисала. Необично је и то да су у очевим увидима у токове рата изостајали и велики спасилачки подвизи Италијана по Лици, када су спасили, на пример, у Грачацу, око четрдесетак младих Српкиња, које су Хрвати држали као робине, уз стандардно силовање и иживљавање до изнемоглости.

Запомагање и крици тих младих Српкиња призивали су људскост, а на то су се одазвали Италијани, звани окупатори – кажу италијанска сведочења.

У очево село Буковић неколико пута залазили су четници, окупљали народ и позивали мушкарце, дорасле за пушку, да им се придруже. Међутим, то позивање није имало одјека. Понекад би се догодило да неког и закаче кундаком, или шаком, уз псовке упућене комунистима, али нико од народа на то се није обазирао, прихватили су то као редовну порцију уобичајене гордости. Тако се једном десило, да су тукли и неке жене, па су отишли, а већ сутрадан из суседног села, Лисичића, римокатоличког, а то значи хрватског, неколико њих је ушло у кућу једног очевог сусељана и одмах је кренуло мучење целе обитељи. Од дана када су Италијани дошли у Бенковац, у очевој, у нашој кући спавао је наш свештеник. И како је стигао до њега глас о овом упаду Хрвата у Малу Москву, он је задигао мантију и трчећим кораком стигао до четничког штаба у Кули Атлагића, што је неких шест километара од мог села.

Од тог тренутка није прошло више од сат времена четници су стигли до куће у којој су Хрвати мрцварили домаћина и његову обитељ, побивши на монструозан начин њих петоро. После четничке руке, која је стигла и до Лисичића, никад више из тог села Србе нико није ни попреко погледао.

Да би како тако одржали мир у Буковици и Равним Котарима, и пред партизанима који су водили неки свој рат против Италије, италијанске власти су од Срба и од Хрвата, као одвојене одреде саставили Добровољачку антикомунистичку милицију, у народу звану Милитаре волонtere антикомуниста. Седиште Хрвата било је у старом млетачком утврђењу у селу Перушић, надомак Бенковца, и они су за себе говорили да су усташе, а седиште Срба било је у Ђеврскама, близу Кистања, да би за себе говорили да су четници.

У том дословном вртлогу крви, дуго негованом под прсима Хрвата, италијанских тежњи да се задрже млетачки поседи, Срба да се одбране од кољачке помаме својих комшија Хрвата, мој отац, у партизанима оловљаван као позадинац, веома се добро сналазио. Већ је преко својих веза у касарни са италијанском војском установио своју комунистичку везу. Кључар магацина са оружјем био је члан Комунистичке партије Италије. Тобож возећи кукурузовину, сено, или дрва, пролазио би поред касарне, у уговорен сат, и преузимао толико оружја и муниције да се не види да недостаје, и то смештао под товар у запрежним колима, званим кар. Тада би кренуо на уговорено место да оружје преда, где га је пут водио кроз неколико села – а свако је имало своју стражу. Под седиштем отац је имао и четничку и усташку капу, а по потреби и неку италијанску. Тако, знајући које је село хрватско а које српско, мењао је капе и пролазио.

И све то у по бела дана. И без борбе глава се губила лако, и забуном, а ноћу неизоствано.

У та узвитлана времена, када се дан разликовао од ноћи само по сатници, отац мој загледао се у моју мајку. Да ли је то било при сајму, када народ доведе благо на продају, иза Соколског дома, или о великом бенковачком празнику, Илињи, како то ословљава народ, или у каквој другој прилици, да ју је угледао у друштву свог оца, остало ми је непознато. Бенковац је са свих страна, осим страже на путевима, чувала бодљикава жица, али то ни мало није спутавало потребе људи Буковице и Котара, навике и жеље, а да је поприште тога увек у Бенковцу.

Али ако то не знам, као што данашњи свет од тога прави циркус, онда знам, мајка ми је испричала, да ју је отац мој заручио на Аранђелов дан у некој кући, у Бенковцу. Било је вече, значи ко је у Бенковцу не може изван жице, нити у Бенковац. По свој прилици то се десило у кући заједничког пријатеља, мог деде и оца моје мајке, деде по мојој мајци. Уз присуство очевог оца и бабине мајке отац је пружио мојој мајци вацол, са јабуком и прстеном. Онако детиње у чуду гледала је у пружену руку, са понудом, и није знала шта да ради. Онда ју је баба мунула лактом и рекла јој: „Нуде, узми.“ То узевши она је прихватила да је заручена за мог оца.

Наравно да је пре тога било испитивање, договарање, разговора, и упознавање пријатеља, оца мог оца и оца моје мајке. У кући оца моје мајке, уз пригодне дарове са очеве стране, и богату трпезу, за столицом, на треношцима, уз огњиште, док су будући ујаци моји и будуће моје тетке, са дечурлијом из мајчиног засеока, као публика вирили на вратима. Мајка је моја тада са својим дедом, веома угледним житељем и не само тог села, за то време седела у шувиту, у кули.

Отац мој и мајка моја не само да нису ни знали једно за друго, него ни поглед нису били разменили. Једино што ју је отац видео на бунару око вучија, када је туда пролазио са својим оцем.

Пошто су заруке обављене, онда је био и договорен датум венчања. Да ли је тај дан држан у тајности или је раширен међу пријатељима, до самог окупљања сватова, не бих могао да тврдим. Једино извесно је када је по прастаром обичају мајка моја откупљена од свог оца, своје мајке, од деде и бабе, и своје браће и сестара, и све остале родбине, па и од села свог, и када су је прихватила очева браћа од стрица, кроз Медвиђу, село моје мајке пукао је глас да њихова девојка одлази од њиховог села. Скоро цело село дигло се на оружје да поврати своју цуру, па су и одредили заседу на који километар од Брушке, иза великих камених громада, на једном од низа обронака Велебита.

И овде ћу да ускочим са једном упадицом: Наш, српски, велики хелениста, чика Миша Ђурић, на једном месту рекао је да су Срби из северне Далмације, Срби Буковице и Равних Котара, по етици и склопу и ових обичаја, равни Хомеровим Грцима.

А да ли је отац мој слутио одмазду Медвиђана, или му је ко наговестио, тешко је рећи, оно што је стигло до мене казује да су

Италијани, војска, спречили врло скору борбу, Медвиђна и по правилу увек наоружаних сватова, а да се не зна ко би извукао дебљи крај. Знано се за житеље љуте Буковице, посебно за још љуће житеље Медвиђе, као изузетно горштакчи виловит и плаховит сој, али ни житељи Мале Москве, или Буковића, по географији, није пратио ништа оштрији глас. И једни и други важали су за љуте мегданције – уосталом о томе је, за Буковићане и Бенковчане, најбоље сведочио податак да је њих 98, у Великом рату, а да ни метак нису испалили на Србију и Србе, као каундка војска, већ су приступили српској војсци и прошли све битке, од Церске до Кајмакчаланске.

Не бих тврдио да је отац мој постао муж моје мајке, да би прикрио своју позадинску, високо ризичну обавештајну партизанску делатност. Јер сам много пута гледао како извире из његове нарави да не устукњује ни пред чиме, већ би се отворено умео испрсити, као изворни мегданција, где мимикрија не игра никакву улогу осим што описује кукавичлук. Уз обичајно нужан благослов оца за брак, томе је више допринео и његовог оца рачун да ће се његов син тако примирити и оканути ратовања, на тај, веома опасан начин, ако већ мора да ратује. А из простог разлога, како би га сачувао, као будућег носиоца имања, по првенству рођења – које је очева старија сестра Ђурђија, звана Ђука, после много година преда мном ословила као мужество.

Шта год било, те године, када су се узели мој отац и моја мајка, септембра месеца пала је Италија.

Али по паду Италије ништа се није променило. Четници су били где и иначе, као и усташе, као и партизани – свако у својим ратним делањима и циљевима.

Врло брзо стигли су Немци. Са свом својом бомбастичном механизацијом, доследни у свом осином послу господарења и заповедања.

У расутим, малецним и магловитим очевим помињањима целог рата, на посредан начин указао ми је на чињеницу да је можда у неколико наврата прелазео Динару, по задатку, да се нађе са тамошњим партизанима. Наишао је на малодушност својих сабораца јер су села, у која су залазили, показивала велику одбојност, да су људи избегавали да им се придруже, будући већ окренути према четницима. Бар су тако гласила њихова објашњења. При том отац усташе уопште није помињао. Е онда је уследио потез партизана, тако ми је сведочио отац мој, да се обрну ови људи. У та села партизани су улазили са четничким обележјима, тукли су житеље, палили куће, пљачкали, а кад је потреба изискивала, вршена су и стрељања. И онда би отишли. После неколико дана туда би тобож наишли партизани и цело село, војно способно, ступало је у партизане.

Уз сва настојања да из памћења извучем казивања о усташким селима, ни сада нисам у стању да разгрнем све што од оца чух. У та села, очевидно, нису ни улазили, а само су њима остали доступни разлози.

И никад нисам сазнао куда је, ако је, пролазио и како се где и шта зове. Имена села изгубила су се у очевом непомињању. А да сам

га ма шта питао, заклопио би се као књига чије корице никад нећу отворити.

Када је говорио о својој формацијској јединици, јер су партизани већ имали некакве представе о себи као о војсци, са посебном пажњом, да не кажем наклоношћу, отац је помињао само свог претпостављеног, не знам које далматинске бригаде, и не знам шта по положају у бригади. И тада би сав озарен, поносан, дрчан и испршен говорио: „Он лично примао је сваког борца у своју јединицу. И то само и искључиво, само и једино Србе!“

Био је то Гвардиол, Хрват из Стариграда, ближе Обровцу него Бенковцу. А његови борци, дакле, били су само Срби.

Зар исто тако Срби нису ратовали за Млетке и дали своју земљу под шапе крилатог лава.

Отац мој, простодушан и једноставан као дете, није увиђао нечасну игру која је смишљена далеко од његовог огњишта и његовог српског рода, а која се као сејање пшенице сипала у неузоране свести Срба на прикладним партијским састанцима. Од свега у очевој души остао је понос зарад добијене части да се бори под командом једног Хрвата.

Његов ускочки зов на мегдан могао је слободно да се испољи! И ништа друго није имало тежину важности.

Што су веома добро давно били учавали мекопутни Млеци, из своје републике на каналима и мостовима доведши у своју провинцију, Далмацију, за рат против Турака, само мање одреде кондотијера.

Неколико деценија касније, на државној телевизији, на првом каналу у наставцима низала се исповест очевог врховног командата, генералног секретара његове партије, доживотног председника, највољенијег сина народа и народности, Јосипа Броза. Када је говорио о подизању устанка, рекао је дословно: „Из Загреба дошли смо у Београд, ту где је борбени елеменат“.

А у рату, у Далмацији, на овај или онај начин у народу је глас о партизанској борби, о величини, мудрости и лепоти врховног команданта, све више узимао маха. Са Источног фронта све чешће стизале су вести о поразима немачке непобедиве силе, Русија, говорио је народ, вођена непогрешивим својим вођом, Стаљином, дробила је германску, фашистичку ратну машину. У све то партизани су се уклапали као равноправни борци за ослобађање окупиране земље. Бити део свега тога може донети само узвишена осећања, силну снагу, неумољивост пред сваким непријатељем, а посебно његовим сарадницима – како би се укратко описао занос који је пратио мог оца у тим месецима.

Партизани су се полако припремали за ослобађање Бенковца, градића са великом касарном и још већом немачком живом силом. Задатак мог оца био је да припреми правце из којих би требало да крене ослобађање Бенковца. У Бенковцу, још увек у жицама, тада су се још налазили и четници и усташе.

Као сељак који обавља своје сеоске послове за мог оца није био велики пробулем да установи где се шта налази по Бенковцу. Достављао је куририма та сазнања, а ови су даље прослеђивали.

Онда се једном са неким подацима о путу према Лисичићу, што даље води према Книну, написаним на парчету хартије упутио у Бенковац. Пешке.

Изашавши из своје куће није прешао ни триста корака наишао је на једну четничку патролу у ходу. Нешто даље од ње, на пољу поред пута, уз овце, нека девојка (или жена – пре бих рекао девојка), угледавши мог оца викнула је четницима: „Ово је партизан!“

Зашто кажем да сам уверен да је девојка? Отац то лице никад није именовао. А неколико пута ми је то испричао.

Уверен сам да је та девојка заиста знала да је мој отац партизан, али исто тако она се у себи борила са тиме што је или очијукала са мојим оцем, или јој се он обећао, или напосто није му могла опростити то што је за жену узео једну из самог срца Буковице, Мевџе. А може бити и да се у њега загледала, па са том грозницом није умела да изађе на крај, а ово потказивање донело би јој олакшање.

Не знам да ли је мој отац тада сијао привлачношћу за девојке, али знам да се прилично разликовао од својих вршњака као и оних међу којима би се задесио, што је сасвим довољно да заголица женско срце.

Четници су се сместа бацили на мог оца, он је у међувремену успео кришом да прогута хартију са оним кобним подацима, приручно су га везали и спровели у бенковачку зграду суда, на спрат, код свог команданта, четника из Куле Атлагића, Милорада Стегњајића.

Као заклету непријатељи одмах су ушли у расправу, свако из свог шанца.

И све се сводило на то чије су позиције у овом рату исправне, ко је издајник а ко није. У почетку то је имало један безазлен ток, као за кафанским столом, све док Милорад Стегњајић није поменуо краља и служења отаџбини, а не Титу и партији. На то му је мој отац одговорио: „А где ти је краљ!?“

Снагу за то питање извукао је из свог мегданцијског бића, што је било поткрепљено истином коју је добио од својих претпостављених сабораца: „Краљ је побегао из земље са народним златом“. И иначе комунисти су тај глас успели да рашире по народу, мада он није имао никакве везе са истином, као и сам органски живот на Месецу.

У том часу овај четник је мог оца почео да удара пиштољем по глави, па су му се придружили и присутни четници, да би га ударали кундацима по прсима, леђима – доказујући да не заостају за својим командантом.

Онесвешћеног оца одвукли су у подрум.

Глас о очевом заробљавању стигао је у очеву кућу и све је узвитао, с питањем: како му главу спасити.

Онда се баба моја, мајка очева усправила, притегла повезачу око главе и трчећи кренула у Бенковац. Онако ситна, кратког корака, јурила је као буре. Додуше Бенковац се наслања на Буковић, па јој и није требало пуно времена да стигне. Хрупила је у канцеларију Милорада Стегњајића, скоро да се пред њим испрсила, а овај се још није издувао од батинања мог оца.

Гледали су се, познавали, као што се мање-више сви између себе у Бенковцу и околини знају, па је баба узела да моли овог четника да јој пусти сина – јер је недужан, као што је сваки син пред мајком недужан. Онако још увек задихан, понављам, од батинања мог оца, шчепао је моју бабу, очеву мајку за косу, повукао је и растурио њену прелепу фризуру, уобичајену за жене Буковице и Котара. Кике су се расплеле у бесу руку али косу нису испуштле.

И колико су руке овог четника држале чврсто косу моје бабе, толико их нису ни испуштале док ју је вукао по степеништу, до приземља и улице, ништа не рекавши. И оставио је на плочнику, као што се одбацује искидана врећа, задржавши у рукама повелик прамен, прамен косе којом се моја баба веома поносила.

Не посуставши после овог насилног чина, баба моја пожурила је кући, не давши болу да је сапне а још мање саплете.

А кад је дошла кући наш је свештеник задигао мантију и трчећи стигао до Милорда Стегњајића. Иначе, и без овог идеолошког сукоба са мојим оцем, овај четник је важио за једну проблематичну личност, да му је у време Италије, на реч, главу спасио војвода Момчило Ђујић.

После две-три свештеникове реченице Милорад Стегњајић је смекшао, заветован, и рекао да неће стрељати мог оца. Али ће га задржати. А колико сам запамтио то је заиста био последњи тренутак: мог оца управо су били изводили на стрељање, у дворишту, и дословно одмакли су га од зида.

Штаб Милорада Стегњајића налазио се тада у Исламу Грчком, у Дворима Јанковић Стојана, недалеко од Бенковца, где је од почетка рата ту живео веома уважени српски писац Владан Десница, као директни потомак Стојана Јанковића, по женској линији и власник Двора. О величини, угледу и важности ових Двора најлепше говоре српске јуначке песме, ускочког циклуса – да би то уједно био и најстарији српски световни споменик културе, по данашњем начину разумевања тих ствари.

Уз живо предање о Стојану Јанковићу, међу Србима Буковице и Равних Котара, ови Двори, уз манастире Крупу, Крку и Драговић, представљали су камен међаш српског трајања у повести. Па онда и није ни чудо што је четник Милорад Стегњајић управо ту сместио свој штаб.

Као утоваривач четничке муниције и наоружања у камион, отац се нашао у Дворима Јанковић Стојана. И за дан или два, а можда и три, усред већ почетих борби за Бенковац, по оним правцима како је то одредио мој отац, нашао се на линији напада више Бенковачког села, на брисаном простору. Ту је био најтањи отпор и најжешћи напад, а мој отац је вукао сандуке муниције од четничког положаја до четничког положаја.

Усред те жестоке пуцњаве, отац је одједном увидео да на положају више нема четника.

На супротној страни Бенковца, од тог положаја, партизани су, на препоруку мог оца, оставили слободан пролаз у правцу Мирања, да би избегли своје веће жртве. И заиста туда су се извлачили и Немци

и четници и усташе. А одатле према Книну, да би се усташе успут осуле, по својим селима, од Станковаца па надаље, надомак Книна.

Отац се и сам повукао, не хотећи да ризикује сусрет са борцем који га не зна. И врло брзо стигао је до бенковачке општине. А ту га је дочекао страشان приказ силно изгинулих, углавном четника, да на улици, скроз до суда, ниси имао где да спустиш ногу. И нигде живе душе. Партизани су сваког часа могли да наиђу из другог неког правца, па је отац залупао на капију пријатеља свог оца. И најзад се нашао на безбедном месту.

Тако је Бенковац ослобођен од Немаца, четника, усташа.

У раскалашном заносу победоносног ступања у Бенковац партизани су кренули да се обрачунају са затеченим непријатељима. И најпре су се устремили на римокатоличку цркву, у центру Бенковца, преко пута хотела који се звао Хотел. (Моја мајка га је звала Отел, као и сви из Медвиђе.) Већ повезан са својима ту се нашао и мој отац, а како се по свом ратном делању показао као веома способан и проверен, у сваком погледу, добио је прилично већа овлашћења, испред свих.

Овде треба поменути да је у програму делања комуниста било и потпуно одрицање од Бога, а самим тим и отворена могућност за рушење храмова.

Овим ужареним борцима пред римокатоличком црквом отац је рекао: „Ако ћете рушити ову цркву, најпре срушите православну, Светог Јована“. Ови партизани, сад у том часу пробуђени Срби, устукнули су – јер сви бејаху крштени, са дубоко усађеним православљем у својој души, колико год да су настојали да се уклопе у партизанско и комунистичко безбожништво.

Ипак, нешто хрватско, односно усташко, ако је то уопште њихово, неколико дана касније летело је у ваздух. Један Буковићанин је на магарца натоварио минимум 100 кила експлозива. Као што се зна магарац трпељиво може својим танушним ножицама да носи и скоро дупло већи терет, а лично сам се у то уверио више пута.

Отац ми је рекао како се зове тај Буковићанин, питао сам га да понови то име, а он ми је одговорио: „Ти ћеш то записати“. Није га поновио и није погрешио.

Од тог магарећег товара остало је неколико кусих зидина, усред Перушића, на једном брду, надомак Бенковца, а наспрам Буковића. Ту се налазила једна прилична млетачка фортификација, подигнута непосредно по окончању ослобађања Далмације од Турске. Треба ли рећи: ослобађању српским оружјем, и српским јунаштвом – додуше под млетачким барјацима, али са српским погибијама и победама.

На постојање тог утврђења, донекле ми је указивао поглед са балатуре куће мог деде, али далеко више путовање по Далмацији Алберта Фортиса. То је онај опат који је западној, римокатоличкој, у себе заљубљеној Европи открио постојање Срба на Балкану, тридесетак и више година пре Карађорђа. Путујући по српској и православној Далмацији једном приликом је застао у овој фортификацији, под именом Перушић. Негде је успут записао и песму „Хасанагиница“ и његово делце „Виађо ин Далмација“ постало је хит, у тој истој Европи. О размерама тог бестселера најлепше сведочење дао нам је великан

немачког духа Јохан Волфанг Гете. Понесен лепотама српског епског десетерца, са несмањеним заносом за Србе је рекао: „племенити дивљаци“.

У сагласју са својим научним фантазмагоријама Хрвати су превели ово делце опата Фортиса. Доследно уваживши тај свој научни императив, прве стихове „Хасанагинице“ фонетски записане на ијекавици, у свом преводу пребацили су на икавицу, по свом маниру неке своје егзотичне истине.

Током овог тек окончаног рата у фортификацију Перушић, како сам већ рекао, власти Италије сместили су Хрвате, под насловом Милитаре волонтере антикомуниста, а који су за себе тврдили да су усташе, односно оно најбоље у Хрвата. Одатле су, жељни српске крви, одлазили у Лику, до Грачаца и даље, по селима, да би удовољили тој својој страсти. И то је по Буковици и Котарима била јавна тајна.

И само један товар експлозива требало је да сатре то легло жељних српске крви. А да ли га је сатрало?

Даљи ток рата, сасвим при крају, одвео је мог оца са његовом јединицом до Книна. Тек што ми је само једном рекао било је: „Четници су се жестоко борили“. И никад више Книн није помињао. Укопао је тај помен у себе као нешто од чега је зазирао.

Подвелебитски крај, од Новиградског и Каринског мора и Обровца, па све до извора Зрмање, уз пустопољне пределе крша прошараног куштравом травом, препун је густих храстових шума, чудесно изниклих између камена и камених громада, толико густих да олистале оном између стабала уклоне и небо и сунце, а понегде га изненаде каквим пропланком, прошараним великим каменим громадама и оштром травом. И тај пропланак, не већи од тениског игралишта, учини се као огромно поље, издвојено између столетних стабала. Обично се ту подигне сувозидом зидана камена кућица, покривена грањем, са бајковитим именом станови, где се држе овце и козе, а понекад и коњи и мазге. Тај крај обилује и шпиљама, за које знају само они који ту живе. Као поражена страна они четници који нису успели да се повуку, даље, на север, у Лику и даље, остали су по тим шумама и шпиљама.

Мој отац добио је задатак да с њима ступи у везу.

Без колебања, малодушности или премишљања приступио је извршавању тог задатка. Како је из своје оперативне делатности из позадине знао ко је с ким и како делао у овом узвитланом рату, лако је ступио у везу са четничким везама. Одважно је приступио неизвесним преговорима – из којих је могла произићи ноћна одмазда над породицом, заседа ма коме из обитељи, или његово лично убиство, а да не помињем паљевину, куће, појате, отимање стоке, или уништавање винограда, летине... што су уобичајени начини тражења правде, где људска правда нема свеопшту вредност, а у Божију се мало ко узда, као они који Бога најчешће призивају.

Прва веза био му је онај кога је добро знао (отац није имена помињао) и он га је, ни реч не рекавши, одвео неки километар даље од Бенковца, да би их ту сачекала друга веза. Искочио је иза једне стене, наоружан до зуба, са неколико бомби окачених око паса, раденицима

унакрст преко прса и маузерком у рукама. Мрк, смркнут, прекривен брадом и дугом косом, без капе и кокарде. Ни реч не рекавши ставио је мом оцу зобницу на главу, зобнице су увек густо ткане, везао му руке и повео га, цимнувши конопац. У том часу отац је заиста ставио главу у торбу.

И тако су, четник и партизан, ишли и ишли, неким козијим стазама, и ишли, све док отац мој није осетио руку овог четника на рамену. Стали су, скинуо му је зобницу са главе, и отац се суочио са другим четником, једнако у бради и једнако наоружаним. Када је очи раширио и поглед пружио, око њих се ширила висока храстова шума, да би ту и тамо, између, вирило камење, као што је понегде видео се пањ који полако трули. И овај четник ни реч не рекавши оцу је вратио зобницу на главу и на једнак начин кренули су даље. Поново непознатим путем, у тами зобнице.

После неког времена које се не мери сатима и минутима, него стрепњом и веровањем, отпорношћу на страх и уздањем у исправност свог делања, у тешкој тишини, да се ни шљапкање корака није чуло, а понајмање птица, застали су и оцу је неко скинуо зобницу са главе. Прво што је угледао биле су многе главе младих људи, у брадама, са кокардама које су сијале изнад чела, бомбама око паса, пушкама у рукама, чак са неколико митраљеза, и видело се да између њих нема онога ко би им командовао. Највероватније у насталој пометњи пораза, остали су негде затурени и препуштени стихији.

Увидевши безнадежност ових младих људи, скоро његових вршњака, поклопљених тешком ћутњом, као одани припадник партизанског покрета обратио им се: „С мојим именом свима гарантујем живот. Онај ко је руке окрвавио, одговараће пред народним судом“.

И то је прекинуло муклу тишину и означило почетак преговора о предаји четника.

Пошто су се око свега договорили, поново се зобница нашла на очевој глави, до места где га је сачекао онај први четник, када му је скинута па поново стављена зобница.

Договореног дана у заказани сат отац је дошао са два откривена камиона, на место које ми није именовано. Нагађам да се то десило негде између Ервеника и Медвиђе. Поред оца био је брица, у првом камиону, док је у другом седео само шофер. Како су стигли, стали су и чекали. Најпре изашао онај први који је оца водио, а онда су се и остали почели помаљати иза стена и из околне шуме.

Онда је брица засукао рукаве, па је једног по једног бријао и шишао, што је потрајало, са свим четницима, да би њихове косе и браде остале у камену Буковице, као семе за нека друга а овоме сродна времена.

У међувремену отац је сваком од њих, по имену и презимену давао потврду да их од новоустановљене власти нико не сме ни пипнути. Испод његовом руком писане потврде, мастиљавом оловком, следио је очев потпис. Одувек је имао леп рукопис, китњаст, ћирилични вез се лако из његове руке преносио на хартију. А испод свега додавао је жиг, још током рата направљен.

Када је већ са породицом живео у Земуну, памтим његова адресирања на плавој коверти писма свом оцу, мом деди, где се нарочито истицаше оно „Задња пошта Бенковац“, а испод тога „Сјеверна Далмација“. И не памтим да је рука мог оца икад и словце латинично дала.

Пошто се случај са четницима окончало на најмирнији начин, његови претпостављени су одлучили да га ставе на чело ОЗНЕ, за Далмацију. Да ли је то било пре или после његовог одласка са његовом јединицом под Трст, не бих могао да тврдим са сигурношћу. Али када саставим тај поход са чињеницом да је већ тада био отац двоје деце, некако ми се указује чињеница да је та понуда, а не наредба, преда њ била изнесена пре одласка под Трст.

Он то није прихватио.

Јасно му је било да би с том делатношћу на целом подручју Далмације, заједно са Дубровником и Конавлима, колико год имао људства на располагању, он сам био изложен, далеко више него у рату. Требало је обрачунати се са домаћим издајницима, сарадницима са окупаторима, ратним профитерима, четницима, усташама, кулацима, идеолошким противницима... – а да ми ни једном није поменуо начин решавања тих проблема. Напросто, рекао ми је, цела његова кућа била би изложена.

Као магловити део очевог казивања о учешћу у завршници рата стоји земунски аеродром. Како је тамо стигао, шта је радио, какве задатке је имао – остало је далеко иза призора пристижућих силних транспортних авиона из Русије и масе војске совјетске која се искрцава. И када би га угледао који совјетски војник са оном комесарско-командантском кожном торбом о рамену, сместа би му пришао. Расклопио би торбу, на ону страну где се испод провидног најлона налазила пресавијена мапа. Показао би оцу ту мапу и прст спустио на град, заокружен јарко црвеном бојом. И питао би мог оца: „Колико је удаљен тај град?“

У доцртаном црвеном кругу писало је Загреб.

И није се само тај један официр Црвене армије обратио мом оцу с тим питањем.

Знало се у Русији за хрватску војску која је под стегом усташа је ратовала на страни Немачке против Совјетског Савеза. Знало се да је тај црвено заокружени град послао усташку војску на Совјетски Савез, стога је и следио совјетски намеравани покрет ослободилаца и осветника у том правцу. Не би ли се то фашистичко зло искоренило, одакле год да је кренуло, па и из Загреба.

Зашто Црвена армија на пречац није од Земуна продужила правцем према Загребу, мој отац никад није на то питање одговорио. Мада стварање Сремског фронта даје одговор, колико год у њему крије се ужас приређен од комуниста Србима.

Док је Ђуро Ливада у белом оделу шетао по сремским селима, на Сремском фронту комунисти су свом олтару власти приносили многе и многе хекатомбе младости Србије – у име братства и јединства, у име части и слободе Загреба. А Јасеновац, као највиши домет хрватских *повјесних* тежњи, ничим ометен и даље је камама

државотворно, на путевима државног права, узимао српске животе, са страшћу чије се мере не налазе међу људима.

Уз овај боравак у Земуну, на аеродорому, отац ми је више пута поновио познанство са Александром Ранковићем. Ту ми је далеко занимљивије, да не кажем изазовније, то што га је Ранковић, зван Лека (како га је и мој отац именовано), ословљавао по његовом илегалном имену. Што значи или је Ранковић већ имао његову карактеристику, по комунистичким вокабулару, пред собом, или су се они знали и од пре рата. Ко то зна.

А ово, овде: било је то у Народној банци (не сећам се њеног пуног имена). Ту су се, очевидно по задатку, нашли и Лека и мој отац. И приступило се отварању главног сефа. Отворен сеф их је забљеснуо: свуда, скоро од врха до дна биле су наслагане златне полуге. Мој отац је одмах рекао: „Леко, ово морамо да попишемо“.

А овај му је одговорио: „Нека, нека. Нема потребе“, ословивши га илегалним именом. Потом је оштро додао: „Ако ја кажем, да је овај зид црн, онда је тај зид црн. Јасно!“

Паметном довољно, колико год да их је рат за исту ствар зближио, толико их је крај рата удаљио.

Веома сам уверен да што је отац ову епизоду са Леком неколико пута поновио, у њему је то нешто преломило, да би од оног заноса с којим је приступио партизанима и комунистима, остао сам самцијат и у неку руку одбачен. Није искључено да га је и то осоколило да се окане руковођењу Озном у Далмацији. Мада ми је говорио о бојазни због изложености целе породице.

Исто тако остао ми је нејасан његов разлог повратка у Земун.

Још Резолуција ИБ није ушла у његову душу. Могуће да му је у чину повлачења пред осиношћу Леке, па тиме и пред покретом за који је био решен и живот да положи, поново био упућен на свог оца и мотиву, у Буковићу. Није искључено да се поново суочио са очевом решеношћу да управо он буде будућа глава имања, са чиме се он није мирио. Врло је вероватно да је будућност своје деце гледао далеко од земље и мотике, да им обезбеди оно за чиме је жудела душа његова – што се своди на школовање. И још како је већ носио сласт самосталности без мотике, на коју је упућен био неправдом, без већих тешкоћа окренуо се Земуну. И то без позивања на ма какве везе са својим саборцима и партијским колегама, као да се повукао у илегалу свог живота.

Доказ за то лежи у чињеници да му је посао разносача поште обезбедио стричев најстарији син, будући неки виши чиновник у централној државној пошти. Али зато и даље остаје у низу нагађања његов сам излазак из родне куће, од жене своје и своје троје деце, као и од својих родитеља, браће и млађе сестре, старија се већ била удала, као и од осталог дела шире обитељи, од Буковића, од Далмације. И што је најважније: одлазак с попримта његових подвига, његових великих успона и почести.

А онда је у његовој души забубњала резолуција ИБ.

Можда дубину тог страховитог удара на савест његову најбоље може описати чињеница да сам ја с рођењем, непуну годину

пре те резолуције, требао да добијем име Стаљин. За мог оца, као и за све којима је љубав према Русима и Русији значила што и друго сунце, тај дубоки и немилосрдни рез значио је исто што и одустајање од лепшег, бољег, крепкијег дела живота. Напросто као да су од тог часа морали да пристану на добровољни инвалидитет, а односило се на велику већину Срба. После комунистичког одсецања српског дела свести који се ројалистички утемељио у четничком покрету, ово је био други жестоки удар на душу српску.

У време резолуције Иб било је довољно да се на неком само прстом покаже и ноћу би га покупили кожни мантили. Што се мом оцу умало и није догодило: једна жена, највероватније у земунској пошти, где је радио као поштар, бацила је око на њега, манула је репом (како би рекла моја мајка), а отац ју је одбио са презиром. Ова га је на првом партијском састанку проказала као стаљинисту, а састанци су бивали чешћи од два поштена узастопна ручка.

Не знам како је отац успео да се извуче из овог гвожђа, али знам да је имао аферу са неком другом поштанском радницом. Уједно на тајанствен начин глас о афери стигао је и до очевог оца, у Далмацију, у Буковић.

Из свог започетог живота у свести имам две врло упечатљиве слике, као мрвице које ме, кроз густу, дивљу и неизвесну шуму потоњег бивања у свету, могу одвести на извор свог трајања, до огњишта уз које сам рођен, у слами.

Једна од те две слике, сасвим извесно претходи другој, казује ми о призору дедове њиве, одмах испод цесте, широке, непрегледне, простране и у горњем делу засуте ниским и кржљавим тамним стабљикама, са по неколико напрслих чаура, из којих избијају беле, грудвасте, као мајушни облачак масе. А даље, од тих кржљавих стабљика, наниже, према ливадама дједовим и јаблањем, то што је ту ситно, усправља се све крупније и вишље, са умноженим чурама и белим облачцима које држе љупице.

Прилично година касније сазнао сам да је то дед по наредби власти ту морао да посади памук, од додељеног му семена. Памук који никад нико у Далмацији није садио, бар не међу Србима у Буковици и Равним Котарима.

Друга, ништа мање узбудљива и несагледивија слика казује ми о сточном вагону у ноћи, при шкиљавој светлости, на некој железничкој станици. Широм су отворена врата која се клизно вуку с једне на другу страну, а по поду вагона је разастрта слама. Само то: вагон, празан као будућност, оштар воњ сагорелог угља, далеки звук пиштаљке, удаљено и реско клопарање точкова по шинама, и свуд наоколо дубока ноћ.

И одједном, однекуд, ту је искрсла и врећа која се заваљала по слами, у вагону. Врећа какве се могу видети само у Далмацији међу Србима, густо ткана, са петљама при врху, да кад се добро напуни, може личити и на живо чељаде, иако попреко најчешће има само две не баш широке и мало тамније линије, а сва је у боји сирове вуне.

Следећи поглед у тај бунар мог памћења открива ми ноћ, тамну као јаму бездану, како промиче поред вагона, у отвореним вратима,

а свуд наоколо, око мене, у светлости моје родне куће, разасртра је слама. Осећам топлину и мир куће. А онда се све цимнуло, једино тама ноћи остаје постојана, и издалека чује се глас: „Личка Калдрма!“ А одмах потом цимање се понови и та слика се растапа у лавиринтима мог памћења.

Тако се из Книна моја мајка отиснула у свет, према мом оцу, свом мужу, богатија за троје деце, а да до тог часа даље од Буковице отишла није. Најстарије дете је оставила код свекра, да би, уверен сам, на расстанку деди рекла: „Не брини, ћако, Бог ће се побринути“.

У данима који су наступили као незвани гости, уследило је сељакање моје мајке мог брата и мене, од Пазове (и данас не знам Старе или Нове), преко Звездаре до Иванковачке, код Вука, у Београду.

Најупечатљивије из тих селидбених дана биле су ми ноћи на Звездари и вејавица оне зиме када је мајка дошла из породилишта са својим тек рођеним дететом, најмлађим мојим братом. Да би прилично година касније за њ говорила да би га и слепа могла познати, по плачу. Његов плач бивао је ууааа, уууааа, уууааа, као из каквих дубина, тако дубок и силовит. На вагању имао је 5 кила и 300 грама – као право дете Буковице.

Са Звездаре понео сам ноћи, у којима сам бежао под сто, после сиротињске вечере, од комада хлеба и мрве шећера, у шта сам умакао хлеб. У прозору, у ноћи која се угнездила у прозор, по небу су шарали снопови светлости, који су тражили авионе. За мене, за моју душу, то су били призори наступајуће велике несреће, још већег страдања и погибије, призори стихије која само што није нагрнула у наше животе.

Прилично година касније разумео сам да је тај циркус, у организацији великог мага магле и дима, Јосипа Броза, била уприличена представа комедије дел арте за простодушне и чисте Србе, пред наводном опасношћу над Југославијом од Совјетског Савеза и прикључених савезника. Оно јесте да је Мађарска на Драви често упала на аде које су припадале Југославији, као што је и Бугарска на граници изазивала, али све то било је далеко од неког озбиљнијег сукоба. Ако се икако и могло разумевати, онда се то сводило на ситне акте оданости Совјетском Савезу.

Вејавица коју гледах у Иванковачкој улици носила је тако густе, тако велике пахуље да се куће преко пута улице нису могле видети. И сипала је, сипала, као да намерава да затрпа и дрвореде, и куће – у таквој тишини да ни себе нисам могао да чујем.

Из Иванковачке понео сам у сећању и завијање сирена, скоро целог дана. Неко је рекао: „Умро је Борис Кидрич“. И Београд је жалио за овим Словенцем. Ништа мање вредно из тог доба, као белег неке стварности коју тек треба да откријем, била је фотографија на насловној страни „Политике“. То су новине које је читао и уважавао мој отац. А на фотографији се видео Јосип Броз како у Белом двору, у власништву породице Карађорђевић, од војске прима бадњак. Што је још један штос за православне Србе, из његовог репертоара мага магле и дима, привида и опсене.

После две или три године играња и јурцања по Иванковачкој и по пољани, међу багремима, где ће изнићи Машински факултет,

отац је најзад успео да своју породицу смести у Земун, у Дубровачку улицу, недалеко од његове поште.

Данас, кад се сетим свеукупног његовог служења писмима, новчаним упутницама, штампи и ко зна каквим још пошилкама, укаже ми се његова огромна торба, од коже, са неколико преграда, и великим преклопом. А ту је и његова тамно плава капа, са некаквом ознаком, чини ми се да су то била три ћирилична слова ПТТ.

Наизглед његови дани су текли мирно, са повременим недељним ручковима, као код човека који се уклонио од оних силних и вртложних ратних догађаја. И најстарији син је дошао из Далмације. Кажем наизглед. Догађало се да се врати после разношења поште по горњем граду, да руча и оде у велику собу, од две колико је стан имао, уз шпајз и кухињу, и прилегне да одрема, а да се и не скине за сан. И тада би се видело да га рат још није напустио.

Кад би га сан сасвим узео почео би да се трза, јечи, понекад изговори нешто неразумљиво, брани се рукама, а моја мајка би га тада обгрлила као мало дете, узела да мази и нешто му говори, док се не би сасвим умирио.

Као да су сви узвишени тренуци његове борбе за праведно друштво и ослобођење од окупатора, тада у његовом сну полако почели да се расплићу за неки нови живот. Као да су тражили пут из његове свести, да га напокон напусте, не би ли најзад досегао ону слободу за коју се борио.

Са више него бедном платом, четворо деце и супругом, у његовим прсима био је то још један тешко одрешив чвор.

У пошти, на партијским састанцима расправљало се о свему и свачему, као на јавним исповестима (али богоборачким), што се звало и самокритика, па је сасвим извесно и о породичном стању мог оца била реч. Највероватније у првим данима нашег настањивања у Земуну. Као отац четворо деце, са бедним примањима, и са супругом, а са стажом борца, сматрало се да заслужије бољи стан, од оног у коме се сместио, заменом за Иванковачку.

Епилог тог састанка, без икаквих правних оквира, била је посета мојих родитеља кући једног фолксдојчера, на почетку Златиборске улице, одмах до Првомајске.

Тај део Земуна пре рата звао се, а и данас се зове, Франстал (нисам чуо да је ико од Земунаца говорио Францстал, како немачка амбасада у Београду наглашава на споменику житељима овог дела Земуна који је подигнут недавно на Бежанијском гробљу). Без дубљег одлажења у прошлост, ту су били насељени Немци, по нечијем геостратешком плану, да се истисну Срби, из стратегијски важног Земуна, а што се настављало на Петроварадинску тврђаву, уз Дунав, на брду повише Новог сада, на десној обали. У последњем рату, при комадању Југославије, Земун је у дељењу плена узела Независна Држава Хрватска, а фолксдојчери су постали повлашћен део становника, до те мере да је немачки језик бивао у јавној употреби, равноправно са српским и хрватским, како се то тада говорило. Вредан податак о комадању и српског језика је један књижевни лист на хрватском језику, са главним уредником Густавом Крклецом, у

Земуну, песником који је доживео дубоку старост, у миру и песничкој слави.

И није се на томе завршило припадање фолксдојчера новом светском поретку који се установљавао и у раскомаданој Југославији. Скоро цео Франстал, војно способан, приступио је новоустановљеној немачкој дивизији „Принц Еуген“. Да ли је ту масовност покренула немачка освета Србима за растурање Хабсбуршког царства, срамног пораза немачке ратне машине у Великом рату, завист и презир према сељачком првославном народу, или шта друго, нек се тиме позабаве они који не знају за племенитост и витештво.

О вештој покретљивости, многим местима испољавања својих ратних домета по земљама насељеним Србима, о успесима и незауоставивом походу дивизије „Принц Еуген“ сликовито су говорила фолксдојчерска зверства, злочини, непочинства над Србима, пре свега. А када је немачка ратна машина, са Адолфом Хитлером, окинула у чабар у Југославији, фолксдојчери су се из Франстала нашли под сечивом правде. Једни су се иселили, друге је стигла рука освете, а трећи су изгинули. Иза свих њих остале су напуштене куће, воћњаци, њиве, улице и њихова црква.

И моји родитељи су се нашли пред већ реченом кућом.

У друштву службеног лица раскинут је печат са капије и за њим су моји родитељи закорачили у велико двориште, поплочано лепо сложеним циглама. У дну се угнездиле шупа, од које се протезала ниска дрвена тараба, а иза се пружала башта. С леве стране сместила се одужа приземна кућа, уједно до улице, а у једном краку од ње, одвајало се низ двориште једно крило те исте куће. И све то, уз може бити и неку даљу њиву, припадало је овој кући.

Ушавши у кухињу, уз повелик шпорет, креденац, полице по зидовима, повелик сто и низ столица са обе стране, пред мојим родитељима указали су се ту и тамо врчеви, тањира, вазе, као украси и улешшавајући део те тако важне просторије, док су изнад шпорета висиле неколике шерпе. У креденцу, у горњем делу гледали су их низови стаклених чаша, стаклени бокали, и мале чаше, на ногицу, порцуланске шоље, док су у доњем делу уредно сложени спавали плитке и дубоки тањира, неколике зделе, а у ладици су се уредно разврставали кашике, виљушке, ножеви – као и сет ножева, на шпиц.

Крај њиховог разгледања уследио је врло брзо.

Ушли су у велику спаваћу собу, с таванице дочекао их је лустер какав није имао ни очев стриц, широк и простран кревет бејаше уредно намештен, као да са два велика јастука чека своје спаваче, док их је из великог ормана, како су га отворили, са свих страна запахнуо пријатан мирис, вероватно неких трава против мољаца. А у неколико низова полица осматрали су их силни пешкири, чаршафи, ћебад, навлаке, јастучнице, марамике, столњаци, перине...

Тада се мој отац окренуо мојој мајци и рекао јој: „Бојка, не би ја да ичија суза падне на мене“.

Поздравили су се са својим водичем и отишли, у стан у Дубровачкој, без воде и нужником у дворишту, влажан, скучен, утиснут у дно малог дворишта, са осам околних станова, у приземним кућама, и тридесетак станара.

И даље мог оца сваки дан чекала је велика кожна торба, са писмима, дописницама, разним пошиљкама, и реон који је припадао његовој торби. И чинило се да ће га то исто чекати до пензије, а ни једно своје дете још није ни одшколовао. Стан, какав год да је, у мојим родитељима није могао покренути незадовољство, још мање редовна оскудица, у храни, одећи и огреву, а тек намештају. Одрасли у суровом и шкртом, али зато необично сведеном и есенцијалном крају, између камена и жестоке климе, где се време мења на пању, и где се сваки залагај прима као чисти Божији дар, са захвалношћу и пажњом текли су своје дане и своју децу учили оном што су они сами.

У та времена преда мном се откривао величанствен и тајанствен свет великог земунског парка, загонетни сплет околних улица и низови кућа, највише на један спрат. Оближњом главном улицом, како су је звали Земунци, избегавајући њено ново име, а помен старог повлачи казну, ако је за сат времена прошао и један ауто, док се градски саобраћај, са Београдом, сводио на то „ако наиђе“. Једино што су градски ђубретари, ту и тамо, понекад, возили запрежна кола, са два масивна, послушна, мирна коња штајерца, са големим копитама и гривом по њима. У безазленој раскаишености, за мене све то значило је игра, игра и игра, свуда, шта год да сам радио, умишљао или гледао.

Тако, понесен слободом, у сумрак једном сам се задесио код Мухара, уз велику масу људи. Нешто су викали, махали су тробојком, без петокраке, подвлачим, без петокраке, а повише њих на једној мотки била је везана нека лутка, налик човеку, са причвршћеном жабом на месту где би требало да буде срце.

Под невидном диригентском палицом викали су: „Пушке, топове, да бијемо лопове!!!“ Па: „Трст је наш!!!“ И: „Бела, лопове!“ Томе би додавали: „Зона А! Зона Бе!“

Ухваћен заразним вртлогом те ускомешане масе, у њу сам се утопио, поставши део неког великог подухвата, јер велика множина људи увек дочарава нешто велико, тешко докучиво. А када су у рукама масе плануле бакље, мрак се већ увелико спустио преко кућа, као река светлости повици и махање тробојком полако су стали да се сливају према биоскопу Централ, одмах до поште.

Тек ту маса је оснажена ватрама бакљи и однекуд пристиглом новом масом људи, тако јединствена почела да виче: „Спалимо Белу!!!“

И заиста, лутка, испуњена сламом, почела је да гори, уз понављање повика: „Трст је наш! Пушке, топове, да бијемо лопове!“

Много година доције, и даље у свести у том заносном вртлогу, питао сам се: Да ли су такве демонстрације биле и у Загребу, или можда у Љубљани. Одговор нисам морао да тражим од ма кога, довољно ми је било да знам да Густав Крклец, као уредник књижевног листа у злочиначкој и нацифашистичкој, србокољачкој Независној Држави Хрватској, није доживео ни да му длаку такну на глави, а да велики српски приповедач, Григорије Божовић, на миг кратког српског песника Марка Ристића, буде стрељан као последња издајничка протува – па нек ми неко прича о Брозовом братству и јединству.

И тај Трст, да буде наш, из српске воље, из српског срца и чистих грла, али на хрватској или словеначкој авнојевско-републичкој територији, нешто је више од чуда. Народноослободилачким ратом подизано је и браћено братством и јединство – а збиља, као капитална измишљотина, без икакве везе са збиљом, стизала је у област научне фантастике. Али велики маг магле и дима, знао је како да упрегне чиста српска православна срца.

Његов главни адут у томе садржао се у илузији; Трст је био илузија веома важног и преломног дешавања међу људима и у држави, што ће и убудуће чинити, кад год процени да је време за подизање нове шатре, за нову представу важности и судбинског точка.

Уосталом, Резолуција Иб представљала је модел. А неприхватање те илузије, кажњавано је на најсуровији начин; толико суров да се међу Србима једва и са шапатам, у каквом буцаку изговарало, са стрепњом, страхом и језом: Голи оток.

Наравно да су најватренији, најборбенији и најдоследнији бранитељи тих и свих будућих илузија, из рукава овог мага магле и дима, били Срби. Али Срби који су се одрекли Бога, својих светитеља, своје прошлости, својих јунака, својих земаља, својих обичаја – дакле који су се одрекли самих себе.

Па међу њима и мој отац.

Нова власт, власт култа пентаграма, из дубина српског бића чупала је отачаство, гушила отаџбину, да би од српског лика живота градила опасност, удес и несрећу.

Када је моја мајка, ношена непресушном радошћу наших светитеља и преданом љубављу према Богу наших отаца, своју децу свечано припремила и одвела на Божићну свету литургију, у нашу тадању парохијску цркву, Богородичину, у Гундулићевој, било је то први и последњи пут у Земуну да смо приступили оквиру живота који смо наследили од наших светих отаца. Крсно име ни један једини пут није се обележило, нити поменуло у нашој обитељи. А да не помињем друге празнике и обичаје који дају оквир животу наше породице и нас самих.

Уместо свега од српског лика живота, на склепану позорницу нашег трајања, стигли су неки други празници.

И данас осећам језу од једне хладне првомајске кише, лило је као из кабла, када је отац повео моју браћу и мене на првомајску параду. Као истакнути радник, као узоран и веома савестан члан колектива, добио је пропусницу за овај велики догађај, на бини преко пута оне на којој ће се наћи Јосип Броз, испред зграде Скупштине.

Али небо није дало да видимо највећег сина наших народа.

Скроз мокре отац нас је одвео у оближњу Пролетерску улицу, код нашег земљака, милиционера Ђуре, да се осушимо. Осушени, загрејани и окрепљени вратили смо се у Земун, парада је већ прошла, а иза ње остале су празне трибине.

Остао је и Ђурђевдански уранак који се сада звао првомајски уранак.

Да ли тада или нешто касније, отац је премештен за шалтер, као веома одговоран и савестан радник поште. На том месту бројао

се новац који се прима и који се даје. Једино како се то одразило у нашој обитељи могло се видети по маркама скоро из целог света које је доносио кући. Не по обилнијим оброцима, гардероби, обући, по неком комаду намештаја, не по изостајању оскудице после само две недеље од примљене плате, већ по маркама, са печатима на себи, на парчету коверте, хартије од пакета или напросто на некој хартији. И тих марака, за веома кратко време, саставило се толико да је велика фијока на кухињском столу била скоро до врха пуна.

Све што је долазило из иностранства, а то иностранство налазило се на Западу, отварало се и, после отпечаћене контроле, прослеђивало примаоцу, како сам прилично касније то разумео. Као поштоноша отац није имао приступа непосредно пристиглим пошиљкама из западног света, али са места за шалтером, марке су му постале доступне.

Иако смо живели са оскудицом као непобитним чланом наше обитељи, кроз наш стан, као повремени станари, стизали су ујаци, браћа моје мајке, један да доврши лечење једне своје тешке болести, а други да изучи занат и осамостали се за заснивање своје породице. Чак је отац, заједно са мојом мајком, једном приликом, дошавши из Далмације, довео кћер свог брата од стрица. Видевши како је њена маћеха бије, малтертира и на тихе начине мучи, отац је узео за руку и повео са собом, у Земун. Пронашао јој је посао, а у вечерњој школи се дошколовавала, па и квалификовала за бољи посао.

А онда су наступиле велике промене у стану и обитељи мог оца, у мојој обитељи. Мајка више није морала да пере веш подофицирској породици из комшилука, веш се прао ручно, са сапуном с пијаце, нисмо имали самца, или самицу, с једним креветом на располагању, уз праће личног веша (памтим Тому Радисављевића, студента пољопривреде, из Прокупља, потоњег главног подрумара веома доброг вина из прокупачке винарије), као што мајка више није морала да иде да пере неке канцеријале у Дубровачкој... Отац је стигао на место главног интерног инспектора хотела Гранд, и његових пратећих објеката, односно кафана. Плата му се знатно увећала, у друштва су га примали са већим уважавањем, као што су на многим местима покушавали различитим видом мита да прикрију своје лоше пословање или ситне лоповлуке – међутим, наилазили су на тврд камен. Једнако постојано одбијао је и гавриловићеве саламе, и пршут, и шунку, и розбратне, и сремску кобасицу, и сланину, као и картоне разних вина и ракија, а поготову конзервираног поврћа – увек наступајући са тежњом ка договору, без намере да пријави, или услови казну.

На то место није дошао захваљујући протекцији или познавањем важнијих партијских лица, као што се у та времена и није баш толико виђао са својим партијским колегама, осим на састанцима.

Иако је отац био сада радник хотела Гранд, моју браћу и мене и даље су звали поштарева деца.

Надаље, потпуни заокрет из те његове повучености од оних младалачких стремљења, циљева и борби, и повратак свему томе, донело му је познанство са личним пилотом Јосипа Броза. Звали смо га Чаура. А било је неколико тих пилота.

Као што се данас зна, дотични је, у својству великог мага и тежњи да стално нешто дочарава, путовао свуда по свету, као што је и волео да се покаже као домаћин широких руку, па су на дочеку његових гостију фабрике престајале да раде, продавнице се затварале, сви су ишли на дочек, као што су и ђаци и студенти испуњавали улице са заставицама државе његовог госта.

Заиста био је велики маг магле и дима, вешто је успевао да дочара да жена лебди, а да се то схвати као високи животни домет.

Очево познанство са личним пилотом овог мага, донело је прилично олакшања у обитељ.

А тегаба је бивало, на претек. На пример: отац је сваком од моје браће пенцетирао ципеле, имао је стопу, одговарајући чекић, нож и букове ексерчиће. За шурнегле није било новца, као и за блокеје. Када би загудила зима, главна забава за браћу и мене била је клизање по угланцаном леду на тротоару, звано клизаљке, будући да нико од нас није имао сличуге. А како су зиме трајале од децембра до краја фебруара, са великим мразевима, онда су и ђонови брзо страдали, да би ципеле за следећу годину морале да добију нови пенцет, од доброг, дебелог говеђег кожјег ђона, што је уз нове околности то изостајало. А обашка што поједини делови гардеробе између браће моје и мене размењивали су се у зависности од преподневне или послеподневне школске смене.

Уз већу очеву кредитну способност, све се тада куповало на кредит, и столице, и јакне, и ципеле, и капути, да не набрајам даље олакшице, за обитељски живот, ово познанство је унело велике промене.

После скоро две деценије повлачења пред ратним друговима и заједничким циљевима, поново се нашао међу њима. У команди Ратног ваздухопловства је дошао на место директора за управу над војним и цивилним објектима. Није морао да објашњава, или поверљиво приповеда, овај пилот Јосипа Броза, зван Чаура, рекао је на одговарајућем месту да мој отац није заслужио да на тај скучен и сузбијен начин подиже своју децу и одржава живот своје обитељи.

Мора да је наишао на велика чуђења својих нових колега, као и појединих ратних другова, када су сазнали да он није искористио ни једну од привилегија које следују борцу, партизану, истакнутом члану партије... И сада могу само да нагађам која и каква су била његова објашњења, али ускоро је стигао и до лекарске комисије која је без двоумљења утврдила прилично висок степен инвалидитета, као последице оног батинања од четника. Отац је могао да се жали и тражи још виши степен, с обзиром на његово стварно стање, али то се није десило.

Онда су и без сведока хтели да му упишу статус првоборца, што је он фактички и био, али он то није допустио, већ се везао за датум када је сврстан у ону његову далматинску бригаду. Кулминација чуђења је била када отац није показао никакву заинтересованост за борачки стан. Премда су му синови већ стасали да су гледали за девојкама, проширили своја интересовања и ван школе, па и састављали се са својим друговима, да би се понешто од тога могло пренети и у стан.

У Доњем граду у Земуну прве послератне подигнуте стамбене зграде биле су оне у Вртларској, преко пута Болнице, и станове су ту добили официри, а пилот, зван Чаура, уселио се у стан у такође официрској згради која је касније била подигнута на крају Дубровачке, при Приморској (коју ће неколико деценија касније песник Ливада, ваљда као председник градске комисије преименовати у Улицу рабина Алкалаја). И може бити да је управо пилот Чаура отац наговорио да борачкој организацији поднесе захтев за доделу стана. И од дана подношења захтева није прошло ни дванаест месеци, а отац се са својом обитељи уселио у трособан стан на осмом спрату, зграде која је подигнута на некадашњем фудбалском терену, до једне лепе зграде, овде у непретенциозном сецесионистичком маниру, што је остало од фабрике Икарус.

Прилично година касније, усред безличних стамбених сандука, званих солитери, та зграда страдала је од исте оне руке која је у земунском парку порушила раскошно подигнут Соколски дом.

Оставши доследан оном свом кључу живота који га је повео у рат, стан у Дубровачкој препустио је једном свом раднику, са његовом обитељи, иако му се најстарији син управо био оженио, у времена велике оскудице у становима. Те мрвице које су му додељене отац је прихватио, уверен сам, пре свега јер му је било додијало да га гњаве – јер су одбијали да чују његово често казивано објашњење: „Нисам се због тога борио!“

Много пута сам га чуо и још више сам данас уверен да нико од оних који су га убеђивали да све то заслужије, уопште нису разумели смисао тих речи – речи које је казивао чисти, неукаљани изданак српске ускочке крви, из српске Далмације. За њихово поимање човека то су била шпанска села. По уобичајеном нагону мноштва настојали су да га скрешу по својој мери, да се не разликује од њих. У њихову свест није могло да уђе да правда нема материјални вид, исто као ни истина, а још мање понос и достојанство.

И у овом часу, док ово пишем, сећам се да је отац мој једно време био и судија поротник, наравно да није његово име извучено из шешира. А колико дуго је испуњавао ту грађанску дужност, данас не знам. И никад се тиме није прсио пред људима.

Његове колеге из команде Ратног ваздухопловства, и цивили и официри, то би могли да разумеју, боље рећи да сагледају, само да су увидели како отац никад није јео у командином ресторану, нити је ту доводио своју децу, још мање да је тражио да му се шта спакује да понесе кући, или да су његова деца бесплатно улазила у командин биоскоп... Или да су се запитали због чега је једног пуковника на партијском састанку изложио руглу за крађу керамичких плочица, набављених за куглану, а овај га је после тога на много начина шиканирао, будући да је располагао толиком моћи, да му нико ништа није смео рећи – јер пуковник бити, еее, то тражи не само поштовање, него и страх. А ето, отац мој, још цивил, усудио се у брк да му скреше да је најобичнији лопов.

По преласку у нови, већи, светлији стан, обитељ мог оца се умножила за две снаје и сад нас се саставило осморо, на 72 квадрата,

на осмом спрату, а на вратима се налазила стаклена плочица, са налепљеним Воларевих, службеник, одакле су изгребана слова ПТТ.

Недуго затим један брат се са својом супругом одселио, а онај други, ожењени, ускоро је постао отац.

Уз борачки стаж, не знам како је вреднован, отац је после неколико година стигао до пензије. Претпостављам да је приликом тог чина у команди Ратног ваздухопловства била уприличена скромна свечаност, када је му је додељен некакав орден, од сребра, са одговарајућом плакетом, као и књига, више се и не сећам о чему, али једно дивот издање, великог формата, и уз то барелеф, од бронзе, с ликом његовог врховног команданта, Јосипа Броза.

Од тих дана сав очев живот одвијао се између моје мајке и осталих присутних у обитељи. Још док смо живели у Дубровачкој, показао сам се као онај који измиче мирнијим и трпеливијим односом са осталим укућанима. А поготово се то испољавало са далеко ширим мојим интересовањима, издашнијим знањима и још већом својеглавошћу. Да сам оцу бивао мука, пошто је пропало моје школовање због низа болести, показивао је тако што ми је проналазио разне послове, не би ли ме тиме укротио, прихватао сам све што ми је предочавао, али све то водило је једном виду живота, потпуно непознатом мом оцу. Брижан на свој начин бдио је нада мном, и никад са собом нисам носио ма какаву деликвенцију, чак и када сам се пајтао са првим београдским наркоманима. Најпосле сва моја лутања завршила су се у оној соби у којој је са својом супругом кратко време живео онај одсељени брат. У почетку сам имао дотрајали отоман и даску за техничко цртање на крилу, позајмљену писаћу машину и књиге, књиге и књиге. А отац је очекивао од мене да устајем пре шест и одлазим на посао... али ми то никад није рекао.

Понекад смо и разговарали, или би заједно пиљили у телевизијски екран...

А онда све чешће и чешће... Нешто необјашњиво водило ме је к њему, зарад тих разговора, уобичајено оскудних, али врло прецизних. Његово памћење бејаше непогрешиво. Кад се пажљивије осврнем на те такозване разговоре, то и није било у том духу; он је нешто говорио, а ја сам то поклапао неким својим коментарима, или сазнањима која су се косила са оним што ми је он говорио.

Из његове душе казивао је један добро утемељен Србин који се одрекао и Бога и ма каквих опсежнијих знања о себи као о Србину, осим оних које је кроз обичаје из детињства понео са собом, што иначе није приписивао Србима. Носио је онај лик Србина који је преко ноћи могао постати и Енглец, и Турчин, и Американац... или Хрват, или Македонац, или Монтенегрин...

Када сам му једном приликом казивао о присутности Срба на многим местима земље за коју се он борио, присутности која је понегде сезала миленијумски далеко у прошлост, он ми је онако јетко одговорио: „Ти свуда видиш Србе“.

Та реч ме је пресекла, страшно. Тај ко му је то у душу натрунио, оптужио га је да је крив зато што је Србин. Страшно. И још страшније од свега што је то утерано у његов дух у оном његовом животном добу

када је душа његова као суви сунђер упијала све што му је подастирано као последње истине. И страшније од свега је ауторитет те његове школе, кад може да поништи све осим оног што она сама казује.

Али ми је та реч ипак помогла да увидим у шта је његов дух био уведен партијским брушењем памети, под култом пентаграма.

Ексклузивно и највидније објашњење тог изопаченог комунистичког става према Србима, веома јасно описивао је и законски и уставно спровођен императив: Слаба Србија – јака Југославија.

Необично, до сфера чисте фантазије.

Срби, који су, са своје снаге и духом и наслеђем, створили Југославију, уз тешко појмљиве жртве и страдања, уз то опростили Хрватима непријатељство и злочине, чак их и унапредили у сваком државничком виду, и одрекли се сопствене државности; а у Другом светском рату бранили ту исту Југославију, са стравичним страдањима и непојамним хрватским покољима недужних Срба, да би поново праштали Хрватима и муслиманима зверства над Србима, наградили Хрвате српским земљама које никада нису припадале њима, осим у њиховој галамцијској и осионој машти, и који су Србе потпуно обезличили на земљи која им је дарована безмало за кафанским столом у тамо неком Јајцу; да се притом из српске свести сасвим истера ма какав помен Независне Државе Хрватске као србокољачке творевине, с Антом Павелићем на челу, уз издашно присуство римокатоличког свештенства, са шупљим параваном у осуди јединог греха Анте Павелића што је Италији предао Далмацију, он који је Хрват а да Хрвати никада нису ратовали за ту исту Далмацију нити су је ослободили од Турака, нити су за њу гинули у најновијем рату, у Другом светском рату; на територији у коју је утерана Србија, пошто јој је одсечен и преименован јужни и заветни део још од времена успона српске државе да је била сила и по у Европи, после рата законски протерали велики број Срба са темељне српске земље Косова и Метохије а населили несрпски живаљ из друге земље... тако да су комунисти од Југославије створили један хибрид, заснован на читавом низу парадокса, али са веома усмереном и прецизном тежњом: одмаздом над Србима, као творцима те државе.

Дакле, Србин је рођењем у комунистичкој Југославији добијао казну зато што је рођен. (Један од виднијих плодова одбране права на ту казну данас је онај део Срба које колоквијално називамо другосрбијанци, док је Западу, из окриља тих истих, окренутих Срба одувек било, као и безвредне бижутерије.)

Заиста, заиста један монструозан парадокс: онај ко је најмоћнији и који је издајицама, млакоњима, слабићима, кукавицама и зликовцима дао слободу, зато треба да испашта. Онај који је и стуб и снага и способност и знање и далековидост, због свега тога мора бити кажњен. Уместо да је он ослонац за слабије, он слабијем треба да је потчињен, а уз то да је што више умањен и растројен, сузбијен и спутан.

Такво домаћинство не може бити дугог века.

И не слажем се са мишљењем које се провлачило кроз историографску јавност у Србији: трајање Југославије је условљено

било српско-хрватским односима. Ако ћемо читав низ уступака са српске стране хрватској разумети као живоносан однос, онда је та тврдња српске историографије у реду, правоваљана.

Југославија је настала и трајала искључиво, само и само на српским уступцима, у свим видовима општих животних токова. Наравно да све ниједан уступак са српске стране није био могућ без одрицања.

Иаконекоууступцимаиодрицањувидитежњузанадређивањем, омаловажавањем, преовладавањем, натурањем – онда тај заслужује психијатријски третман. Или како то незадовољство Хрвата прецизно описиваше Софија Божић: да се хрватска страна „непрекидно жалила на обесправљеност, неравноправност, експлоатисаност, гушење хрватског идентитета од стране Београда и Србије, представљајући Србе као освајаче, поробљиваче и хегемонисте“ („Хрватско питање – према писању часописа Јавност“, Зборник о Србима у Хрватској, број 9, Београд 2015)

Узмимо на пример језик, као средство великосрпске хегемоније.

Срби су прихватили да је њихов српски језик српскохрватски, или хрватскосрпски, односно српски или хрватски, односно хрватски или српски, премда сва знања и чињенице о језику казују да је по среди само и само српски језик.

Неко може рећи: па и у оној Југославији важило је исто правило. Али зар и та Југославија није створена одрицањем Срба од себе, кад је реч о језику, односно о уступку, да изоставимо масу других и сомнабулних уступака. И кад је језик у питању не могу а да не поменем препоруке Александра Белића (ја га зовем Александар Вајс) српској влади у Нишу, ратне 1915. године. Србија је тада одлучивала о циљевима свог даљег ратовања, а поменути господин, стручњак за језик, у свом поднесеном меморандуму фалсификовао је Вука Стефановића Караџића и за српски језик је тврдио да је српскохрватски.

О галамцијском, надобудном и бестидном лагању и преименивању српског у хрватско на располагању имам библиотеку доказа. Навешћу само један: У својим рукама држао сам Вуков „Српски рјечник“ из 1852. године. На првој страни после корица лепом ћирилицом стајала је посвета дон Михе Павлиновића, неком братру. Текст је гласио: „Великом пријатељу Вуков рјечник нашег хрватског језика“.

Дон Михо Павлиновић је хрватски посланик у Далматинском сабору, из времена Аустрије, а знан је по томе што је са посланичке говорнице наступао као историчар великог формата, у чијој је опсервацији, осим хрватског језика, често казивао о српским земљама као о хрватским земљама. Нарочито је истицао Босну и Херцеговину.

Неко ме може упозорити на други дух времена, из тог доба. А ја ћу га запитати: да ли магарац постаје коњ када му се стави седло, уместо самара?

Најпосле или на почетку свега, док се они који говоре за себе да су Хрвати нису појавили уз Србе, језик којим говоре Срби звао се

српски. Уосталом када је хрватски угледник Људевит Гај муку мучио, преко свог гласила, да ли да за Хрвате прогласи књижевним језиком мађарски или руски, знаменити Шибенчанин, по мајци Србин, Николо Томазео, упутио га је да српски језик прогласи за хрватски књижевни језик.

А што се тиче латинице, ту је чини ми се најеминентнија тобож српска установа, САНУ, поново уз врло ауторитативно руковођење Александра Белића, одиграла кључну улогу у преузимању латинице за српско писмо. То се 1954. десило у Новом Саду, о ироније, о беде, у српској Атини, да би данас цела Србија и сви Срби ослонац своје писмености гледали у латиници.

Од тада па надаље Нови Сад није више српска Атина, осим по прозуклом и пијаном ословљавању.

А мој отац је тврдио да говори „југословенски језик“.

Да ли је та сентенца потекла са једног од комунистичких дајцест универзитета или је он сам дошао до тог увида, небитно је. Узрок је одрицање од српског лика живота. Што је најоштрија последица оног чиме су нас комунисти тукли у главу, под насловом: великосрпска хегемонија.

А мој отац, када би неко такао у нешто на њему осетљиво, изговарао би фразу, реско и одсечно: „Себи руке, од Хрватске!“

Никад га нисам питао одакле му тај тако сунут у лице израз, али не зато што је он Србин, већ стога што му та реч служи да изрази доследност у привржености ономе што брани. И тим сазнањем сматрао сам да нема више шта да се ту бургија до неког дубљег смисла.

Очевидно да је то отац мој примио као израз који је циркулисао на галамцијским крилима кроз јавност оне Југославије у којој је он био и рођен. Могу само да замислим како је сва загребачка штампа арлаукала о хрватским фантазмагоричним *повјесним* земљама, на основама безочне маштарије о хрватском државном праву, па су јој се придруживале и сплитска и шибеничка штампа, кад је већ краљ Ујединитељ Александар укинуо српску штампу у Далмацији коју је Аустрија трпела у границама цензуре, а уз то и сва српска друштва, од Матице српске у Дубровнику, до Српске читаонице у Бенковцу, из 1896. године; могу само да претпоставим како је то звучало у југословенској скупштини када је Хрват бесчасно сунуо Србину: „Колико кошта та ваша српска крв, да је платимо!“

И онда је, као круна тог надобудног вишегодишњег арлаукања „себи руке, од Хрватске“, уследила Бановина Хрватска!

На крилима духа одбране те фантазмагорије која обухвата фантастичне хрватске *повијесне* земље, на темељима безочне маштарије о хрватском државном праву, већ су се оштриле каме којима ће незаштићене Србе клати хрватске руке. А српски мудраци ће говорити да та клања нису спроводили Хрвати, већ усташе. О јада, о беде, о малоумности – усташе су долетеле из свемира, и спустиле се међу Хрвате!!!

А вамте комунисти су тукли у главу Србе за великосрпску хегемонију!

Чиста фантазија!

Па ко је овде спроводио хегемонију: Срби или Хрвати?
А српска историографија тврди да су кичму Југославије чинили српско-хрватски односи!

Отац мој био је уведен у тај мрачни, тај суновратни пут српског одрицања од себе, по највитаљнијим тачкама знања о себи и свом роду. У склопу свега тога налазио се и покрет генерала Драже Михаиловића, под званичним називом Југословенска војска у отаџбини, што је представљало круну одрицања од себе.

После многих, оскудних и успутних разговора са оцем, успео сам да га наведем да о сукобу партизана и четника мисли искључиво као о братоубилачком рату. Успео сам да га наведем да о свом врховном команданту не мисли више као о непогрешивом и мудрој вођи, великом војсковођи, храбром борцу и великом државнику. На својој души тај генерални секретар Комунистичке партије Југославије носио је велики грех изазивања међусобног убијања Срба, до истребљења. За духовно сатирање Срба у времена комунистичке владавине, као и за све чиме су Срби бивали сатирани, одговорност носе искључиво и само Срби, исти они који су генералном секретару давали снагу, напросто се такмичећи ко ће више да одузме од Срба, још више да их сабије и сатре.

Поменућу само појаву *Антологије српског песништва*, Миодрага Павловића, у издању Српске књижевне задруге, шездесет и четврте. Антологија је обухватала свеукупно српско песништво од епохе Немањића, па до наших дана, што је уједно и прва таква антологија на српском језику. У утакмици ко ће више да ојади Србе, још више да им загади и ускрати право на себе, пред овом Антологијом нашао се Марко Ристић. На пола стране уважене „Политике“ из речи у реч сипао је отров, мржњу, одурност пред том Антологијом. Уколико ме памћење не вара, кључна реч била је „исувише из ње заудара тамјан“. Као тежак белег, као аларм о комунистичкој искључивости унутар Антологије имао је своје место и комунистички песник Оскар Давичо – он антологичару, Миодрагу Павловићу није допустио да његове песме прикључи тој Антологији. По наслову налазиле су се само у садржају.

Онда је свануо дан у коме се мој отац вратио.

Не сећам се догађаја који би ми указали на годину његовог повратка. Једино извесно било је то пошто је дуго већ свог врховног команданта ословљавао као Ћопу, и како је овај на њему прикладан начин био и сахрањен, уз параду скоро свих светских државника. Па се живот у тој хибридној држави вратио уобичајеној колотечини.

Седели смо у кухињи, па је отац отишао до плакара, извадио даровану плакету о његовом пензионисању, с оним барелефом, и спустио је на сто.

„Не знам шта да радим с овим“, питао ме.

„Треба му дати припадајуће место“, одговорио сам.

Онда смо заједно кренули из стана, до лифта, из зграде. Отац је пошао до контејнера за смеће, а ја сам га питао: „Јеси ли сигурана да управо ту треба да се смести?“

Он се замислио, па је рекао: „Имаш право“.

Потом смо кренули, дуж зграде, по плочнику, до најближег сливника.

Отац се сагнуо и са два прста ту стварцу спустио у канализацију. На његовом лицу нисам видео ништа што би ми указало на то да је у том часу ослободио своју душу, али је зато врло скоро почео да прославља наше крсно име, а затим и са својом супругом, а мојом мајком, да одлази у цркву. Над њим се полако раширило небо.

Зато сам и рекао: мој отац се вратио.

Мирослав РАДОВАНОВИЋ

СЛУЧАЈ НОВИНАРА Ј.

Заробљен сам самоћом избеглиштва у хотелу *Панорама* на Палама. Док из сарајевске котлине допиру потмуле експлозије седим на дрвеној тераси хотела, зурим у обронке планинског масива што се губи у беличастој светлости јутра и осећам страшну самоћу. Хотел *Панорама* постао је свратиште кроз које даноноћно дефилију колоне избеглица из Сарајева, постао је заправо складиште људи, предмета покупљених на брзину из напуштених станова и кућа.

Као дечак слутио сам путовање у непознато које ме је увек унеспокојавало, нисам волео ништа што ремети устаљени ток ствари. Сметало ми је кад мајка мења распоред предмета у кући, а камоли потресе сличне овоме. Сећам се неког црно-белог филма који приказује колоне јеврејских невољника, натоварених стварима на некој средњоевропској железничкој станици. После ћу дуго година сањати те призоре и будити се ломан и нерасположен. Сада се слутња претварала у кошмарну стварност. Додирујем уснама порцеланске рубове шоље и не осећам мирис и укус кафе. Осећам неку одвратну бљутавост која се шири.

Увек сам страховао од исхода који су се несвесно јављали у мени. Чинило ми се да догађаји имају своје скривено значење у унутрашњим слутњама попут ове о непланираном, на силу изазваном путовању.

Упознајем је у редакцији ратног билтена. Изгледа као да рат на њу не делује, не дотиче је. Узбуђује ме њено тело, конвенционалне реченице иза којих се крије набој еротике. Све ме то привлачи, али уствари све је то у мени, својство моје надградње, чињенице које су плод маштарије, надодавања, измишљених конструкција. Чини ми се да је и она више уобразиља, а мање стварна. У нашој самоћи исповеда ми своју интимни, богати еротски живот, жена са прошлошћу... уз кафу, са мном она преслаже живот, ја сам по њеним речима особењак са маштом коме се диви, жели сигурну луку, доста јој је лутања и промашаја.

Загледан сам у терет њеног живота. На површини трагам за белезима који ме уводе у прошлост. Као да видим неко замрзнуто

време у њеним осмесима, седим власима, борама које надиру око усана и на челу. Градим неке фантазије, скидам праšину која се давно наталожила.

Она ми се исповеда, видим је у неком интернату учитељске школе који мирише на устајалу храну и непроветрене собе. Крута униформа, ритам свакодневних обавеза, онеспокојавајућа писма од куће, одрицање, штедња, одвратни комплекси, наругушени предавачи који цепају длаку на четворо. Нема опуштања, стално си некоме крив, али исповремено постоји чар у одељености од блутавог живота напољу. Можда је ово и најбезбрижнији период у односу на оно што је чека по изласку.

Службовање по учмалим провинцијама, нека ознојена мушка тела што падају по њој, њен апсолутни слух памти гласове, шумове, крикове у љубавном заносу, а онда бројна разочарења, преваре, подвале. Премешта у причи виртуозношћу рестауратора те младиће што жуде за њеним телом, а онда после врхунца види како се наклоност топи, страст сплашњава, све се претвара у неки ружни грч љубави. Све постаје отужно понављање већ виђеног.

После љубавног заноса дуго лежимо на комотном кревету, пушимо плутајући свако својим светом. Тишину прекида Соња говорећи ми о провинцијском гробљу где су сахрањени њени родитељи. Окружена је тишином света мртвих, хода неким алејама, а онда се сусреће са мермерном плочом и порцеланским фотографијама мајке и оца. Наглас изговара њихова имена и покушава да уђе у њихове животе, али толико мало памти, не може да их замисли заједно, свако је у свом свету. Како заправо мало зна о њима. Свеће догоравају, испуњава је ужасна празнина. Чини јој се да са њом све завршава коначно и неумољиво.

Требао сам нешто да кажем, али ћутим загледан у њено обнажено тело које ме подсећа на зрелост. Два бродоломника на пустом острву. У собу надире мрак, како се брзо смркава на планини.

Дубоко у мени постојала је потреба изласка из властитог живота, потреба да се поистоветим са нечијом туђом судбином, да избегнем све недоумице које су ме разарале и чиниле несигурним. Читав један свет туђих прича и догађаја улазио је свесно у мене, у фантазије којима сам надградњом давао смер. Стизао сам да прочитам много тога и преплићући људске приче, удесе, фантазије из историје и чешће из књижевности успевао сам да бришем границу између стварног и накнадно измаштаног, полазило ми је за руком да бежим у туђе животе и ослобађам се тескобе избегличког живота. Неки туђи животи и судбине улазили су у мене, постајао сам протагониста измаштаног времена које ми се чинило лепшим и угоднијим.

Суочавам се са животом византијских владара, безбројне комбинације љубавних веза, чудесни ноћни сусрети, осећам ветар са Црног и Мраморног мора, додир свилене одоре, бисерне капи зноја што клизе у љубавном грчу са тела прелепе жене која се подаје са страшћу и пожудом. Негде уз обалу Феникије горе непријатељски бродови погођени страшним бомбама напала са наших галија, успевамо да сакријемо рецепт како правимо ово паклено оружје. Мада је ноћ све

се купа у светлости, чујем крике који долазе из запаљених бродова, горућа тела која тону у таму мора, видим како дрвене конструкције нестају у црној води. Робиња збацује гримизни плашт на углачани камен велике сале откривајући тамнопуто тело попут савршене статуе које се предаје. Узимам воће са дугачког стола и испијам вино из металног пехара после заносног и чаробног загрљаја ове чудесне жене. Опружено тело, орошено знојем милујем слободном руком. Изоловани моменти једне давно нестале целине буде се у безмерју моје накнадне и дограђене пројекције.

Читам студију италијанског антрополога Валерија који је пред овај наш верски рат на простору БиХ несрећно изгубио живот у Монголији удавивши се у брзацима неке плаховите реке ловећи тајмена, а писао је студије литерарног набоја о дивљим хордама косооких коњаника, ратника који су у давно време надирали према Западу изазивајући страх и ужас. У његовим опсервацијама наилазим на еротски живот монголских канова окружених, у раскошним шаторима, десетинама лепотица разних раса. Замишљам себе и чудесне робиње, прелазим у бољи живот, препуштам се плими неке надлазеће среће и усхићења.

Новинар Ј. после рата преселиће се са Пала у Београд. Изнајмиће подстанарску собу на периферији и покушаће да постане сарадник неколико угледних престоничких недељника. У почетку успеваће да пласира своје текстове, али што време више буде одмицало његови текстови биће елегантно одбијани. Његово писање и одабир тема имаће све мање смисла. Писао је о познатим и непознатим личностима дајући им потпуно нове улоге, убацујући у текстове безразложне претпоставке, предвиђајући зле удесе и катаклизме. Затварао се временом у себе издржавајући се од донација пријатеља који га нису заборавили. Починчао је да пише сулуда писма познаницима, да обавља телефонске позиве са говорница лишене сваког смисла, „красио” га је изостанак пажње и загледаност у себе. Завршиће свој живот под точковима тролејбуса на запрепашћење пролазника и возача. Чинило се као да се бацио свесно под точкове. Сахраниће га малобројни пријатељи, избеглице на периферијском гробљу у близини Авале.

Милан МИЦИЋ

СЕОБА

Тачке у равници између којих се кретала душа биле су гомиле људских лешева и изгорела села.

У недогледу равнице почивали су веома кратки знаци попут трептаја крила птице или уздаха ваздуха невидљивог људском оку.

Татари су мерили колико дана савијена људска душа може да издржи.

Путовали су равницом вођени усудом злог савета да свуда у њој прегризу хладноћу.

Када им поплави равнодушност натицали су душе на копља.

Убијали су тако да се поново врате на место са којег су пошли затичући преклану зиму.

Тамо су их болели зуби утрнули од леда!

Сијале су ноћу ране попут ројева свитаца људима што су хрлили на север!

На падишаховом двору гласници са бојишта истресали су из врећа главе са вишком зуба.

Вести са ратишта у равници, где се пренео неочекивано дуг рат, за великог везира Рустем-пашу изгледале су добро. Уходе што су улазиле међу хришћане причале су да хришћанска војска, и народ са њом, мање корача а више лети.

И да се народу ненавиклом на равницу разбољевају и жуч и јетра.

Свештеници, војници, трговци и занатлије што су ишли пред њим имали су мирис бекства који се ширио са човека на човека.

Ипак, искусни везир знао је да је време у којем ратови трају смртно и да ратна срећа ниједној војсци није верна. Зато је по пријему оваквих вести имао рупу у веровању.

Уплашени људски зној вазда је био најопаснији, опаснији од копља, сабље и куршума. Уосталом хришћанска војска зашла је скоро у дубину Царства и дувао је ветар ласкања европским дворовима и шаторима њихових војсковођа. Цех ратног преокрета платила је раја

што је олако и неопрезно раширила барјаке са ликом Богородице и Христа, и њиховог свеца Светог Саве.

Који је био и његов светац када би се мало пажљивије обрнуло јаје времена.

Татари који су преокренули ток рата отишли су сувише далеко у сатирању народа, а придружили су им се и они са спором и дугом кривицом провере која обично необјашњиво руши и стеже потомке и увек им личи на оловну замку пуног месеца.

Да њиховим вођама, Патријарху, кнезовима и официрима пошаље писмо на њиховом језику и њиховим писмом било је одвећ касно. Пала је обострано велика крв, поцепало се писмо у ситну хартију и векови га никада више неће моћи саставити.

Доживљај земље у коју је стигао патријарху Арсенију Чарнојевићу био је доживљај човека који обуздава вреву историје што немилосрдно куља око њега.

Сеоба од Пећи до Будима чинила му се као безгласни ход под водом. Кад би затворио очи све што се брзо и неочекивано догодило његовом народу изгледало је као три даха сна или као дуго и мучно путовање празнином.

Пребирао је ћилибарску бројаницу под прстима тихо се молећи Творцу. Бешумно корачање његовог народа историјом ни земљом ни небом била је слика што ју је видео у очима будућих покољења.

Сеоба је била бегство, талас смрти унутар трена, дубоки загрљај несвести, убиствени путоказ историје посут пожаром, јауком и лешевима...

Стигли су далеко, далеко на север у непознату земљу до Будима и Сент Андреје. Ошамућене од болести прохујалих векова затекли су на Чепелском острву истороднике.

Трајали су наоружани памћењем у Српском Ковину и Ловри и скупом тежњом да опстану у тескобној грозници борбе. Веровали су реци и земљи које су их храниле и истој светлости попут дошљака са југа што су обедовали горку историју.

(Слобода живе твари што је запљуснула обале Дунава, и слобода камења у души којег су донели странци узнемиравала је дрхтаје у оку аустријских генерала и мађарских спахија.

И fine покрете у портрету историје...)

Гледао је масу дошљака гроф Миклош Палфи што се ваљала равницом која му је одувек личила на привид.

„У овој илузији постојања чај ноћи и жаока самоће мењају ликове народа“, мислио је .

„Код држи куглу историје, и сан њене воде, држи на узди душе намењене за лет илузијом.

Прави им лица и гради огледала у којима се лица огледају.

Приземљује их, дарује ниским летом тик изнад трава, маслачака и корова, пушта их у висине до облака и орлова.

Поздравили смо придошлице као госте што истурају лица на

туђу и скупу светлост.

Њихове вође прихватиле су поздрав и они ће овде бити паучина покушаја, као сени у пролазу, попут гостију у задњој соби велике куће.

Људи што их воде обожавају сопствени дах и време.

Њиме мере сва времена; и она иза и она испред њих.

Никада они неће видети истоплеменике које су наши преци срели када су на коњима видели како сија испаша у равници и када су због ње решили да остану.“

Гроф Палфи запалио је лулу направљену од коре најфинијег дунавског вреса. Прошла је над реком жута пруга у ноћи.

Пролетела је равницом одгајана дубина кратко живећи у плавој боји.

Миловао је виолину стопала Хилде глумице нирнбершког театра коњички генерал Арнолд фон Хилхаузен под шатором разапетим надомак Тисе.

Беснео је рат око њега, владала је равницом зараза гађења, ходали су око шатора непознати богаљи, улазио је у Хилду, сву ноћ чули су се крици из околних мочвара као кад чопори бесних шакала кидају немоћну ланад.

„То разјарени Срби кољу турску војску разбежалу у мочварама“, мислио је фон Хилхаузен гледећи плаве Хилдине увојке. „Ушли су у дугом рату Срби и Турци у пун, чврст загрљај и једни другима не праштају.

Треба оставити Србе да на граници преко река слуте оштри мрак својих кућа.

Да купају шупљине у сећању у сталном здрављу рата и штетном памећу снова о повратку.

Тако ће Царство бити сигурно и од њих и од Турака.

Мој посао је да их уверим у њихову изабраност да се кољу на међи вера и царстава трагајући за звездом што им се чини близу...“

Посилни, млади поручник фон Буријан, ушао је у шатор. Фон Хилхаузен наручио је за доручак кафу, топло пециво, печену препелицу преливену сосом од дивљих купина и два деци финог авињонског коњака.

Чули су се крици из тиских мочвара.

Мочвара је варала изгубљене путнике...

Уснио је године 1702. у Сент Андреји туфегција Петар Призренац чудан сан.

Путовала је маса народа празником.

Плутала су изнад преморених људи три сунца и сијала је вечна светлост. (Сунца нису имала постељу да се у њој скрију и тамо усну.)

Сав народ што је ходао, па и сам Патријарх, носио је исти белег на левом образу.

Црну, дугу шару што је била кључ за душу или кључ за

памћење.

Од тог света који се кретао, по страни, биле су поређане собе.

Једна до друге са столовима од тешке, дебеле храстовине.

Над столовима, под перикама, стајала су нагнута лица што су у дебеле, велике књиге са жутом хартијом записивала знакове од љуте паучине трагајући за миром и истином...

Са свих лица капале су на хартију крупне грашке зноја...

Иза овог сна туфегџија Петар тридесет дана заредом у постељи од крзна риса сањао је исти сан.

Лежао је народ на пољима и сањао топле, топле сневе смешећи се у њима.

Падале су вреле кише на гомиле полеглих тела.

Ка њима путовала је дуга што никада није засијала изнад њих.

Снови су постајали све врелији и врелији сваке дуге ноћи, док се превртао у постељи.

Претварајући се у ужарену лопту лаве што се котрља равницом.

На тела потом почеле су да падају хладне кише, снег и иње, туча и мраз.

И тешка вишевековна несаница...

Будио се обливен хладним знојем.

Стабло дана улазило је у собу у кући изнад Пожаревачке цркве; сливало се плетиво кише на Сент Андреју.

Церили су се у лице подсмешљиви векови.

Хладовина је болела јако. Јако.

Попут потмулог људског осмеха...

Анђелко ЗАБЛАЋАНСКИ

КАД СВЕ ПРОЂЕ

Не знам. Не знам шта је љубав, не знам шта је суштина среће, а живео сам, тада сам мислио, пуним плућима. Увек окружен пријатељима и лепим женама веровао сам да је то оно што човека чини човеком. А ево, сад сам сам, сам као стари пањ у својој седамдесет и четвртој години живота. Нигде друга, нигде пријатеља. Никог. Седим и гледам шаренило корица књига поређаних на полицама окаченим на сва четири зида моје радне собе. Гледам и паде ми на ум да је Црњански негде записао како се права пријатељства рађају само у детињству и раној младости, а да су у каснијем добу ретка и једино могућа у затвору или рату. Паметни наш Милоше, како ме својом суровом искреношћу дозиваш памети. Зато сам одбачен и сам, јер мој школски друг Јован Рашовић, кроз цело наше школовање – од основне, преко гимназије и студија књижевности (додуше, ја само до краја друге године кад се пребацих на Војну академију), погибе у својој четрдесет трећој, ни крив ни дужан, на пешачком прелазу док је имао зелено светло. Покоси га нека пијандура и то таман кад је спремао треће издање свог романа *Ветрокази у души*. Таман кад су га прихватили и критика и читаоци, кад је коначно својој деци могао гледати у очи као отац који вреди, кога не пљује свака шуша.

О, Милоше, пријатељ из детињства је брат. Био ми је раван с мојим Стеваном које нас је исти отац створио и иста мајка на овај свет донела. Свет где ништа није како би требало, где лицемерство влада над разумом, преваре над поштењем. О, Јоване, како тад преживех! Не знам. Не, нисам плакао над твојим одром. Било би то против твоје воље. Био сам храбар као што си ти увек био. О, брате мој. С Јованом сахрањених и пола себе. Као да ми је неко ишчупао утробу, пресекао срце на два дела.

Десетак година касније стекох новог пријатеља. Чинило ми се као да је Јован устао из гроба и да смо наставили с пријатељевањем тамо где га нас је његова смрт прекинула. И опет сам се сетио нашег великог писца. Опет су непогрешиво звониле његове речи које негде прочитах: У зрелим годинама у затвору или рату. Зашто није робија? Зашто у српском усуду? На светој земљи. У другом косовском боју.

Ту упознах капетана Марка Подбрадицу командира моје батерије. Батерије чији противавионски топови нису могли ништа тим сулудим НАТО пилотима. Нисмо их ни дирали да нас не открију. Тукли смо рафално по шиптарским бункерима и рововима. Кажем упознах капетана иако сам га знао десетак година кад је из Црквеница прекомандован у мој пук. У миру комадант своје командире познаје само као официре који му подносе рапорт, а он њима наређења. На Космету видех какви су људи. Подбрадица је био посебан, сељчко дете, у зрелој младости, ожењен девојком коју је заволео још у осмом разреду. Ноћима и ноћима смо причали о свему пушећи из песнице да нас жишка не открије. Постали смо пријатељи, а кад ме је рањеног у потколенице вукао кроз шипражје километар и по до наше територије, тад ми је постао млађи брат. Он и мој Стеван седели су поред мене кад сам се пробудио у војној болници.

И ево ме, жив сам, или ми се само то чини. Жив и сам. С Јованом сам сахранио прву своју половину, а пре две године, кад изненада, мој драги пријатељ, капетан Подбрадица једне ноћи заспа, а ујутро се не пробуди, нестаде и моја друга половина. Сад то схватам. Сад ми је Црњански отворио очи да су сва остала друговања била чиста лаж, голи интерес, а мислио сам да са сваким од тих људи градим мостове којим ћемо се налазити и стизати један до другог кад нас старост стигне.

Самујем. Уста ми се осушише. Већ седам-осам дана реч нисам прозборио. А с ким ћу кад немам ни кучета ни мачета. Нисам се женио никада, али не зато што сам избегавао жене, већ што нисам умео да волим. Лупам ко максим по дивзији. Ко не уме волети кад има кога. Око мене су се стално мотале неке налицкне, кикотаве девојке којима је годила моја униформа, мој углед у граду, моје познавање књижевности, или потреба за неком услугом коју им могу учинити. Никад права и сродна душа. Ех, када бих сад срео неку сличну, а кажу да свака душа има своју другу половину, био бих јој слуга, а она моја краљица. Ко ли је то написао? Није Милош, није Дучић... Тагоре! То су његови стихови. Где ми је она мала зелена књига са белим цветићима? Наћи ћу је. Морам га поново читати. Размишљам да ли је он у својим предивним песмама лирски субјекат, или, ако се сећам часова књижевности у гимназији, лирски субјекат може бити песник, али најчешће није, јер би то онда било нешто лично што читаоце не би занимало.

Ево је. Ево моје зелене књиге. Читам је сатима и све сам више убеђен да је он, браманов син, велики индијски песник тај *Градинар*. Враћам се на прву песму са жељом да ми се бар у старости ово деси: „Хоћу да напустим свој стари посао. Бацићу мач и копље у прашину. Не шаљи ме више на далеке дворе; не крећи ме у нове победе. Учини ме *Градинаром* свога Цветњака.“

Има ли под капом небеском таква жена? Жена коју бих волео, а и она мене из свог женског срца. Умрећу празан, жељан људи попут Јована и Марка, жељан жене из *Градинара*.

Мирко ДЕМИЋ

ПОРИЦАЊЕ КАО ИГРА ОГЛЕДАЛА КОД ЦРЊАНСКОГ

1.

У књизи *Код Хиперборејаца* срећемо низ ликова са којима наратор – дипломата као и Црњански – води дуге разговоре. Међу најинтригантнијима је госпођица Дела Клоета. Црњански је уводи „на сцену“ тек у другом делу, након подробног изношења сећања о путовању са супругом по Сицилији. Дакле, Дела Клоета се не спомиње док је супруга, коју та девојка иначе подучава италијанском језику, у Риму, већ након њеног одласка у своју земљу.

У Риму га друштво већ задиркује, што је „убичајено“, што је од супруге наследио учитеља италијанског. Он наводи да је његова жена била задовољна том девојком; озбиљном, пријатном и лепог понашања. Она је „желела да је задржи“, па ју је преузео за свог учитеља. Дабоме, само „до жениног повратка“.

А загонетан и недовољно познат приватан живот горостасног Микеланђела идеалан је повод за њихове сусрете, разговоре и препирке.

Тим поводом се преко телефона надгорњава са пријатељем, који Микеланђела оптужује за хомосексуалност, у своју одбрану изриче занимљив суд – да не воли „дилбере“. Да би показао анимозитет према њима, каже да су му смешни, што не делује уверљиво.

А ко је госпођица Дела Клоета?

– Ћерка угледног професора, археолога, писца познате књиге о ренесанси и сликарству Рафаела, што све наводи на закључак да је дотични господин богат, аристократа, „врло модеран“, али је ћерку „васпитавао врло строго“. А пошто је експерт за Рафаела, за очекивати је да претерано не мари за Мекеланђела. Његова ћерка је цепарац морала да заради давањем часова италијанског језика по амбасадама. Уз све то госпођица потписује студију о Петрарки и есеј о језику *Декамерона*. Занимање за чувено Бокачово дело дискретно поткопава мит о њеној чедности.

Наратор тврди како на те часове пристаје невољко, иако, како наводи, италијански језик говори како-тако већ двадесетосам година. А пошто изучава Микеланђела, жели да му тумачи неке нејасне и мутне речи у његовим стиховима.

А друштво, после, када се окупи, и даље збија шале на рачун тих његових часова. Јер, „опасно је учити страни језик, кад му жена није у Риму“.

Црњански непрестано заводи читаоца, играјући се могућностима које дата ситуација може да пружи, гомилајући искључивости, наводећи тврдње којима одмах потом опонира. У исту раван поставља очинску бригу и строги морал те девојке, као и њен есеј о језику *Декамерона*. Кад је описује он запажа да у њој и на њој напоредо а складно живе супротности. До пароксизма доводи напомена да је Дела Клоета припадница фашистичке омладине.

Била је тачна, по мустри оне чувене валеријевске фразе о маркизи која излази у пет сати. Ова „маркиза“ је долазила да даје часове тачно у осам и остајала сат времена. Црњански не пропушта да напомене како таква тачност није честа код Италијана у Риму.

Када долази на час, појављује се „брза, хитра, врло снажна, са црним наочарима на носу, а била је плавуша, што иначе Италијанке нису“. Толико дисбаланса у једној реченици, у којој доминирају црне наочале испод којих скрива очи. Но, није му ни то довољно, па наставља да гомила несклад: „Да није била тако стасита, та девојка је могла бити врло лепа.“ Личи му на Венеру из музеја.

Међутим, та строго васпитана девојка долази да даје часове „у кратким спортским сукњицама, у белим, скоро провидним мајицама, у којима су се, јако, љуљала, два топовска ђулета“.

Док седи на тераси и чека је, времешни ученик своју учитељицу препознаје пре него што је угледа – по jakim мирисима. Али, кад она скине те своје наочале са носа, погледа га „великим црним очима, тако чудноватим у плавуше“, којој је мајка Белгијанка.

Девојка води нашег наратора улицама Рима, ни једног трена не дозвољавајући да он њу води. Док корача, она му изгледа „као да је побегла из музеја“. Одводи га све до терасе „Валадиер“ или посластичарнице „Росати“, где се одржававају часови, јер, „по обичају Рима чврстог морала – та девојка није могла да даје часове у мом стану“. Успут од свог ученика тражи да јој спелује глагол – *passare*. Наратор одговара, а Црњански мајсторски иза сваког од облика тог глагола загонетно ставља по знак питања. „Прошао? Проћи ће? Проћи ћемо? Прошли смо? Давно прошло? Прошло време?“ Наратор, дакле, непрестано даје тајне знакове, забацује удице и „трчи по небу да би је стигао“.

„Љупка и пријатна прзница“ поред њега, „корачала је брже, млатарала руком брже, него што се крећу ветрењаче у Шпанији, у Манчи.“ Да, то је Црњански, који је тврдио како је у младости написао роман *Син Дон Кихотов* и послао га у „Бранково коло“, где се рукопис изгубио. И његов наратор слуги да је све што чини и помишља донкихотовски наум, али и даље не одустаје од учења и од дивне игре завођења језичким огледалима.

Потом следи натезење међу њима око читања Микеланђелових сонета и мадригала. Она их сматра „неморалном“ литературом. Чак и његов поклон, издање тих сонета у повезу, она на крају овог надгорњавања – одбија.

Због тога је он, наратор, од свега тога „набурен.“ То је омиљени израз Црњанског. Та набуреност је код њих као зараза; час је набурено једно, час друго. Препиру се и љуте попут плаховитих љубавника.

Црњански, затим, почиње да тај дијалог претвара у тријалог, уводећи њеног оца, професора, заслужног за њено строго васпитање. Рекосмо већ да је аристократских корена и манира, што ће рећи да није без охолости и надмености у свом познавању ренесансе. Њен отац позива наратора на вечеру. Он, дабоме, не жели да одбијањем таквог позива увреди ни њега ни њу. Добри римски обичаји да се позиви не одбијају богомдано су оправдање. „Он је без жене“, тобоже успут примећује наратор. Жена је напустила тог човека и сада живи на острву Капри. Слути да управо због те чињенице влада напетост између оца и кћери.

Црњански помно описује ту кућу, као и њеног домаћина и све међусобне учтивости. Између осталог, домаћиново лице је налик „италијнским бандитима, из романтичарског доба деветнаестог века“. Он тиме појачава утисак о том човеку и припрема читаоца за дуеле који следе.

И док се разговор захуктава, наратор тек успут примећује да је ћерка, његов учитељ италијанског, села поред њега. Тобоже изненађен, запажа како се променила; дотадашњу спортску одећа заменила је раскошном вечерњом хаљином, „од црвене свиле“. И та боја, наравно, није без значења.

Наратор у својој пометености прво запажа – груди. „Њене груди су биле откривене допола – а кад би се нагнула – целе“. Те вечери њен раскошан изглед довешће га дотле да се застиди, јер му је прошла мисао да су тако изгледале ћерке „из доба куртизана“.

Кад у разговору поменуше Микеланђелову мајку, као и мајку Тиберијеву, наратор примећује како се „лице професорово мења и да се мршти“. То мрштење ће се код кћерке поновити, током разговора, кад склони чашу испред оца.

Надаље, њен отац неће пропустити да, кроз смех, запази како се из Микеланђелових сонета види да се он и „у старости, осећао као да му је било тридесет година“. На то реагује кћерка, називајући га – комедијантом.

Микеланђела – али, све су прилике, и оца. А није искључено да је тога поштеђен у њен ученик италијанског.

А кад професор, након наратора, сав занет поново изговара Микеланђелове стихове о љубави између мушкарца и жене, његова кћерка нагло клоне, „само што не заплаче“.

Током те расправе о Микеланђеловим стиховима наратору се чини да му „у тој кући читају мисли“. А кад седну да вечерају, и док тој девојци говори нешто, чини му се, такође, да неко други из њега говори. Све се то дешава док се домаћинова кћерка нагиње да седне, па јој се „откривају груди“. Кроз главу му пролази име Лукреције Борџије и пролази она римска изрека: „Ако ти је живот мио, никада не иди на ручак код Борџија.“

Наратор ће се наћи у чуду кад спази да је уз пламен свећа на столу његов учитељ постао „сасвим други“. Покушава да замисли како та девојка изгледа при маршу, у партијској униформи. Овим последњим као да се обуздава.

Уз разговор и испијање вина полако се дреше језици и из корица се ваде мачеви јеткости. Кћерка провоцира оца, обраћајући се свом ученику тако што му препоручује да пита у каквим и чијим се то колима данас возе маркизе по Риму.

Иако строг, отац успева да се пред гостом учтиво понаша према кћерки.

Док траје вечера, наратор покушава да разуме професора: „Као да не присуствује вечери, чак и при тој простој, свакидашњој, анималној функцији, видим да се, у мислима, другде налази.“

Све као да је у складу са Микеланђеловим стиховима: *То што ја осећам и што ја тражим и што ме води / Са мном није и не могу да видим где / би наћи се могло...*

Игра порицања омиљена је забава Црњанског.

Кћерка све више увиђа да против себе у тој расправи има двојицу мушкараца, па настоји да према Микеланђелу буде још свирепија. Кад му је прекипело, отац је у једном тренутку грубо ућуткује. На то се она, сва црвена у лицу, правда како има добре намере кад указује на рогобатност стихова.

Док помињу нерешивост опадача Микеланђела, њеном оцу се у једном часу омаче да примети, како је „нерешљива“ и његова кћерка којој „никад није јасно, кога воли, матер своју, или оца?“

Онда домаћинова кћерка „одскаче од стола“, нападајући Микеланђела, али и њих двојицу. Лицемерством сматра понашање оних који имају две љубави. Реч – ДВЕ – Црњански на неколико места доноси у верзалу, како би читаоцу сигнализирало на подтекст. Једна љубав која „вуче к небу“ и друга која вуче земљи. Потом кћерка постаје конкретнија: „Одвратни су јој велики људи који под старост постају слабићи...“ како би то илустровала, цитира заљубљеног Микеланђела, а поглед усредсређује на оца, који – како примећује наратор – потуно прелази на песникову страну, нашта она хистерично виче да је он (Микеланђело?) – комедијант!

Дакле, деликатан двобој између оца и кћерке непрестано траје.

Потом наратор и професор расправљају о односу Микеланђела и маркизе Виторије Колоне, описујући њихов однос, Црњански умеће синтагму – „огледало Италије“.

Игра огледала омиљени је поступак и у књигама Милоша Црњанског.

Кћерка се, надаље, пита зашто се остарели људи праве тако смешни, на шта отац каже да се у љубави обнавља стара жудња. Она би желела да заврши ову расправу о Микеланђеловим сонетима констатацијом да он непрестано вага и лута између врлине и греха.

Кад наратору, на крају вечере а на путу за терасу, поглед застане на једној слици, иако не пита, добија објашњење да је то мајка госпођице Дела Клоете. Он запажа да је лепа. Плавуша у панталонама,

са бициклом међу ногама. „Крупне црне очи иако је плавуша“... да, и опет – „пуне груди“. Наратор се заустваља код тог бицикла, јер му пролази кроз главу сећање на властиту фотографију са бициклом. Познвалац биографије Црњанског сетиће се оне фотографије из Темишвара (1898) на којој будући писац позира са дечјим бициклом и пушком-играчком.

На овом месту налази се још један сигнал. Жена на слици наратора подсећа на једну белгијску принцезу „која је хтела да се уда за свог учитеља музике“. Тиме писац маестрално продубљује интригантност односа између наратора и његовог учитеља италијанског.

Гост на тој вечери би да се прашта, али га домаћини одговарају од те намере. Он се нећка. А онда професорова кћерка, „међутим, не знам зашто, седа ближе“ свом госту. Можда ће баш то условити да отац кћерку отера да легне. Упркос противљењу, она одлази, дабоме – „набурена“, па одлазећи, заказује идући час. „И не сања тада, да тај час више никад неће доћи.“

Двојица мушкараца, без ње, настављају расправу у мирнијем тону. Наратор, на једном месту подсећа како Микеланђело имао осећај да – „кад год је волео неког у животу, да га краду. Поткрадају.“

И коначно, док чека професора да доведе кола којима ће га одвести у стан, наратор (а он никад није сам Црњански, но, никад није ни далеко од њега) се осврће на ту кућу у којој је био гост и запажа како на првом спрату светли један прозор. – Можда је тамо спавала његова кћи? – пита се.

2.

Сличан поступак порицања налазимо и у *Роману о Лондону*, кад Рјепнин одлази на запад Енглеске, у Корнуалију, на летовање, и у хотелу „Крим“ наилази на две жене, са којима ће, такође, играти омиљену игру.

У једном свом интервјуу, Црњански наговештава каквим поступком се служио, одговарајући на увек досадно питање о уделу аутобиографског у његовом делу. Он каже: „У Роману у Лондону има аутобиографског, али изврнуто.“ Ми бисмо овде додали – изврнуто услед игре толиких огледала које поставља између себе и читаоца. Тим играма писац наводи читаоца на танак лед, не би ли помислио како је било обрнуто од оног шта описује, дајући тиме дубину, а онда и сугестивну снагу исказа.

Као и у књизи *Код Хипоборејаца*, кад нараторова жена није присутна; Рјепнинова жена није са њим на летовању, већ се налази на лечењу. У оба случаја главни јунаци имају подршку својих жена. У првом случају жена мужу „оставља“ свог учитеља језика, госпођицу Дела Клоету, док Нађа, супруга Рјепнинова, уплаћује мужу летовање. Дакле, супружинска подршка је неопходна за ову врсту „игре“.

Када се у хотелу „Крим“ појави прва од тих жена, госпођа Крилов, рођена Енглескиња, Рјепнин се ограђује како му није стало до скалапања познастава на летовању, али, ето, принуђен је на то. И овај пут – из учтивости.

Потом следи маестрални опис тог сусрета. „Прилазила је тако чудно, преплићући ногама, као да оклева, или као да се плаши.“ Рјепнину та жена личи на „скулптуру бога љубави на Пикадилију“. Она му се обраћа на руском, црвена до ушију. И она је мимо клишеа: „Црномоњаста је, толико, колико Енглескиње никада нису... али није била лепа“, као што није била лепа ни учитељица италијанског. Свеједно, он је види како стоји попут „скулптуре неке Амазоне“. Успут цинично констатује: „Као да се загледао у неку тужну краву – када би тужних крава било.“ Она има „велике, мутне, тамне, очи“, и сваки час црвени до ушију. Нови пример у којем наратор опсесивно изналази мане да би потиснуо оно што га привлачи.

Међутим, и у нескладу постоји нешто што га привлачи. Упркос томе што јој лице није било лепо, „али је било чудно, на њеном лепом амазонском телу“. И код ње, на плажи, упадају му у очи – груди. „Груди су јој се отимале, сваки час, да из тог црног повеза испадну, а повез, око паса, међу ногама, био је тако танак, да су јој црне, коврцаве, длаке, извиривале испод повеза, кад би се помакла.“ Црњански не пропушта да напомене како је при том имала неки чудан осмех на лицу. Као да је слутила да је гледа тај неизаинтересовани, меланхолични, охоли кнез Рјепнин. А кнезу се, канда, учинило „да та жена, већ од првог тренутка, има, са њим, неку намеру.“

Кад су сви купачи из друштва кренули да уђу у море, она је потрчала „врло лепо“. Није била шепртља, како је мислио. Изненада их је у пливању осујетила киша, па сви побегоше назад у хотел, под кров. Неким чудом кнез ће се опет наћи за њеним столом. Сада је била обучена у тесне плаве чакшире, „као да је циркуска јахачица“. Кад су остали сами, ону му је предлагала да једном пођу у обилазак увале и обале, које она добро познаје. „Њене крупне, тамне, очи гледале су га право у зеницу.“ Кад је поново угледа у ресторану, та жена ће му бити налик на циркуску плесачицу која је управо сишла са трапеза. Потом додаје да „полугола изгледа још лепше“.

Док игра стони тенис, госпођа Крилов „скаче као коза. Испод свог непријатног, великог, тврдог лица, њено тело превијало се, показујући лепе груди, ноге и, што је на њој било најлепше, онај део тела, које Енглези, код жене, цене, нарочито.“ Да ли га цене само Енглези? – питамо се.

На крају те епизоде Црњански признаје да је та жена Рјепнина гледала жељно и то није крила. Ипак успева да побегне од ње. Но, не бежи да би заувек побегао, већ да би ослободио место за ново лице.

А пре него што на позорницу ступи друга жена из истог друштва, леди Парк, Рјепнинова сународница, он себе уверава како једино своју жену може да „подноси“ у животу. Резолутно тврди да га чак ни секс више не привлачи.

У Рјепнину као да се мешају осећања. Сажалева своју младу сународницу, јер је удата за једног старог Шкота коме, очигледно, помало и завиди. Не може се отргнути скаречној мисли како „тај матори дромедар јаше“ то љупко младо створење. Љубав старца и младе жене је, очигледно, једна од опсесивних тема Црњанског. Сетимо се његовог романа *Кап ипанске крви* и љубави времешног маварског

краља Лудвига I и Лоле Монтез, тада чувене младе глумице.

У свом маниру писац се опет игра, наговештавајући како Рјепнинова сународница неодољиво личи на његову жену, у младости. Тиме се, ваљда, правда. Уз то примећује њена „гола лепа, гола плећа, и снажну ногу, као у младих балерина“.

Док гледа „њене мале груди“ и „лепу ногу“, Рјепнин звера наоколо и констатује, ваљда да би читаоца заварао, да му се у том хотелском друштву свиђа трећа жена – ташта Покровског. „Ваљда и зато што је имала ону, руску, раскошну, лепоту, зреле жене, коју је имало и тело његове жене...“

Док у аутомобилу седи поред своје младе сународнице која вози, Рјепнин је „загледан у те девојачке груди, које су му биле тако близу. Имао је опет луду мисао да та жена још није жена, него је остала девојка још и у браку...“ Опседнутост идејом женске невиности омогућава писцу да код свог јунака п(р)обуди многе мисли.

Поново су на плажи. Оно што госпођи Крилов раније није успело, да Рјепнина увуче у воду, успева његовој младој сународници. И она му је заличила на младу Спартанку. Она му, као свака жена, лако чита мисли, па зна шта би са њим урадиле друге жене, али зна и са којом би он највише волео да заплива.

Рјепнин се сав ломи. Сувише је млада та његова сународница. Могао би јој бити отац, као што би јој њен муж, такође, могао бити деда. За то време она, не чекајући његову одлуку, хвата га за руку и повлачи у воду. Дабоме – он јој се беспоговорно препушта.

Додуше, не допада му се „како та млада, жена плива крај њега, тако рећи обргливши га, под водом, и увлачећи га све даље, у дубину“. Док су пливали, „узела га је и око паса, као у неком загрљају“. У том пливајућем колоплету осећао је месо њеног трбуха и, дабоме, њене мале груди. И руку око свог паса. „Гледала га је својим чудним, очима, из близа, као да се грле, и леже, на постељи, коју неко врти, на мору.“

Кад су допливали до стене, пожелео је да се одмори, и заспи, као на „каменој постељи“. Пливање му је свакако пријало. И осећао је како она стоји над њим, „скоро гола“, док је са ње цурило море...

И пре него што су поново скочили у море, да се врате, није могао а да не види „ту нежну, младу линију, кукова, и плећа... са снажним ногама балерине...“ Чинило му се, док гледа њен поглед без стида, као да се „спремају на коит“.

Кад су се враћали са те стене, пливајући, опет је настала узајмна игра случајних и намерних додирова тела и воде и чаролије њеног гласа који га зове и чика. Уплашио се био Рјепнин, угледавши у очима своје сународнице љубав према њему. Детињасту љубав. Био се уплашио јер је схватио да то престаје бити само заносна игра.

Рјепнина, дабоме, и после тога не престаје да прогања питање – „шта ли тај старац, што са том женом, тако младом женом, спава, ради са тим магаретом, тако нежним, тако невероватно љупким“.

То је једна од најеротичнијих и најсугестивнијих епизода у читавом опусу Милоша Црњанског, у којој је најдраматичније исказана игра порицања.

Милош ЗУБАЦ

МОСТАРСКЕ КИШЕ И НЕКА ДРУГА ЗЕМЉА

Почетком осамдесетих година прошлог века, посетилац из космичких даљина по имену Мирослав Антић, земаљски побратим мом оцу и његов „кишобран од сваког зла”, саставио је избор Перове поезије и насловио га „Мостарске кише и неко друго море”. Већ читљиво уморан од боравка на овом свету, који је одмерио сумом од шест хиљада година, а пет лета пре његовог коначног повратка на звезду с које је пао међу људе, Антић је у предговору тој важној књизи, с намером не одвећ селективној, објаснио како му је Перо у животу постао млађи брат, а парче херцеговачког света око Мостара његов други завичај. Рекао је Антић још нешто важно овде – како је тај његов млађи брат служио и послужио литератури и „извукао као бурлаци бродове, многе младе и не баш сасвим младе почетнике и полузреле литерате, и делио с њима своју забринутост и свој дар”. Доцније су поједини литерати из ове Антићеве давне реченице, који су се тада грејали на Перовој људској и песничкој ватри, амбициозно градили себи књижевне идентитете и то и данас чине – макар им косе и браде оседеле, жеља им остала једнако млада – бавећи се понајпре стицањем утицаја и размножених књижевних награда којих опет никада неће бити довољно за свачију глад. Јер никада доста онога што човеку не треба у животу. Иако статусна књижевна признања нису могла да мимоиђу мог оца, не постоји зацело адекватна награда за органски таленат када је награда већ с тим талентом дошла, као што се, сасвим извесно, никада не може довољно наградити нечији фабриковани дар.

А Мирослав Антић и Перо Зубац били су управо органски таленти. Богомдани. Не само да су тим талентима обојица послужили једној литератури, него су издашно прислужили и једној идеологији и утопијској идеји – за коју Горан Бабић, објашњавајући удес југословенског сна, недавно рече да је код нас уранила три стотине година – и једној великој заједничкој земљи које данас више нема. У ту службу веровали су обојица, што се да прочитати и у овом избору Перове поезије и прозе, поготово у његовим непроцењивим успоменама на свог старијег песничког брата. Југословенска младост заљубљивала се уз Антићеве и Зубчеве стихове. И волела

се та младост унакрсно и узајамно, без обзира на родослов и верску припадност. Обојица су, дакле, били песници младалачких љубавних усхита, као и наднационалног заноса, људи који су искрено волели своју српску кошуљу, али би је у име дара и уздарја разменили за кошуљу ближњег народа, као што спортисти чине с дресовима на крају утакмице. Југославију су пак сматрали својим универзалним, наслеђеним капутом који су њихови родитељи и дедови крваво стекли, а требало је да их штити од љуте зиме и сваке непогоде. Кидање тог капута и бацање његових делова у историјске старе крпе, Антић није дочекао, одавде гледајући чини се – добром срећом. Земља је 1986. године изгубила једног од својих највољенијих песника, пре него што је песник стигао да изгуби своју вољену земљу. Његов млађи брат остао је да сведочи и да издржи.

Антић и Зубац били су притом популарни, и то у оним размерама које један песник у данашњој перцепцији културних вредности никада неће моћи да искуси, а то ондашња академска књижевна памет није умела другачије да разуме осим као неповољну „естрадизацију” песничке речи. Доиста, ако су хиљаде, чак десетине хиљада људи могле пажљиво да слушају „Бесмртну песму” или „Мостарске кише”, у незаборавној интерпретацији Ралета Дамјановића, а да не пусте ни гласа током или између стихова, вероватно је посреди било сасвим успешно омасовљавање поезије. Али време ће показати да је јучерашња естрадизација била сутрашња жељена висока култура за којом сада можемо само да чезнемо, а да су и Антић и Зубац због те стигме – као и Душко Трифуновић уосталом – остали суштински непрочитани и недочитани песници. Они који јесу пажљивије читали Зупца, проналазили су стожерна места његове уметности писања у сликама детињства, херцеговачком завичају и сновима као највећем, неисцрпном ресурсу његове песничке јаве. Истицали су медитерански штимунг и музикалност версификације, коју је Перо испољавао понекад и с одвећ очигледном лакоћом. Та је готово вансеријска лагодност као последицу имала бољку маниризма, потенцијалну слабост сваког дугорочно успешног стваралачког проседеа, од које се мој отац с времена на време морао исцељивати. Успевао је сваки пут да надрате себе. У тематско-мотивским линијама његовог песништва, једна је била приметна од гимназијских дана, дакле постојана и неодмењива, али су је тумачи Перове лирике ретко уочавали, можда и зато што је та линија постала за песника спасоносна баш након урушавања идеала из младости, у времену када је наступило свеопште понирање вредносних стандарда стрмоглавце, па тако и књижевно-критичких, те је све мање било оних који уопште читају и уочавају. А ова је линија певања проистацала из духовно-националне баштине и темељила се доминантно на хришћанској инспирацији, обременењеној тешком сумњом. Наизглед парадоксално, а заправо посве разумљиво – јер један истински левичар не може бити далеко од јединог истинског Христа – младић који је целом својом личношћу веровао у комунизам и служио му док се имало чему служити, већ у средњошколским данима својим, написао је доцније антологијску „Манасију”, у срцу шездесетих година прошлог столећа разговарао се полемички и надгорњавао с Господином, ћерао се с

Њим, како би рекао Матија Бећковић, исписивао незаборавне песме посвећене Христу, умео да ослони песму на хришћанску иконографију и сакралну архитектуру, и у западном и у источном верском миљеу, а од деведесетих година прошлог века наоვაмо, ове компоненте поставио за темељне у зрелости своје савремене поетике. Само од песама с духовном вертикалом могла би се начинити једна засебна књига Пера Зупца.

Међутим, није ово та књига. Ово је избор у којем не станују обавезно све најбоље песме мог оца, јер би се у супротном у њему нашли и целокупни „Разговори са Господином”, као и „Калиштанске осаменке”. Такође, овде нема оних песама које је сарајевски Рабиц АРТ претходно објавио у књигама „Повратак Мостару” и „Гласови тишине”, нити има песникових стихова из „Бројанице од суза”, које је исти издавач не тако давно штампао унутар музичког издања „Мале песме за Драгану”. Приређивачка намера била је да се наслови не понављају и да тај Рабицов срећан четворолист буде увезан појединачном јединственошћу и истим стваралачким потписом, а да издања буду узајамно потребна и међусобно сагласна управо због своје различитости. Другим речима, најбољи Перо Зубац налази се на све четири сарајевске адресе и опет није цео тамо. Јер песник његовог калибра не да се редуковати и сместити чак ни у оквире поменутих наслова. С друге стране, у овој књизи налазе се многе кључне песме које јесу остале у срцима, а бивале радо на уснама целих генерација љубитеља поезије у Југославији. Песме које су се након растурања југословенске државе преселиле на интернет и данас бивају неизоставне у многим виртуалним персонализованим антологијама љубавне лирике. Напослетку, песме које су мени још у детињству и познијем младању, остале сачуване у свести као личне реликвије утехе и заштите, преко потребног мира у невремену немира, које су појединим стихом умеле да залече адолесцентску рану и да севну као одговор на опору свакидашњицу, „замор који се преобраћа у воће”. Понекад се поезија на кратко склањала у сенку дневничке документарне грађе која говори о болном умирању једног колективног заноса и о затрованим кладенцима пријатељства и свих оних љубави које су веровале да ће претрајати овај живот и наставити да постоје негде иза или изван. Ту су и поједини певани стихови, макар не били писани наменски или они управо наручени за музички живот, као и пробране песме и прозне реминисценце из рукописа, које се у овој књизи први пут објављују. А из пребогатог корпуса песама намењених деци, два су се само наслова сместила међу корице – мотив је сасвим личан, јер у та два записа јављају се моје две кћерке које су последњих година за њиховог деду, песника „Мостарских киша”, биле и остале најмилија присутност и једина његова права, непомућена радост.

Више свега, ту је и насловна поема, обесмрћена у својој младости, заувек млада у својој бесмртности, која се пре педесет пет овоземаљских година уцело излила на хартију у једној новосадској октобарској вечери, и то на хартију која није имала свој индиго, те је исте ноћи поштом одаслата, као једини постојећи примерак, пут Загреба и књижевног листа „Телеграм” и тамо је срећно стигла. Одатле су се „Мостарске кише”, које су у личности легендарне

Светлане спојиле четири песникове младалачке љубави и везивни пети елемент – ону јединствену светлост града подно Вележа с Хајрудиновим мостом, просуле по многим генерацијама и постале универзална шифра распознавања и разумевања за љувена осећања душевних, поезији наклоњених Југословена. Поема за коју је Изет Сарајлић признао у једном писму из 1976. године како би се – када би га неко опет у младост послао – удварао својој будућој жени баш тим стиховима.

„Мостарске кише” припадају највећим љубавним песмама српскога језика, с непролазном лепотом која може помирљиво да погне главу и добровољно се повуче само у хлад једне друге љубавне песме – Костићеве „Санта Мариа Делла Салуте”, дабоме. Мајстор идејних и књижевних укрштаја, човек од заноса и пркоса какви не припадају смртницима, него античким боговима, Лазар Костић, с његовом трагичном љубави према Ленки Дунђерски, није случајно постао својеврсна литерарно-историјска пасија и опсесија песнику „Мостарских киша”. Колико су два уметника била судбински повезана, можда је најбоље умео да види Иван Настовић, човек не сасвим од овога света, психотерапеут и тумач снова, у једној дигресији коју је написао у својој књизи о Лази Костићу, али је вољом издавача није објавио у коначној верзији текста. Сама дигресија била би веома занимљива онима који верују у метампсихозу или сеобу душа из тела у тело. Отуда у овој књизи и надахнути лирски двоглас Лазе Костића и Ленке Дунђерске, као мали прозор у иначе опсежна, вишедеценијска истраживања и посвећивања мог оца трагичној судбини Ленкине породице, рефлекс његове племените намере да расветли једну неупоредиву космичку заверу која се сручила на Дунђерске, као и на љубав између највећег српског песника и коначне изабранице његовог самохраног срца.

С тим у вези, недовољно је истицана, ако уопште јесте примећена, једна карактеристична вредност у песништву Пера Зупца. Од раних, гимназијских дана, па све до садашње седокосе животне зрелости, многи су књижевници законачили у његовим стиховима, проминули његовим песмама, било ликом и именом, било асоцијативно, најчешће као гости унутар песникових живих сновиђења, увек добродошли, неретко као носиоци поруке и опомене или навестиоци промене. Само у овој књизи, појављују се Рилке, Цвајг, Лаза Костић, Драготин Кетте, Тракл, Алекса Шантић, Милош Црњански, Егзипери, Бранко Миљковић, Тин Ујевић, Меша Селимовић, Данило Киш, Леонид Шејка, Никита Станеску, Мирослав Антић, Стеван Раичковић, Васко Попа, Изет Сарајлић, Мишо Марић, Алојз Ихан, а у песмама и записима ван овог избора – било их је још, и браће његове песничке и старијих сестара попут Десанке Максимовић и Мире Алечковић. Најпосле, а претежније од других, присутан је Душко Трифуновић који је својим доласком у Нови Сад, само с једном торбом о рамену, у времену када су се добрима скршили сви идеали, а рђавима наједном испуниле све потребе и понорне жеље, а све то након Антићевог одметања на другу обалу – имао да одигра важну улогу у животу мог оца, као узданица и сигурност, пријатељска утеха и „разум за

одбрану када згреше емоције”. Одабране песме, непосредно упућене Трифуновићу, као писма на небеску адресу након његове смрти, такође се налазе у овој књизи. Њима се, као и другим посветним стиховима у којима светле песникове претече, или књижевни савременици, Перо Зубац показао као истински заточник Тиновог побратимства лица у свемиру, као медијум с најтананије подешеним чулима за релације између оностраности и оностраности, као универзална свест која се повезује с другим појединачним свестима и након што оне одбаце своје земаљске биографије. Као потврда да живота има, поготово за творца уметности, и након смрти, бар док се јавља другом творцу уметности. Смрт је, уосталом, недостатак талента – говорио је један илузиониста. А песнику „Мостарских киша” јављало се цело песничко братство и сестринство, уредно, макар не били више у телима, колико и његова најближа породица – отац и мајка, сестре и брат. Све то хоће рећи да је поезија уистину моћан завичај, толико да може да понуди егзил душама и након физичке ентропије. Уколико познају језик поезије. Уколико душе уопште има. О томе је можда највише знао неухватљиви небески летач Мирослав Антић. Зато се ова књига завршава Перовим писмом Антићевој митској птици. Зато је ова књига одговор на његову књигу, целе четири деценије касније. И зато је неко друго море постало нека друга земља. А давни пророчки цртеж Душана Петричића, на којем нема старог моста у Мостару, али има песника који се испружио и сопственим телом повезао две обале, није се показао само као прецизна прекогниција тамне будућности која ће се, сада то добро знамо, заиста остварити, него је открио онима који умеју да виде и ову Перову необичну особину – да нешто израженије него у случају његове бројне песничке сабраће повезује и посредује између различитих светова и често супротстављених људи и њихових култура. Да уједињује и спаја, да измирује супротнице. Најбоље се то очитовало, уосталом, када се после дугих година избивања вратио послератном граду своје младости да представи књигу „Повратак Мостару” и када је, макар на једну једину ноћ, својим доласком сасвим сјединио дубоко подељени и завађени град.

Време је показало да је онај двадесетогодишњи младић који је написао „Мостарске кише”, који је у дечаштву веровао да песме пишу само девојчице и једино желео да постане фудбалер, тај рођени Херцеговац с касније развијеном панонском ширином и свељудским шармом, у којем су се тако складно укрстили и узајамно прожели архетипски хеленски и хришћански подстицаји, у чијим стиховима су се у исту животну погачу умешали светлост и тмина, невера и вера, истински бард првог реда који је сублимирао, артикулисао и опевао наше колективне варке и заблуде колико и заједничка хтења и спасења, постао један од највећих песника српскога језика на простору од неколико десетина година с краја минулог столећа, бурног и неупоредивог, и с почетка садањег столећа, у којем се чини да ништа више није свето и заиста значајно.

Тачније, како би то сасвим извесно рекао Душко Трифуновић, Перо Зубац није такав постао.

Отац мој је такав – остао.

Бертолт БРЕХТ

СА НЕМАЧКИХ МАРГИНА
(1938)

1.
Ноћ је.
Брачни парови
лежу у кревет. Младе жене
родиће сирочад.
2.
На зиду је кредом написано:
Ми желимо рат.
Онај ко је то написао
већ је мртав.
3.
Када се маршира, многи не знају
да је њихов непријатељ на почетку колоне.
Глас који командује
глас је вашег непријатеља.
Онај што на почетку колоне о непријатељу прича,
и сам је непријатељ.
4.
Генерале, твој тенк је снажно возило.
Може да преоре шуму и уништи стотине људи.
Али има једну ману:
Потребан му је возач.

Генерале, твој бомбардер је снажан.
Бржи од грома и јачи од слона.
Али има једну ману:
Потребан му је инжењер.
Генерале, човек је користан.
Може да лети и да убија.
Али има једну ману:
Може да мисли.

5.
Сликар прича о будућим великим временима.
Шуме и даље расту.
Поља још увек рађају.
Градови и даље стоје.
Људи још увек дишу.

6.
Радници плачу за хлебом.
Трговци вичу на тражиште.
Руке које су биле скрштене у крилу, поново се комешају.
Склапају гранате.

7.
За вишу класу
разговор о јелу је понижавајући.
У преводу: они су
већ јели.

Понижени одлазе са земље,
а да нису пробали
добро месо.

Размишљају одакле долазе и
куда иду, да ли су
предивних вечери
превише исцрпљени.

Планине и огромна мора
још увек нису видели
кад им дође судњи час.

Када унижени не размишљају
о униженом,
не могу доћи баш високо.

8.
Хлеб гладних је поједен.
Месо више не познају.
Зној народа бескорисно је бачен.
Ловорике су посечене.

Из димњака фабрике за муницију
диже се тежак дим.

С немачког превела Дивна СТОЈАНОВ

Алики ТЕЛЕСКУ, Кипар

ВЕЧНОСТ

Бескрајне трепавице се сунцем облаче
издробљене, поспане буде наду
морске лале море красе
и продорном светлошћу
пришивају ивице тишине.
Срушени ноћни зид
чека свој час испод стене
заједно са маховином и мравима
који копају своје ходнике
у влажном угљаном праху.
Таласи плету сунцу замке
у дану што споро иде и баца своју мрежу,
а ја гледам како се играју
запечаћеном флашом
и покушавају да је избаце на обалу.
Само један лептир облеће слани ваздух
и плавозелене одсјаје.
Понекад љуби таласе,
други пут љубичасту светлост,
ослушкује прашину док пада у сутон
кад она, већ смирена, завршава своје кратко путовање.
Слогови песме тону у копита од соли
а зрна грожђа постају вино
док се пукотине стена
ките венцима од циклама.
Црвене магле као месечари гмижу
по пољима са већ зрелим грожђем,
чувају стражу да га ноћ не украде
и одене се његовим бојама.
Чувају стражу да случајно ветар
не дође преблизу мирису грожђа
док се водопади вина послушно сливају
и добијају ону дивну боју рубина.

ГОСТ У СВОМ ТЕЛУ

Гост у својој кући, гост у телу своје
гледаш своју прошлост као да није твоја
отвараш длан да ти голубови слете
благошћу их храниш, топлином појиш.
Причаш им и они те разумеју.
Отвараш књигу савијених листова,
сећања се хировито враћају,
знаш да си савијао листове
како би поново прочитао исте песме.
Водиш бесконачан дијалог сам са собом
и ходаш уском улицом као кроз сан,
а у твојим те сновима нема.
Селице не вију више гнездо под твојим кровом,
а ти би хтео само да им се захвалиш
што су некад долазиле.
И даље ходаш без освртања
са књигом под пазухом
и сећаш се да сте заједно
савијали стране са песмама
које сте хтели да упутите једно другом.
Ти си их савијао у горњему углу, а она у доњем.
Покушаваш да сумираш ко је више песама заокружио,
ко је више хтео да кроз песму каже,
а нисте рекли ни реч.
На корицама са живим фосилима нацртао си њен лик.
Сада га више нема.
Осећаш под прстима њен лик и добујеш
као да хоћеш да јој Морзевом азбуком поруку пошаљеш.
Обриси и сенке пролазе поред тебе
док ходаш познатом улицом,
а теби се чини да је никад раније ниси видео.

16. 7. 2020.

ПОСЛЕДИЦА ПАНДЕМИЈЕ

Са високом температуром
и дахом што се у крклање претвара,
очекујем свог анђела у белој униформи.
Маска на лицу ми не дозвољава да јој видим лик,
али њене очи говоре срцу.
Раскомадане су моје речи.
Да ли разуме шта хоћу да кажем?
Јуче сам покушао да јој нешто речем,
али ме издао глас.

Она је само прошаптала: Пссст!
Пре него што уђе у моју собу, скупљам дах
можда сутра нећу бити у стању ни реч да изговорим
и да ли постоји сутра за мене...
Ако одем, нећу жалити,
отићи ћу срећан!
Зашто је љубав закаснила толико?
Боже, помози ми
да јој бар кажем „волим те“
пре него што кажем „збогом“!

20. 07. 2020.

À PROPOS

Нико се не спрема за смрт,
а кад она дође, спремно одлази
без збогом.
Очекује је, а нада се да ће га мимоићи.
Нађе га неспремног,
мада се целог живота спремао за судњи час,
а сада, сада би још нешто да каже,
још нешто да уради,
нешто што није стигао урадити толике године.
На лицу му исписано туђе име,
ни сам не зна о коме је реч,
из пристојности, али са саосећањем,
нико му не да огледало
да упозна свој лик...
Самоћа облачи своју најсвечанију хаљину,
стекла је новог друга на дугачком путу.
Још не рече лозинку, а већ зна да су се врата одшкринула
и чекају да га у нови свет одведу.
Гиздава магистрална путања до вечности,
или бар докле га драги људи памте.
А постериори: срећан пут!
Априори – вечна му слава!

15. 6. 2020.

ВАВИЛОНСКИ ВИСЕЋИ ВРТОВИ

Вавилонски висећи вртови
затворише своје жалузине
пред снагом љубави.
Ваздух је подрхтавао.
Велике енергетске синусоиде дугиних боја
вијугају пред очима,
а корак одлучан, неумољив,

иде напред као да не зна за страх,
марширајући преко висећег моста
што спаја стварност и сан.
Околина подсећа на зачеће поезије,
а инфантилно доба се очекује
тек кад прође друга пролећна грмљавина
и кад киша најави буђење из зимског сна.
Овде се учи ћирилично писмо матерњег језика за осећања,
а први страни језик треба да ти буде језик непријатеља.
Овде, на мосту примећујеш да само одласке памтиш,
као да није ни било долазака.
Бројиш дане туговања,
а било је и сунца после кише.
Говориш другима,
а твој монолог личи на увод у прогресивну опструкцију.
Не чупај цвеће из висећег врта.
Осушиће се као и љубав Еуридикина
у часу кад јој смрт покуца на врата.

С грчког превела ауторка

Андриј ЉУБКА

БЕКСТВО

Више од сат времена нико није стао да га повезе. За то време могао је и пешке проћи бар трећину пута, али он је и даље стајао поред цесте држећи у руци комад картона са руком написаним речима *Нови Сад*. Спремала се киша.

Из великог ранца, чија тежина му је и онемогућавала дуготрајно пешачење, Сергиј извади кишни мантил и још једном са надом баци поглед на цесту која је вијугала између брежуљака и дрвећа. Цеста је била пуста, као и читава околина. Блажено место мира и спокоја. Чини се да је тако било одувек и да су се управо зато пре скоро осамсто година овде населили први испосници и монаси, претварајући Фрушку гору у једно од најсветијих српских места. Овај планински венац као да је намерно овде постављен, јер се издиже над равницом која је тако бескрајна да подсећа на степену. Некад су се овде ваљали таласи Панонског мора, а Фрушка гора је била острво усред њега. Таква несвакидашња места људи су увек користили да би на њима саградили нешто посебно, пре свега тврђаве и замкове. Срби су на овој планини подигли тридесетак манастира који су на неки начин такође били тврђаве: кад су Турци долазили овамо по плен и напослетку сасвим покорили овај крај, манастири су постали тврђаве хришћанства и српске културе.

Али у наше време Фрушка гора је позната не само по манастирима, него и по плантажама винограда који су прекрили јужне обронке планинског масива. Заправо, неколико гроздова белог грождја, убраних у винограду поред пута, Сергиј је и сад имао у торби – и то је била сва храна коју је имао. Да је било још нечег, он би поставио свој мали шатор на неком брежуљку и мирно преноћио, како би ујутру наставио пут. Али никакве хране није било, глад га је већ други дан мучила, па је тако и решио да се запути у Нови Сад, најближи велики град, где ће већ у неком Каритасу или Црвеном крсту добити преноћиште и чинију топле чорбе. А осим тога, ни они мрачни облаци који су се надвили над Фрушку гору нису му појачавали жељу за ноћењем у природи.

Наравно, могао је покушати да тражи преноћиште у неком од манастира, али Сергиј није желео да се понижава. Отворено говорећи, он је био заиста очаран лепотом и јединственошћу Фрушке горе, али многохваљени манастири су га нервирани. Не, нису они били ни ружни ни банални, баш напротив: средњовековна архитектура је била одлично очувана, фреске су код посматрача изазивале дивљење својом свежином, као да их није рука анонимног мајстора насликала на хладним, грубо отесаним каменовима пре дугих пет векова, већ колико јуче.¹ Али у тим манастирима није било, није остало оно најважније – светост, осећање радости због сусрета са трансцендентним, због могућности разговора са Богом. Наравно, можда је разлог његове антипатије било и то што је путовао са ништавно малом сумом новца и, кад год би посетио неко туристичко место где се за све – од одласка у тоалет до воде са извора – морало плаћати, расположење би му се нагло покварило. Кад су га у једном манастиру замолили да купи улазницу (јер је манастир истовремено био и музеј), он се наљутио и одмах отишао одатле; кад је у цркви другог манастира видео како верници плаћају за молитву и за свеће, како бацају новчиће у сандуке да би добили дозволу да пољубе икону, обузели су га бес и огорченост. Ови ни Исуса не би пустили у манастир јер није имао пара, помислио је тада Сергиј.

И зато је изишао на цесту и покушавао да заустави неки ауто који иде за Нови Сад. Већ две недеље он је тако аутостомирао, и углавном би му брзо стао неки причљиви возач који је желео друштво. Само једном, у Мађарској, неки дебели бркајлија тражио му је паре кад га је довезао до жељеног места, али Сергиј се направио да га не разуме, широко се осмехнуо, захвалио се на енглеском, узео ранац и наставио својим путем. А сад већ скоро два сата дрежди овде, и нико да стане. Истина, није поред њега ни прошло много аутомобила – свега десетак. Можда је то зато што је данас радни дан, четвртак; да је недеља, овај крај би имао много више посетилаца – верника.

У међувремену, киша је од наговештаја прерасла у озбиљну претњу, која је тешким црним крпама облака прекрила небо. Дунуо је ветар и почео тако немилосрдно шибати све наоколо да више није било никакве сумње: само што није почела олуја са провалом облака, громовима и муњама. Време се нагло променило, од ведрога и сунчаног дана није остало више ништа – постало је хладно, мрачно и опасно. Почетак октобра скоро свуда је тако хировит. Сергиј никако није желео да покисне, а још више се плашио за свој ранац у коме је било све што је имао; кад не знаш где ћеш спавати и да ли ћеш уопште спавати, ваља се унапред постарати за суво и топло место.

Поред Сергија је суманутом брзином пројурio плави ауто а да се возач није ни осврнуо на аутостопера. И тешко да ће му сад ико стати, а небо може да се отвори сваког часа, тако да је крајње време да

¹Фрушкогорске манастире углавном су осликавали или украјински иконописци – најпознатији су били Јов Василијевич и Василиј Романович – или српски сликари који су се обучавали код њих. Поменути у овој причи манастир Крушедол осликавао је Ј. Василијевич 1750–51. (Прим. прев.)

се негде склони – забринуто је помислио човек. Није имао избора, па је узео свој ранац и уморним кораком се запутио ка манастиру који је, само споља, осмотрио пре два сата. Тамо ће, у цркви, барем сачекати да прође плъусак, а онда ће се опет вратити на цесту да стопира.

Манастир се звао Крушедол и био је, вероватно, један од најважнијих на Фрушкој гори, пошто су у њему сахрањивани српски краљеви и патријарси, а самим тим и један од најпосећенијих, само што су данас двориште и околина манастира били пусти. Сергиј је прошао кроз капију, погледао унаоколо и, не спазивши никог, сигурнијим кораком пошао ка цркви. Саграђена пре пет стотина година, она је изгледала ванвременска, вечна; њена природност је остављала дубок утисак, тешко је било замислити ово камење разбацано по разним местима, сваки камен као да је био створен само зато да се споји са осталима у овом отелотворењу архитектурне једноставности и генијалности. Човек је ушао у храм, прекрстио се и сео у трећу клупу од улаза, спустивши ранац поред себе. Црква је била празна, тиха и услед тога некако, чак, застрашујућа. Мрачна светлост свећа ширила се у таласима, као да пулсира; мршави и издужени ликови светаца на фрескама били су усредсређени и продуховљени. Као и у свим старим каменим црквама, заударало је на влагу и плесан; те непријатне мирисе монаси су покушавали да потисну тамјаном и миртом.

Будући сâм, Сергиј је у цркви најзад осетио нешто сакрално. Без жагора и без монаха са испруженим рукама који траже новац ово место је изгледало сасвим другачије, озбиљније. Човек је подигао главу и осмотрио куполу, одакле га је својим крупним очима гледао Бог – још млад и леп; из његовог носа висео је дебели златни ланац који се, отприлике на два метра изнад Сергијеве главе, расцвао у округли лустер са дванаест свећњака. Сергиј помисли да се тај ланац може сматрати за средњовековни пирсинг Господа Бога.

Поглед одозго Сергију се из неког разлога није допадао – можда зато што му је лично на поглед преко рамена или на надгледање. Сергиј је узео свој ранац и преместио се напред, на прву клупу. Одавде је могао боље видети олтар и прастари дрвени иконостас. Прошло је пола сата, а он је све гледао у иконостас, премештајући поглед са једне библијске сцене на другу, као да прати неки занимљиви блокбастер. Сад, кад му нико није сметао и одвлачио му пажњу, заиста је могао много дубље да осети све ово. Он одједном схвати да се први пут заиста налази у Крушедолу, иако је већ био овде пре два и по сата. Јер, човек овде може заиста бити тек када одбаци све мисли, када се усредреди на властито присуство међу овим зидовима, кад осети њихову студен и моћ. Пре два и по сата он је овде био само телом а не и душом – утрчао је, погледао лево-десно, осмотрио посетиоцима препоручене гробнице крајева, бацио поглед на старе фреске, занимљиве пре свега зато што нису избледеле, зауставио се на тренутак пред мајсторски изрезбареним иконостасом, а онда је поводом свега тога у свести уписао квачицу: био је, видео све што је требало, направио пар фотки и купио сувенир за успомену.

Постоји добар разлог што у музејима постављају клупе испред слика. Уморни путник изненада схвати: клупе у црквама исто тако не

служе само зато да старији или угледни људи просто седе на њима, оне су ту ради лакшег осматрања, оне су као знак „стоп” на путу: прикочи, заустави се овде, погледај ове сводове, мозаике, иконе, јер црква много векова није била само средиште духовности него и галерија, изложбени салон, где је обичан човек могао видети уметничка дела чија би му лепота морала доказати Божије постојање.

Требало је да га задесе истовремено киша, пуста цеста и умор од пута, па да све то схвати. Чудно, помисли Сергиј, имам већ четрдесет и три године а као да сам се први пут у животу зауставио и никуд не јурим, први пут гледам, осећам, разумем дубоки смисао ствари. Можда је ово заиста свето место и судбина ме није овамо довела случајно. Он са захвалношћу погледа главну икону која је стајала на прастаром сталку наред амвона. Исус је на њој био спокојан и смирен, а меки одсјај свећа давао је његовом лицу живи, топли изглед. У његовој лепоти, у издуженом лицу, нежним уснама и дугачкој коси било је нешто женско. Сергиј се сетио својих младићких година када се разметао својим атеизмом, наглашавајући да не верује у Свевишњег јер би, по њему, Бог заправо морао бити жена – жена рађа, ствара, дарује и штити, док је мушкарац пре свега агресор и уништитељ.

А сада би му било тешко да одговори на питање да ли је он верник или не. Тачније, одговорити је лако: споменуо би агностицизам, неповерење у институцију Цркве и свест о томе да нека виша – не, не сила, јер сила је зло! – логика мора постојати; тако би одговорице десетине, ако не и стотине милиона људи на овој планети. Али Сергију је највише сметала властита недоследност. Јер, у детињству је био – под јаким утицајем родитеља и окружења – верник; у младости и зрелости – отворени атеиста; кад је Лесја оболела – окренуо се Богу, религија за њега није била само вера него и нада, коју му лекари нису давали; а кад је његова жена умрла – опет је отпао од вере и чак почео да проклиње Бога. Јер како може постојати Бог, кад је у свету толико патње и зла? И зашто поклања више година живота зликовцима, убицама, него поштеним и добрим људима?

Женина болест такође га је својевремено зауставила. Зауставила га је у градњи каријере, прекинула је његове бесмислене послове и губљење времена. Управо њој може захвалити за то што се почео осећати као човек. Та болест, која је нагризала његову жену изнутра, први пут је дала Сергију осећај бола већег од његовог властитога, и док је Лесја тихо умирала он је гризао усне и у мислима молио Бога само једно – да њен бол пређе на њега, да њега једе тај рак са свеprisутним клештима; тек тада је осетио колико је дубоко хришћанство – дај мени свој бол, ја ћу пострадали за тебе јер те волим.

Када су чули дијагнозу, прва његова реакција била је изгубљеност, а њена – беспомоћност. Већ после неколико тренутака, који су трајали као вечност, Сергиј се прибранио и прискочио вољеној жени, покушавајући да надвлада њену помиреност са судбином својом жељом за борбом. „Биће све у реду”, рекао јој је он, загрливши је и гледајући некуд напред, иако ништа није видео; „биће све у реду”, понављао је, ни сам не верујући у своје речи, „све ће се то још променити, отићи

ћемо код најбољих стручњака, у најсавременију клинику, брзо ћеш бити опет здрава, ништа се ти не бој, Птичице моја, све ће бити у реду”. Обоје су знали да су шансе занемарљиво мале – њена болест је откривена у врло касном стадијуму; такође, обоје су били свесни да нису у могућности да оду код најбољих стручњака.

Уосталом, то последње је Сергиј успео да промени. Продао је ауто, позајмио паре од свих рођака и познаника, а и Лесјине колеге из фирме сакупиле су и уплатиле на рачун за помоћ неколико хиљада гривни, тако да су имали новца за прву операцију. Било је много теже када је почела хемиотерапијска борба са метастазама, које су на скенерима МРТ-а изгледали као некакви фантастични корали. Онда је Сергиј најпре заложиио стан, а затим га је и продао, али тако да жена не сазна, договоривши се са купцем да још пола године остану у њему. И напослетку му није остало више ништа осим лаптопа и четири пецаљке за које се није могло добити ништа; када је требало платити сахрану, то су учинили Лесјини родитељи. У ковчегу је изгледала измучена и мала, као осушена јабука; могло се помислити да је њена душа одлетела у небо врло лако, као птичица. Тако ју је он и звао још од дана кад су се упознали.

Оставши сам и без ичег, Сергиј је из темеља променио свој живот. На посао се више није враћао, уместо тога је са шатором и пецаљкама неколико летњих недеља провео по оближњим рекама. А ионако није више имао где да живи. Поставши принудни пустињак, највише је жалио што није још раније побегао од живота у друштву. Био је огорчен због тога што није провео више времена са Лесјом: живели су заједно, а ипак су били недовољно блиски, онако обузети властитим бригама и пословима. Колико су, уопште, времена провели заједно, откривајући једно другима своје тајне, упознајући се међусобно, уместо што су говорили о колегама са посла или стању у земљи? Изгубљено време се не може вратити и њихово време је пролетело за трен; Сергиј се сада нашао у сасвим другачијем времену, густом и лепљивом. Његово време као да се окаменило, постало непомично, висило је на хоризонту живота као жута месечева лименка. Било је касно за жаљење а исто тако му је изгледало бесмислено да се бави било чиме. Неколико пута је помишљао на самоубиство, али није журио са тим, знајући да се налази у стању болног шока душе.

Балкан је представљао једну од могућности да се пребаци у нешто друго, да се ишчупа из средине у којој га је све подсећало на Лесју. Он није могао ићи градом, није могао улазити у продавнице и аутобусе, јер су му се све мисли сводиле на једну: да ли је она некад била на овом истом месту, како је изгледала, шта је мислила, зашто он никад није био са њом, зашто се бринуо само о туђој фирми, заборавајући на оно једино вредно и своје, оно што је припадало само њему – на Лесју. А да ли му је заиста припадало? Па он скоро ништа о њој није знао јер се није потрудио да је пита, а сад већ нема кога да пита. Њихово заједничко време било је проћердано и заувек изгубљено, а његово лично као да га више није ни занимало.

И тако је кренуо на пут, не схватајући да је свако путовање, одувек, представљало пре свега покушај бегства од самог себе, а не

просто премештање тела у простору. И није предвидео да ће на том путу свеједно пре или касније сустићи сам себе и бити приморан да се погледа у очи. Онако као што целат гледа жртву. Са прекором и спремношћу да изврши пресуду. Пошао је на пут као да није знао да Балкан само доноси несрећу, никад не лечи ране. А подвест га је неколико пута упозоравала да је то што ради – бегство, да напушта свој завичај само зато да би нашао своју смрт, погрешно верујући да смрт може бити искупљење. Као да ће кајање престати да га гризе након физичке смрти. Бежи како би дигао руку на себе негде далеко, далеко од познатих људи и крајева, као да се човек може просто растворити у ваздуху, нестати. Али нема ништа од тога.

Он је, раније, већ неколико пута хтео да одвезе своју Лесју на Балкан, али некако није дошло до тога. Њу су тада много више занимале Француска и Италија, европски Запад. Правдала је то тиме да жели, макар накратко, да буде негде далеко, у лепшем и бољем свету од овог, и мада Балканско полуострво такође има свој шарм, тамо влада исти онакав хаос као у нашој земљи, и зашто онда ићи онамо? Сергиј се тада сложио са њом само зато што није хтео да се препире. А кад су већ упознали и Тоскану и Провансу, наступио је онај период у њиховим животима који везује руке и затвара у оквире. Узели су кредит – прво за аутомобил, а затим и за стан; Сергиј се запослио на још једном месту, а Лесја је доносила поруџбине и кући. Тако су, у настојању да врате позајмљени новац, изгубили најлепше године свог живота и Лесја никад није видела, на пример, Босну. А очигледно да јој и није било до Босне чим је, једанпут, док јој је муж са жаром говорио о тој прелепој земљи, једноставно заспала. Сергиј се тада увредио – како то да њу нимало не занима оно што је за њега најлепше? У младости је маштао како ће одвести своју будућу вољену баш онамо, на своје омиљено место на Земљи. И говорио јој је о Босни потпуно отворивши душу. А она је једноставно заспала, мада то сад и није важно.

Исус је са иконе гледао Сергија сасвим пријатељски, у очима Божијег сина читала се љубав и саосећање, изгледало је као да потпуно разуме кајање и муке овог посетиоца пуне цркве. А овај се погрбио и потавнео, као да се то у њему а не напољу спрема хладна киша. На кров цркве заиста падоше прве тешке капи и убрзо је звук пљуска подсећао на шум радио-апарата између две станице. И тек тада Сергиј пред иконом спази корпицу исплетену од прућа у којој су захвални посетиоци остављали новац. Тамо је био много шарених новчаница и оних највећих кованица; неколико хиљада српских динара једноставно је лежало пред њим.

Човек је погледао Исуса, онда опет корпицу, па оборно очи. Мисао која му је пролетела кроз главу била је врло ружна. Али тај новац сад би му тако добро дошао! Најзад, гомиле посетилаца остављале су своје новчане прилоге како би се тим новцем некоме помогло, а зар Богу не би било мило да се помогне управо њему, човеку који је остао без игде ичега, који је унижен и унутрашње осакаћен, бачен на крај света без разлога и циља, без иког свог и препуштен сам себи? Сергиј опет погледа Исуса и опет виде у његовим очима одобравање.

У глави му је шумело исто тако бучно као и напољу; срце му је лупало и као да је са сваким ударом падало негде на дно и разбијало се. Онда Сергиј виде себе и читаву ту слику однекуд са стране: он седи пред иконом, а између њих је корпица са новцем и ту корпицу као да је Исус са иконе гурнуо према човеку који се нашао у невољи. И човек је устао и закорачио ка икони, бојажљиво, као осуђеник.

Ударио је гром; звучало је као да се поломило суво стабло. Подстакнут тим звуком, Сергиј је пружио руку и заграбио пуну шаку новца. А онда још једном, и још једном, гурајући шушкаве новчанице под кошуљу. Кад их је све покупио, узео је свој ранац и брзим кораком лопова похитао ка излазу. И тек тада је спазио свештеника, који је из сенке пратио ову нему сцену. Сергиј му климне главом и прекрсти се, свети отац такође наклони главу у одговор, а када је несрећни путник већ пролазио кроз врата, подигао је руку и направио знак крста за њим.

Пљусак је престао, само су се крупне капи још увек откидале са крова цркве. Падале су, одражавајући у себи, као у огледалској сфери, читав околни свет, и са цоктањем се разбијале о камене плоче стазнице која је водила до цркве. А за њима су следиле друге – откидале су се, падале, цоктале.

Превео с украјинског Андриј ЛАВРИК

Јуриј ВЕНЕЛИН

О ИМЕНИМА

(...)

Овде ћу додати још понешто о именима. Биће од користи. Већ сам приметио да се први и најпростији начин давања имена лицима састоји од измишљања речи или звукова, који се уопште не односе на творбу речи, и потпуно неразумљивих. Тако је то у народу; на пример у простом народу Карпато-Роса (т. ј. Русина или Руснака), где Херолдија још није у моди, наћи ћете имена: *Тева, Двело, Шекмар, Рушчак, Малајло, Бургун*, и др., која се рађају и ишчезавају заједно са лицима, и не могу се објаснити ни из ког језика. Слично се може наћи и код других славјанских племена. Уосталом, овај начин није могао остати једини, јер није могло проћи без тога да народ ствара и разумљива имена, и уведе некакву општу за њих формулу. Ниједан народ није се толико прославио разнообразјем ових формула као Славјани. После њих долазе Грци и Римљани. Други народи, због сиромаштва, или негипкости свог језика, нису их могли имати. Из тог разлога су, на пример, Немци, осим мноштва непојмљивих имена, морали узимати, како би се именовали, називе разних предмета и животиња, и чак земљописних места, и придеве, и од њих сложенице и, напоследку, називе великог броја занатлија; на пример: Нр. Fuchs, *Г-н Лисица*; Нр. Wolf, *Г-н Вук*; Нр. Bär, *Г-н Медвед*, Нр. Hase *Г. Зеца*, Нр. Hahn *Г. Петао*, Нр. Thal *Г. Долина*, Нр. Berg *Г. Гора*, Нр. Bauer *Г. Сељак*, Нр. Langhein *Г. Дугачка кост*, Нр. Klopstock *Г. Штап за клепање*, Нр. Graukopf *Г-н Седа Глава*, G. Weisz, Schwarz, Roth. *Г-да Бели, Црни, Црвени*; Нр. Becker, Müller, Schneider, Drechsler, *Г-да Пе-кар, Млинар, Кројач, Токар*; Нр. Von Schwarzburg, von Grüenthal, von Lichtenstein, *Г-н из Шварцбурга, Г-н из Гринентала, Г-н из Лихтенштајна* и др. Постоји чак и Нр. Engelmann, *Г-н Анђеоски човек*; Нр. Hof-mann, *Г-н Дворски човек* и различити други човечи, и др. и др. Уопште узев, они који знају немачки језик могу набројати хиљаде сличних примера приликом навођења немачких имена фамилија; и поштовано име нашег истраживача значи *Анђео* (Engel), док је, међутим, постојао и познати јунак, саборац Фридриха II, *Mannteufel*.¹⁷ И зато, пошто се у Немачким друштвима лица именују по њиховим именима фамилија

(као и код других Европејаца), онда тамо неретко доспевају у неприлику кад треба именовати лица, која имају не баш најсјајнија презимена, у њиховом присуству. То се дешава кад се сретну *Г-н Гора* и други *Г-н Гора*, господа *Лисица* и *Петро*, и др.

Французи нису сасвим следили Немце. Они највећим делом имају називе (ако се искључе земљопоседници, који се зову по називима својих земаља), који немају никакво граматичко значење, и састављени су махинално и произвољно од слова, само да испадне реч или звук; свако се потписује како му се свиђа, или како се свиђало његовом родоначелнику. Као пример навешћу неколико фамилија из списка Париских трговаца за 1820 годину: *Chatel, Chatelain, Chatelant, Chatelet, Chatelin, Chatellain, Chatelle, Chateleir, Chatenay, Chatenet*; или *Girard, Girardin, Girardaut, Giraut, Girault, Giraud, Girrot, Girod, Girodet*¹⁸ и др. Уосталом, код њих постоје и граматички називи: *Mrs le Blanc, le Noire, le Rouge, le Marchand*¹⁹ и др. који се, ипак, према неразумљивима односе као 5 према 100.

Угари (природни Мађари), налик Немцима, узимају имена неких животиња па чак и предмета: *Farkas* Вук, *Medve* Медвед, *Szekér* Талиге и др. Али ових није тако много. Притом, они употребљавају и придеве за означавање фамилије: *Fekete* Црни, *Fejér* Бели, *Sárga* Жути, *Veres* (вереш) Црвени, *Nagy* (нађ) Велики, *Vastag* Дебели, *Kicsiny, Kis* (кичињ, киш) Мали и др. Осим ових, такође носе називе иностраних народа: *Báro Orosz* (Барон Росијанин), *Báro Horváth*, Бар. Кроат; *Német* Г. Немац, *Rátz* Серб, *Olasz* Италијан, *Oláh* Волох, *Török* Турчин, *Görög* Грк, *Örmény* Арменин. Али у највећој употеби су имена која се образују од назива места, села, градова, са додатком слова *i*, које одговара Славјанском *скиј*, напр., *Buda – Budai, Esterház – Esterházi, Szétsényi, (Сечењ) – Szétsényi, Radvány – Radványi, Rákótz (Раковац) – Rákótz, Gara – Garai* и др. И имена занатлија.

Славјани су, са своје стране, по својству свог језика и гипкости истог, имали ту погодност да су се, имајући своје посебне формуле, могли суздржати од присвајања имена предмета и животиња, која им нису припадала. Њихов први обичај је било давање имена лицима саобразно њиховом карактеру, природи, делима, начином живота, или телесним особинама и др. У том смислу имена су била: 1-во сложена: *Ратибор, Људомил, Богумил, Доброход, Сивоус, Долгорук, Белоград, Падиград, Свјатобој, Радогост*, и др. 2-го придевска: Мстивој, Боривој, Јарој и др. б) Нека од сложених постала су образац и за друга; једно, које се завршавало на *слав*, дало је повод за образовање многих других, тако да су сви додавали на *слав* све што би им пало на памет: *Вратислав, Болеслав, Вјачеслав, Изјаслав, Свјатослав, Вертислав, Бранислав, Владислав, Јарослав, Держислав, Предислав, Примислав* и др. Исто је и са онима која се завршавају на *мир*: *Владимир* код Роса, Болгара и Померанаца, *Јаромир, Везимир* код Померанаца, *Казимир* код Пољака, *Драгомир, Тихомир, Добромир, Стратимир, Радимир* код Болгара, *Стројимир, Властимир* код Срба и Кроата и др. Тако су се састављала имена код свих славјанских племена.

Погледаћемо сада посебне формуле, својствене неким славјанским племенима. 1-во) Завршетак *ик* својствен је веома мно-

гим славјанским именима: начелник, чиновник, страник и др. По овом образцу стварају се и лична имена лица, или од разумљивих или од неразумљивих имена: *Шевчик, Крафчик, Томечик* и др. Поврх овога ту спадају и умањенице: *Михалик* од Михал, *Ерик* од *јари* или *Ериј* (Jery), *Томашик*, и др. Имена са оваквим завршецима у честој су употреби међу *Словацима* у Угарској, и делом у Моравији. Тамо и у Бохемији она се веома често претварају у *ек*: *Калачек, Хованек, Воронек* и др. Овима се могу прикључити и завршеци на *ак*: *Новак, Черњак, Позњак* и др. Ове формуле претежно припадају Славјанима у Германији, Силезији, Бохемији, Моравији, Западној Угарској. – 2-го) На *ец*: *Воронец, Маринец, Иванчинец, Перевалишинец, Прачинец*, и др. код истих Славјана. – 3-ће) Образована од назива места са завршетком *ски*: *Волховски, Вјаземски, Белгородски* и др. Овај начин ушао је у употребу искључиво код Пољака; уосталом слична имена срећу се и код осталих Славјана, изузев Болгара, Срба и Кроата.²⁰ – 4-то) На *ко*, умањеничка: код Малороса и делом код Срба, на пр., *Живко, Славко, Стојко, Лобко, Бранко* и др. 5-то) *Оцоименска* (patronymica), произведена од имена родитеља, са додатком: а) *ић* или *овић, евић*: *Живковић, Стојковић, Лобковић, Гражалковић, Бранковић, Даниловић, Атанасевић, Славић, Савић* и др.²¹ То је општа формула код Срба и Кроата, као *ски* код Пољака. Уосталом, она је делом својствена и Болгарима, Малоросима и Пољацима. б) Образовањем присвојних придева, који имају значење генитива. То је завршетак на *ов, ев* (ова, ово, ева, ево) од имена мушког рода, и *ин* (ина, ино) од женског рода: *Петар-Петров, Михаил-Михаилов, Војин-Војинов, Таца-Тацин, Епракса-Епраксин, Баба-Бабин*. Саобразно овима произведени су називи и од других имена не само предмета и животиња, него и од имена, која су по некаквој формули већ била образована, па чак и од назива места. Овај начин образовања имена данас припада искључиво Росијанима. Некада је био у употреби и код Померанаца. Остаци ових имена још и данас се тамо налазе у прилично великом броју, и носе их понемачена лица. – На сличан начин стварана су и имена градова, села и др. на *ов, ин* (град), *ово, ино* (село). Географска карта Помераније и данас обилује овима и инима: *Буков, Волхов, Шћетин* (Stettin), *Зверин* (Schwerin), *Берлин*,²² *Демин, Волин, Теплин* и др. и др. Док су ова *оцоименска* презимена постала фамилијска, уведена су у руски језик вишенаведена на *ович*, која такође указују на порекло лица; *ич* заправо значи исто, што и *ов*. *Војин-Војинов* син Војина, *Војинович* син Војина. Имена на *ович* ван Росије су само *фамилијска*; у Росији пак она су само *оцоименска*, и чине *друго* име лица, док су *треће* фамилијска. Обичај да се човек зове са три имена постоји одавно, као што је познато, једино у Росији; у другим државама Европе тога није било. Од древних народа само су Римљани имали овај обичај. (Грци макар су и имали у свом језику *оцоименска* презимена, звали су се само једним, понекад са два имена.) Сличност овог обичаја код *Римљана* и *Росијана* је толико упадљива, да ја овде не могу да се суздржим од кратког поређења међу њима.

Римљани су имали називе узете од разних предмета, животиња, придева, па чак и глагола, који су имали своје уобичајене Ла-

тинске завршетке, или добијали нове: *Lupus, Verres*; или *cicer* грашак, *Cicero* Грашков, *tuber* грба, *Tubero* Горбач, *nasus* нос, *Naso* Носоња и др.; или *Crassus, Brutus, Rufus, Minutus, Fulvus, Quintus, Sextus, Septimus, Octavus, Maximus, Flavius* и др. И тако, ако је, на пример, фамилијско име породице било *Rufus* (риђи), отац породице звао се *Octavus-Rufus*, а његов син *Maximus-Rufus*, онда се оцоименско презиме сина правило стављањем имена *Octavus* у генитив са завршетком на *ius*, саобразно са променом заменица *nullus, ullus, alter* и др. (зато је честица *ius* исто што у руском *ов* или *ович*); дакле, *Maximus Octavius Rufus*, на руском Максим *Октаво-вич* Руф, његов син *Curtus Maximus Rufus*, Курт *Максимович* Руф, његов унук на пр. *Quintus Curtius Rufus* и т. д. Уосталом, *ius* је могло бити и фамилијско, исто као и у руском; *Sextus Acilius Fabius, Tullus Hostilius Flaminius*, такође: Секст *Ацилијев син Фабијев*, Тул *Гостилијев син Фламинијев*, или Секст *Ацилијевич Фабијев*, Тул *Гостилијевич Фламинијев*. Тако и од женских, али само на *inus* (*ин* и на Руском): *Antonia Antoninus* (Антоњин), *Saturnia Saturninus* (Сатурнин), *Sabinia Sabininus* (Сабинин), *Messala Messalinus* (Месалин), и др. Уопште узев, *ius* је искључиво владало у Риму, баш као *ов* у Русији, и увек су Римљанина препознавали по његовом имену, као данас Росијанина. Такође, у римским друштвима је било супротно законима учтивости и етикеције именувати присутне по њиховим фамилијама, као и на московским или петербуршким скуповима; на пример, нико нипошто не би знаменитог дворског чиновника назвао у очи *Цицероном*, уместо *Марко Туличу*, ако не би хтео у одговор чути о *tempora, o mores!* или чак бити послат у затвор. У писмима се обично стављало *Marce Tulli!* „Марко Туличу!”, а не *Monsieur* или *Herr Cicero!*

6-о) Болгари су имали леп обичај давања имена лицима по њиховим душевним или телесним особинама. Ова имена су стварана како од именица и придева, тако и од глагола, па чак и од прилога, и завршавала су се на *ан* или *јан*: *Бојан, Пружан, Каран, Телан, Душан, Милован, Доброван, Дрожан, Бранкован, Стојан, Золан, Радован, Асајан, Дејан* или *Дељан, Чижман, Кавкан* или *Кокан, Рознован*, и др. и др. (Све ово су историјска лица.) Ова формула је од свих славјанских племена припадала претежно Болгарима, и унеколико Сербима, код којих су нека од ових имена такође била у употреби. Уосталом, ни руском језику није туђ овај дар образовања карактеристичних *именица*, само не на *ан*, већ на *ун*: *бегун, скакун, говорун, болтун, шалун, крикун* и др. (а других и на други начин, на *ак, ик, ец* и др.) Без обзира на ово, и у руском постоје: *бујан, великан, грубијан* и т. д.; а још боље се из многих руских фамилијских назива: *Резанов, Друганов, Жада-нов, Черепанов, Лобанов, Рубан* и др. види да ни Русима некада није била туђа ова формула.

Уопште узев, код славјанских племена је у стварању имена постојала некаква мода. Постојале су епохе када су једне формуле излазиле из употребе при појави нових. У Померанији и Балтичкој Украјини *слава* није било мање него у Русији. Њихова епоха је почела од X-ог столећа, у исто време кад и у Русији. Пре тога је код Померанаца претежно владао завршетак *ик* и *гост*, ако пратимо ово од X-ог

унатраг у древност, на пример: *Генерик, Фредерик, Гунерик, Аларик, Генсерик, Рерик, Ерик*; последње је умањ. од *Ериј* (Jery); тако су изговарали и још увек изговарају Германски Славјани реч *јари*; Пољаци ово име изговарају *Jerzey (Јержеј)*, Словаци у Угарској *Jiry (Јири)*, Росијани *Јуриј*. Након примања хришћанства, прихватили су га у значењу *Георгиј*.²³ – Било је и других облика ове речи: *Јаровој, Јаровид, Јаромир, Јарослав*, или *Еровој, Еровид* и др. – Приметићемо да је *Ерик* (Ericus, Erich) прешло од некад чувених Балтијаца и њиховим суседима, Дачанима и Шведима, исто као и нека друга имена, само нешто преиначена: *Володимир (Voldemar), Всеволод (Wesswald, Oswald), Јаромир (Jaromar), Вјачеслав (Wenceslaus, Wenzel)*; исто тако су и имена *Henrik, Frederik*, такође, вероватно, измењена, јер у њихову чистоћу можемо сумњати и др.

(...)

О именима лица.

Оно што сам рекао више (стр. 32–39) о именима код разних народа, односи се управо на народна имена која припадају народном језику. Приметићемо, међутим, да већи део ових имена данас не означава једно лице, већ читаве фамилије. – До увођења хришћанске религије, код многих народа није било родовских презимена, т. ј. фамилијских имена. Од времена покрштавања је свако, осим свог многобожачког имена, добијао од Светаца још и ново, инострано, и, на тај начин, свако је имао по два имена; и пошто су ова последња постала *лична* у хришћанству, пређашња *лична* (многобожачка) претворила су се у *фамилијска*. Дакле, оно што сам раније рекао о именима уопште, треба разумети о *народнима*, било да се она узимају као *имена* (у многобоштву) или *називи* (у хришћанству), свеједно. Имена, која се дају на крштењу, или *црквена*, као инострана, овде не спадају.

О промени имена Хуни, Авари.

На страници 72-гој сам рекао да име *Хуни* нестаје, т. ј. замењено је другим већ око 587 године. То сам рекао, говорећи о византијским, или грчким Летописцима; али за западне, или латинске, то се не може одлучно тврдити. Разлика између ових и оних састоји се не само у духу, језику, него и у успесима у народопису. Тако се, на пример, преврат у *народописној номенклатури* у западним, или латинским Летописима одвијао знатно спорије и касније него у Грчким. Видели смо (стр. 73), да су Грци, од 626 године, Аваре преименовали у *Болгаре*; а Западни тек од 800 године. На сличан начин одвијало се и преименовање Хуна у *Аваре*. Грци су се одрекли имена Хуна већ крајем VI столећа, док су се, међутим, Западни придржавали истог у пуној мери још и у VII, делом у VIII веку. – Код западних писаца, име Хуна није могло одједном нестати у потпуности; оно се дуго борило са именом Авара, и *веома је упадљиво* да житеље Молдавије, Валахије, Кроације, Угарске, које Грци од 626. године увек зову *Болгарима*, неки од западних писаца

зову, готово до почетка IX века, *Хунима*; неки само *Аварима*, а неки напослетку са оба имена, говорећи *Avari, gens Hunnica*, или *Hunni Avares dicti*.²⁴

¹⁷ „Мантојфел” – Човек-ђаво.

¹⁸ Први низ презимена долази од речи *chateau* (шатó) – дворац, замак, и мада у франц. језику само *chatelain* означава власника замка, скоро сва наведена презимена значе исто (далеко од тога да су сви многобројни Французи који се тако презивају заиста били власници двораца!); нека у другом низу презимена долазе од речи *girond* – леп.

¹⁹ Монсињори Бели, Црни, Црвени, Трговац.

²⁰ Ми знамо да се презимена на *-ски* (код Венелина у ориг. је *skij*) срећу и код Срба, Македонаца, Бугара, али очигледно да је ово у првој половини XIX века био врло редак случај, што видимо и из објављеног уз књигу *Древни и данашњи Словени* списка Венелинових „бугарских” претплатника, где су, уосталом, многа имена и презимена типично српска – Филип Лучич, Георгиј Михајловић, Георгиј Стојковић, Лазар Ивановић Топалов, Иван Лазаревић, Николај Недељковић, Минко Петровић итд., и то не рачунајући оне које је сам Венелин означио као сербскиј полковник, советник, купец (трговац) и др., што значи или да је особе са наведеним именима погрешно сматрао Болгарима, или да су се имена Болгара и Срба тада још мање разликовала него данас.

²¹ Сва ова презимена Венелин је писао са меким знаком на крају (ичъ), док је руска презимена писао са тврдим знаком (ичъ) очигледно знајући разлику у изговору; зато и у преводу стоји, у складу са овим, *ић* или *ич*. У савременим руским језицима, сва оваква презимена, било руска било неруска словенска, пишу се једноставно са *ич*.

²² Не једном сам чуо како Срби тумаче назив Берлина од „брља”, што је, наравно, погрешно и неозбиљно. Назив би пре могао долазити од речи брлог (рус. берлога), јазбина, јама, а могућа су, наравно, и друга тумачења.

²³ Георгиј, у грч. изговору Јоргос, има основно значење: радник, онај који ствара, производи. Међутим, Венелин овде није узео у обзир (или није споменуо) утицај који су на старе Грке и њихов језик имали стари Словени, можда пре свега Срби. Тако увиђамо да ако имена Јуриј, Јержи и Јиржи (чему можемо додати финско име Јарко и српско/хрватско Јерко), могу потицати од словенске речи јари, онда то може и грчко име Јорго. (На тај начин, и крштено, грчко, име Јурија Венелина – Георгиј, заправо је словенског порекла.) Слично овоме, у коментарима уз књигу *Древни и данашњи Словени* скренуо сам пажњу на име градића Мигдон по коме је добила име Македонија. Мигдон нас сасвим јасно асоцира на „турцизам” мегдан. Али ако знамо да су Турци из Туркестана стигли у Малу Азију тек у XIII веку, а место по имену Мигдон – као и израелски Мегидо, од чега је настао израз Армагедон, као битка, место битке – постоји стотинама година пре наше ере, како би онда реч „мегдан” могла бити турцизам? То је, очигледно, реч коју су Турци, стигавши на ове просторе, прихватили од староседелаца. Таквих примера сигурно се може наћи још много. И „авлија” је „турцизам”, али одакле онда старим Римљанима реч *aula*, која значи: 1) двориште, 2) предворје, 3) дворана. Стари Римљани је сигурно нису преузели од Турака, нити обрнуто. Ово је најлакше

објаснити народом који је био географски посредник, међаш (Мизија, мижа – в. Коментаре уз *Древни и данашњи Словени*) између Римљана с једне, и Грка и Турака с друге стране, па су из његовог језика речи прелазиле у њихове. Тај народ, тј. народи, племена, али са тада врло малим међусобним разликама, очигледно је био словенски.

²⁴ Авари, хунски на(род) или Хуни који се зову и Авари.

*Из књиге „Древни и њинџини Болгаре”,
штампаној у Москви 1829. године,
превео дословно и задржавајући оновремени руски правопис
Андреј ЛАВРИК*

Јелица РОЋЕНОВИЋ

*СИМБОЛИЧНИ ПРИКАЗИ ПРИРОДЕ БЕЗ ЉУДИ
НА СЛИКАМА РАТКА ЛАЛИЋА*

Разговор са уметником Ратком Лалићем у његовом атељеу на Старом сајмишту 21, на левој обали Саве, око поднева врелог летњег дана почињем стиховима посвећеним трави Стевана Раичковића:

„Прођем кроз траве до најближе падине. / Пронађем обли камен, седнем па ћутим. / Тако је добро бити сам: у даљини неко чека. / Загледам се у сунце и полако жутим. Испод ноге се играју рибе, тече река“.

Лалић слика траве промишљајући вечна метафизичка и телеолошка питања. Његов пејзаж израз је његовог личног доживљаја света: сећања на детињство, траве, пластове сена, суво корење, жбуње, крчке гранчице од којих су свраке начиниле гнезда, поља сувог кукуруза и мрких главица сунцокрета, напуштеног бунара, огњишта на коме је угашена ватра а остао само пепео, поља стрњике.

Питам сликара рођеног у Долипољу (1944) у Босни и Херцеговини, да објасни своју стваралачку стазу од завичајног села преко Високог, Сарајева, Београда, Загреба, Цетиња до Аранђеловца, Београда и кућице-атељеа на Старом сајмишту 21, поред павиљона краља Александра, који су Немци и усташе за време Другог светског рата претворили у логор стравичног страдања Јевреја и Срба, а после рата Моша Пијаде доделио уметницима и писцима.

– У Долипољу сам рођен, похађао нижу гимназију у фрањевачком самостану, окупираном и претвореном у дом за ратну сирочад у Високом, у Сарајеву сам завршио средњу школу, имао дивне професоре, Воју Димитријевића, учио је код Лота и Мицу Тодоровић, два академика. У Београду сам прво уписао историју уметности па онда прешао на Ликовну академију, код Стојана Ћелића, на којој сам као студент добио награду „Риста и Бете Вукановић“.

Стичем утисак да се Лалић нерадо враћа на поље детињства јер скреће разговор у другом правцу, те кажем да ми песнички звуче његове вишезначне слике „Згажене траве“ и „Плава гнезда“ (1993) којима је антиципирао трагедију која долази и која га је довела у Београд.

– Можда сте у праву, сад кад се вратим у то време мислим да сваки уметник у тренутку рада на слици живи у некој врсти неизвесности и неодређености. „Згажена трава“ је метафора о природи, моје сазнање стечено кроз школовање и посете музејима, збир сазнања која ми помажу да стварам слику као своју интерпретацију света.

Што ми не кажете да сте студирали књижевност – настави са олакшањем и подсети на познату фразу да је сликарство нема поезија.

– Четрдесет година предавао сам студентима, после студија у Београду, најпре на Сарајевској академији, формираној 1974. био сам и професор цртања и сликања и продекан, 1992. дошао сам и предавао на Ликовној у Београду, онда су ме позвали на Цетиње, где сам четири године радио као професор са Николом Гвозденовићем, а затим са Бранком Миљушем основао Ликовну академију у Бањалуци. Импресионирали су ме даровити студенти прве и друге године, радили су према плану и програму египатски портрет, грчки портрет, византијски портрет и ренесансни портрет, онда рушење портрета до Пикаса. На трећој и четвртој години већ почиње њихова журба за представљањем и праћење актуелности.

Погледао сам овде недавно поставку Музеја савремене уметности, од откупљених преко хиљаду, изложено је нажалост само двеста дела и то ће потпуно збунити младе људе.

Студенте сам често подсећао на речи Мила Милуновића:

„Не можеш бити Атина до подне, поподне Атина, мораш бити и сам са собом“.

Тражио сам од сваког студента да развија свој духовни и уметнички идентитет.

Лалић прича да је љут на Николу Кусовца, и рече да га је „дистанцирао из дијалога“ јер је његове траве видео реалистички као траве на обали реке у Долипољу. Кусовац се тада иронично изразио: „Лалић ради травке, хоће са травкицама да се афирмише“.

Осетљиво реагује на оцену познатог историчара уметности и кустоса Народног музеја.

– Тачка! Знате ли шта каже о својим сликама Дадо Ђурић?

„Моје слике су моје ране“, и природно је да се љути кад неко у то дирне.

Онда мало гласније: „Моје слике нису траве. То је моја прича о природи!“

Помислих да на раскрсници Бога и света критичар и сликар заступају супротне онтолошке вредности али не прихватих улазак у расправу о догматским и философским темама.

Лалићу је ближи став групе деветоро учесника београдске изложбесликара фигурације 2019, Блануше, Цветковића, Дамјановског, које је одабрао Сава Степанов, а на којој се представио сликом „Судбина дрвета“ као и идеја да данас уметник није само посматрач, коментатор или критичар актуелних збивања, него аутентични актер свакодневице, а његова уметност друштвено актуелна.

„Личност посматра апстрактну слику“.

Лалић је своју поетику, рекла бих, најбоље сам објаснио дужим поетским записом поводом изложбе у галерији „Цептер“, из кога издвајам реченицу:

„Пловио сам са додиром јутра, дана, вечери и годишњих доба у потрази за сопственом светлошћу“.

Топлим жутим и наранџастим, окер и љубичастим тоновима он је насликао велико платно „Стрњике“ наслоњено на зиду тако да га сваки посетилац прво угледа. Одаје мајстора палете.

Поклони ми каталоге и поче да објашњава своје прецизно сликање природе:

– Осамдесетих сам направио циклус „Записа на површини земље“, имам више слика стрњика од којих је једна у мојој кући на великом зиду, могла је отпутовати, али нисам желео да је продам. Неопходно је имати једну концентрацију у линијама, да се боја за којом трагаш обликује на палети, стрњици као делу реалног предела који се може посматрати и као апстрактна слика. „То је мало источњачка калиграфија“ – рекао је о мом стваралаштву професор Зоран Павловић. И Стојан Ђелић је сматрао да сам мало Истока донео у Београд. Моја слика „Срњике“ није туристичка разгледница. Она има своју суровост.

Од александринаца сам научила да су реч и слика вишезначни, свако од нас мера је онога што јест да јест и што није да није, те се и једном критичару појављује једно, а другом друго. На слици „Стрњике“ очигледан је, кажем, траг машине која је покосила и однела жито.

О вишесмислености сликарства Ратка Лалића писао је и познати ликовни критичар Ђорђе Кадијевић. Он је на Лалићевим платнима видео џунглу у коју је зарастао некада култивисан простор ишчезлих људи. „Лалић је мајстор да предочи немир воде, ветра, грања и траве“ острва снега или „онај гробни, маглени каснојесенски мук у кога је неким чудним провиђењем забасала каква усамљена врана, то биће блиско тамној страни психе. Лалић природне елементе види као божанске дамаре и стедиште скривених моћи“.

То је висока оцена сарајевског уметника. Рекох загледана у Лалићево поље зрелог, црног сунцокрета да је седамдесетих, београдска Ликовна академија била чувена институција.

– Данас има оних који кажу да на њој нису ништа научили. На Ликовној су предавали професори Недељко Гвозденовић, Стојан Ђелић, Младен Србиновић, Џуца Сокић, затим, Радомир Рељић,

Милица Стевановић. Од студената зависи колико ће сазнати или прихватити вредности својих професора. Кад се долази из Сарајева, где сам завршио средњу школу, у престоницу земље се гледа са оптимизмом. Било је заиста врхунских изложби у Народном и Музеју савремене уметности. Сећам се редова да се види Ван Гогова изложба, мислим 1966, био сам и 1972. у Амстердаму, на отварању његовог музеја, и на његовој изложби у Београду.

Мој брат живи у Лајдену па сам се стицајем околности поново нашао у Ван Гоговом музеју прошле године. Седамдесетих је у Београду организована и Мункова изложба, у Дому армије. Као студенти могли смо да погледамо и многе значајне ретроспективне изложбе југословенских и европских уметника.

После студија Ратко Лалић се враћа у Босну и Херцеговину, 1974. и један је од оснивача Ликовне академије у Сарајеву. Била је то, приметих, година доношења Устава 1974. и протеста других република против Србије. Лалић застаде за часак и одговори да је то био „почетак растакања Југославије”.

Култура је, одговарам, од својих почетака повезана са државом.

– Оставите ту тему! О Сарајеву се толико прича и полемише, о рату у Босни и Херцеговини. Причајмо о уметности а не екстремима! Доласком у Сарајево постао сам на Ликовној академији професор цртања и сликања. Дадо Ђурић, рецимо, није био заинтересован да буде професор на Цетињу. Има уметника које професура просто не занима. Историју препустимо историчарима!

Сарајево је у моје време било Југославија у малом. У њему је одржана Олимпијада 1984. Из Љубљане је дошао у Сарајево да предаје један Мерсад Бербер. Из Загреба, Исмар Мујезиновић, мада су неке ствари мало биле цензурисане.

А да ли је Андрић док сте тамо радили био цензурисан?

– Према Андрићу је било отпора. Андрићева дисертација је засметала једном кругу људи у Сарајеву. У међувремену из града је отишло 150.000 људи, свака птица своје јату. Андрић је све рекао о Сарајеву, у свом Писму из 1921. Кад су почеле муслиманско-хрватске коалиције, везивање застава и оснивање Републике Српске, напуштам Сарајево и у лето 1992. и долазим у Београд.

Интересује ме, настављам разговор са необичним Сарајлијом, утицај импресиониста на његову уметност слике. Рекох да је његов пласт пожутелог сена сликан по узору на Монеове пластове, од којих је један 2019. продат за 110,7 милиона долара. И Лалићево корење ме подсећа на локвање из Монеове баште у Живернију, на шта он одговара да је то платно насликао пре четрдесет година, али признаје „да не бежи од утицаја импресиониста”.

Са једним пријатељем и кумом, колекционаром – рече, купио је имање у Аранђеловцу, а он уредио своју башту слично Монеовом раскошном врту.

Пејзаж је, приметих, од споредне теме у сликарству од ренесансе временом постао главна. Вашем другу из Сарајева, Сави Павловићу из Режевића, пејзаж је море, а вама биље?

Лови ли он и на мору, а ви у трави? – додах кроз смех

– То што улови – покуса!

Застаде а онда рече озбиљним гласом:

– Сава је неистрошен. Има чистоту и свежину.

Слушала сам затим сликареву причу о пријатељству са Емиром Кустурицом и његовом супругом Мајом.

Не жели да се дира у то пријатељство.

– Емир је име!

Изненадих се сазнањем да се цео сарајевски културни круг познатих писаца и уметника, сарајевска раја, чврсто држи и среће у Београду. Некад је то било на слави код Моме Капора.

Кренух према вратима кад у углу атељеа открих три Лалићеве слике које као да су све траве, птице, сунцокрете, жбуње и врхове поља и њива бациле у засенак: слике Мокре Горе.

Нисам сачекала Емира Кустурицу који је требало да дође и однесе их на планину.

Слике Мокре горе кореспондирале су са сликаревим „Записима на белој површини” – клиновима зелених четинара заривеним у бела острва истопљеног снега. Схватих зашто је далеке 1996. познати писац Живојин Павловић написао: „Дело Ратка Лалића не почива на правој линији”.

Идући стазом према реци испод сеновитих зелених завеса високог дрвећа Старог сајмишта кроз које је блистало сунце, тихом стазом без људи, чинило ми се да се сликарева прича меша са сликама логора, а треперење лишћа на високим гранама са једва чујним јецајима оних безбројних људи који су на овом месту мучени, убијани, одвођени у Аушвиц или у Јајинцима постајали стрњика и прах.

Рајко ЛУКАЧ

ОДЛАЗАК ПРВОГ ЛАУРЕАТА

Упознао сам Радомира Мићуновића крајем маја 1976. године. На Фестивалу југословенске поезије младих. У Врбасу. У граду који је угостио безброј пјесника, а баш од свог првог лауреата добио најврједније стихове. Химну. Полетну и заносну. Какав и јесте град у коме се сваке године окупља и упознаје нека нова пјесничка генерација. Тако је било и са мојом, прије четрдесет и четири године.

Као и химном, био сам затечен рефреном пјесме коју је читао по врбашким школама. Па ту ме нема, па ту ме нема... Ово тихо негодовање односило се на пјесникову супругу, која преко његовог рамена чита лист који излази испод ваљка писаће машине, али у мноштву слова и ријечи – ње нема!? Можда је пјесма била мало распричана, али њену атмосферу и рефрен сам упио, ево, до данас. И за сав живот. Она се прештампала у књизи-читаоцу. Сама се претворила у антологијску чињеницу.

Тад још нисам знао да ће писаћа машина бити једна од кључних образаца моје поезије, да ћу се слијепом куцању и црним свицима што искачу из металне чељустии падају по бјелини папира монашки посветити у многим ноћима писања стихова. Али сам знао да у много чему ни мене нема, да је то рефрен не једне, него сваке човјекове наде: па ту ме нема, па ту ме нема...

Равнодушним ме није оставила ни прва Радомирова књига коју сам имао у рукама: *Одрон*. Пред њено објављивање у Матици српској пријатно сам се изненадио кад сам видио како у фиоци свог стола, у канцеларији главног уредника „Еха“, гласила Југословенске лутрије, држи рукопис пјесама. До тада сам мислио да се оне пишу, читају и поправљају искључиво ноћу, у празној собици. А ево и стихова који се рађају на дањем свјетлу и у гомили новинских текстова и лутријских извјештаја!

Имао сам шта да читам, можда поново и да научим шта, и следеће године, из *Уздане магле*, бар нешто од дјечачке игре двосмислености у њој, у њеној укупној атмосфери, а што ћу наћи и у *Крилним окнима*, његовој првој књизи, кад сам је „ископао“ у некој од београдских антикварница. Сјећам се и кад ме је прије двадесетак

година довело у невјерицу и радост својим високим дометом неколико Мићуновићевих пјесам у часопису *Овдје*. Можда се њима може дубље схватити и оправдати сажетост његовог стиха и његових књига.

Пратио сам и његову разгаљујућу поезију за дјецу. Једну књигу тих лијепих, духовитих и маштовитих пјесама предложио сам за објављивање у „Гутенберговој галаксији“ и био њен уредник. И још једна интимна чињеница: кад сам му неким поводом свратио у стан, једна од његових ћерки, још основка, скувала нам је кафу и ја сам му тада позавидио, а и пожелио да моје кћери кад одрасту обрадују ме то исто чинећи за мене (што је остало само пушта жеља). Није сувишно рећи ни да је једна од њих илустровала и његове књиге за дјецу.

Аутор: Рајко Каришић

Ђорђе НЕШИЋ

ЗАНАТСКИ ДОМ

(Православна реч, Нови Сад, 2019)

Како се убрзава свијет, убрзава се и унутрашње сагоријевање Ђорђа Сладоја. Ритам од отприлике пет година између двије нове књиге стихова, попео се у протеклих шест година на двије године по књизи, што је мало чудо јер је високи ниво пјевања задржан и у овом убрзаном ритму. Књига *Занатски дом* тематски је најављена у претходној Сладојевој књизи *Певач у магли*, гдје у пјесми *Само сам слова низао* аутор, у карактеристичном дијалогу с највишом инстанцом, каже:

*Јеси ли кућу градио
Одајућ тајну шегрту
Јеси ли сијо садио
Гдје ти је трешња у врту*

*Само сам слова низао
Жалостан мој је удио
Ако сам Оче издао
Праштај кад будеш судио*

С друге стране, по форми, нова Сладојева књига има свог претка у књизи *Огледалце српско* из 2003. године. Обје књиге сложене ску као концепт књиге стихова, гдје се варирају теме на заједничкој полазној основи. У *Огледалцу српском* то су епски јунаци изведени на лирску позорницу, а у новој књизи то су занатлије, махом изумрлих заната, мајстори узалудности. Не треба посебно наглашавати и једни и други јунаци оживљени су да би проговорили о нашем времену и усуду, односно као свједоци чињенице да само вријеме пролази, а да суштина остаје иста.

*Још о коњској длаци српска судба виси –
Певам да запамтиш ко си и чији си. (Гуслар)*

Отуд Занатски дом?

Ако неупућени посјетилац (нећу рећи читалац јер та сорта изумире), уђе у комбинацију папирнице и цвјећаре (нећу рећи књижаре јер је то анахронизам) и угледа овај наслов, помислиће да је ријеч о монографији обртничке кантине, чувене по куваним јелима, у којој ражаловани мајстори играју шах и домине.

Ко су занатлије?

То су они којима је Творац подарио таленат да, сваки у свом фаху, овладају материјалним свијетом, да учине свакодневни живот подношљивијим, лакшим и практичнијим. Нјавећи дио онога што створе занатлије пропадљиво је и склоно нестајању. Ако сасвим овладају својим занатом, постају мајстори, те се понеки од њих каткад успињу до умјетности. Па и складање стихова је занат који треба изучити да би се, а Рилке каже да за то треба и времена и искуства, покоји стих приближио вјечности. А са креацијом и вјечношћу, владају само демијург и књижевник. Бог по дефиницији, а књижевник ако се нагоди с временом.

А са вечношћу

Сам се

Нагоди књижевнице

говори у истоименој пјесми сајдија који подешава овоземаљске сате и минуте.

Шта је „Занатски дом“?

Брзи технолошки развој узрокује убрзани нестанак облика живљења на којим вијековима почива цивилизација. С њима нестаје и богати лексички фонд везан за те облике живљења. У посљедњих пар деценије, нестају убрзано и занати, мајстори, алати којима су се служили и продукти њиховог рада. Некад се говорило *крпеж и трпеж по свијета држе*; данас се све баца на сметлиште које, како је то давно најавио и насликао Леонид Шејка, постаје кључно обиљежје нове цивилизације. Али сав тај потонули свијет остаје да живи у оном што најбољи и најдуже чува свеукупност прошлог; остаје у језику. Тек кад нешто ишчезне из језика, оно дефинитивно припада ништавилу.

Зашто су нам теме о којима Сладоје пјева блиске?

Зато што су у нашим генима запретани многи од лирских јунака „Занатског дома“. Чуче у нама ловци и рибари, берачи и сакупљачи, ратари и сточари, сијачи и косци, виноградари и пчелари, видарице и ткаље. Потребна је само лирска магија да оживи читав један потонули свијет. А Сладоје то чини мајсторски, држећи у рукама кључеве језичке ризнице и слажући стихове који брује исконском мелодијом матерњег језика. У градњи своје поетске симфоније, пјесник се уздигао до нивоа на којем се чини да је тема само повод, а да језик сам пјева кроз пјесника посредника, кроз медиј који нас веже с најдубљим слојевима језика и бића. Довољно је да пјесник призове вигањ и мијех и да нам поетском ватром оживи ковачницу у којој:

*Свеједно ми је шта се кује
Секира ковчег жарач рало
Сваки мој замах да се чује
До тога ми је ипак стало*

Али, не иде све увијек лако и глатко. Сумња о узалудности нагриза све што човјек створи. Тако је и аутор разапет између свијести о ништавности пјевања у односу на мјасторска знања и домете (*А види сестро чиме се ја мајем*) и узвишености пјесничког позива, демијуршком осјећању:

*Једино речи док спарујем
Мени се чини да царујем*

Пристуна је и свијест о писању као искупљењу гријехова (библијско *рекох и спасих душу своју*), о поезији као чину којим се осмишљава егзистенција јер је она, иако полази од земаљског, у дослуху с метафизичким хоризонтима. У том смислу, сваки од лирских јунака *Занатског дома* је помало пјесник; а пјесник је помало мајстор свих поменутих заната. *Занатски дом* је велики аутопоетички исказ у славу поезије јер Сладоје спада међу ауторе који поезију схватају као морални чин највишег реда. Дужност је оног којем је Творац подарио таленат да, чувајући и памтећи најдубље слојева свог језика и бруј његове исконске мелодије, чува од расула тај језик, а тиме и себе као појединца, друштвену заједницу и народ којем припада.

Милош КОРДИЋ

ЉУДИ, ПЕВАЈТЕ, ВОЛИТЕ И ДРУГЕ, АЛИ И СЕБЕ
(Херман Хесе: *Сликарева радост*; препев са немачког Милена Северовић,
„Граматику“, Београд, 2019)

Послије дугогодишњег ишчитавања, од зрелије младости у ствари, вијенаца богатства живота и посебних мудрости тог живота у прозним дјелима Хермана Хесеа, а онда се одједном, у старости, наћи пред обиљем његове поезије, заиста је догађај. Јер ако сам се и сретао у животу с његовим пјесмама, а мислим да јесам, признајем да се нисам око њих нешто посебно задржавао. Па их нешто баш посебно и не памтим.

И за тај догађај, а може и доживљај, на радост љубитеља прозног дјела овог њемачког нобеловца (1877–1962), који је од 1914. године живио и стварао у Швајцарској, као у свом доживотном избјеглиштву, побринула се талентована књижевница и преводилац, иначе стоматолог по професији, Милена Северовић. И сама с горким животним искуством сличне судбине.

У краћој биљешци о Херману Хесеу, на крају књиге, Северовићева наводи да је Хесе често „превођен на српски (мисли се на прозу – нап. М. К.), осим пјесама од којих су многе сада по први пут преведене“.

У књизи, којој је Милена Северовић дала наслов *Сликарева радост*, уврштене су 153 пјесме (ако сам их тачно избројао). Што значи: обимна књига поезије.

И кад смо већ код наслова, онда је здраво казати да је Хесе и срцем и душом обухватио све оно што се у те 153 пјесме налази. Наслову књиге родно мјесто је у наслову пјесме „Сликарева радост“. Њу је, зачудо, Милена уврстила као другу пјесму у књизи. Што није баш уобичајено. Али је сасвим сигурно да је она имала разлог за то. Разлог који нисам у први мах успио да докучим. Него ми је тек, враћајући се и њему и његовим стиховима, нешто и легло ондје гдје је то можда на почетку читања требало да се догоди. Али... У другој строфи ове четворострофне пјесме, пјесник Хесе каже оно што може да се нађе у радости готово свих сликаревих слика ове књиге:

*Али овде у мом оку станује
други ред свих ствари,
љубичасто и црвенкасто ту царује.
И радосна моја песма се остварује.*

Сликарева радост није у овој књизи, с тим насловом, једна од бисерја лијепих ријечи саткана ниска искључиво радости живота, или животних радости, него би било тачније да се она схвати као радост коју нам рађа и дарује слобода сликања. У овом случају – слобода писања. У којој се и пером слика. И ту се мени крила мудра а већ богато искусна домишљност приређивача и препевача ове поезије: отворити послије прве пјесме, под насловом „Без одмора“, и њена прва два стиха: „Душо, ти страшљива птицо, / увек се понешто мораш питати“, а онда ставити пјесму која рендгенски усликава оно што се иза тог магичног стакла скрива. И послије читања, или кроз читање, одгонетава: шта се то скрива у сликама радости Хесеових пјесама.

Онај ко зна, и онај ко овако или онако познаје богато прозно дјело Хермана Хесеа, као и онај ко је читао па се можда и сјећа, а и онај ко сада нешто његово чита, може се заиста, пун знатижеље, запитати: шта би то могло да се нађе или да се крије с друге стране океана његовог, дакле, прозног дјела? Шта је још могло од свега онога што је овај код читалаца широм свијета изузетно популарни прозни писац, један од најпопуларнијих у историји богате њемачке књижевности, створио па да му претекне и за поезију?

Онај ко је ронио речима његових романа *Демијан*, *Сидарта*, *Степски вук*, *Игра стаклених перли* и других, али и оних ранијих, као што су, на примјер, *Гертруда* и *Росхалде*, вјероватно је знатижељан да упозна и пјеснички дио неба овог књижевника. Књижевника који је из своје отаџбине, Њемачке, избјегао пред пријетећом олујом Првог свјетског рата, за који се већ дуго припремала и та његова отаџбина. И отишао је у Швајцарску. У којој је створио дјела која су га, 1946. године, увела међу бесмртнике Нобелове награде за књижевност. Пред Други свјетски рат било је покушаја од стране Хитлерових првих сарадника, тачније: Јозефа Гебелса, да га врате у Њемачку, што је без двоумљења, с дубоким гнушањем одбио.

Хесеова поезија је читав један космос. Космос с безбројим сазвјезђима тема, мотива, искустава, психолошких и психичких сегмената најтајних углова живота. Његове пјесме, као и проза, али ипак другачије, обухватају све. И то заиста космичко све: дјетињство, љубав, небо, сеоско вече, прољеће, јесен, маглу, шуму, дрво, лептира... А колико само природе! И цвијећа, о коме свједоче пјесме „Прво цвеће“, „Велики цват“, „Увеле руже“, „Цветна грана“, „О цветном букету“, „Каранфил“... И другачијих је ту слика цвијећа, као у пјесми „Малена песма“:

*Цвеће олујом пометено,
венци по гробовима расути,
ведрина без трајања,
звезде што у таму роне:*

*венац лепоте и туге
што преко пропасти овога света
нестаје и тоне.*

Није то, ето, тек успотно пјевање о цвијећу као цвијећу. Уткано је у те стихове онолико сликаревих радости колико му их је живот даровао. Па још и више, гушће, тананије. А богами и тише, често и болније, што, на примјер, илуструју и два посљедња два стиха пјесме „Први снег“:

*Буди добродошла смрти ти капијо таме!
С друге стране живота струне струје саме.*

Милена Северовић је у Хесеовој поезији пронашла и пјесме које говоре о горкој теми каква је: рат. У ствари, већма га се дотичу него што пропитују рат као такав. Осим што је тек нешто конкретније прозборено о томе у пјесми „Ноћна размишљања“, а у пјесмама „Мир октобра 1914.“ и „Октобар 1944. г.“ само се поетски мудро и лаганим пјесничким сликама назначује.

Као што је и Хесеов апсолутно најобимнији и најславнији дио књижевног стваралаштва – прозни дио, испуњен мистицизмом, трагањем за оним најсуптилнијим духовним у себи, с посебно истанчаним и готово опрезним подражавањем источњачког спиритуализма – и хиндуизма и будизма, тако му се и поезијом, али много притајеније, опрезније, простире нешто и од тог мистичног. Уз пјесникову суздржаност, с тежњом да се стихованим сликама, пером, као што сликар чини четкицом, ствара пјесма којој није нужна истина. Јер она је сама по себи истина. О чему је Ајвор Армстронг Ричардс, енглески пјесник и књижевни критичар, иначе и професор на Кембриџу, још 1924. године писао у свом дјелу *Начела књижевне критике*, објашњавајући како поезија, парафразирам, не мора да говори истину. О томе је, наравно, касније и другачије писано.

Милена Северовић није се бавила утицајима који су можда дотицали поезију Хермана Хесеа. Није се бавила тражењем мјеста његовој поезији у укупној њемачкој поезији. И да се бавила и таквим рударским копањем, тешко да би било шта одређеније могла да нађе и објасни. О мотивима и свему ономе што читамо код Хесеа, има и код других водећих њемачких пјесника. И Фридрих Хелдерлин пише о младости, о гробљу, и Рајнер Марија Рилке пише о јесењем дану, о лабуду, о маслинама, и Георг Тракл пише о прољећу душе, о вјетру југу... И да се не иде сада и до Хајнриха Хајнеа. За разлику од њих, нама познатих, славних, мени су стихови Хермана Хесеа радосно освјежење. Радостан догађај.

Књигом препјеваних Хесеових пјесама у књизи *Сликарева радост*, Милена Северовић подарила је српској култури један изузетно вриједан прилог.

И за крај, два стиха из пјесме „Март“:

*Чује се из грмља заљубљени зов зебе:
Људи, певајте, волите и друге, али и себе!*

Момчило ГОЛИЈАНИН

КЛУПКО ЖИВОТА ПЕРА ЗУБАЦА

(Перо Зубац: Клупко живота, Унирекс, Подгорица, 2019)

Најновију збирку пјесама „Клупко живота“ Перо Зубац отвара „Ускршњом, горком“ пјесмом у којој се осјећа својеврстан жал над животом, јер се он свео на „прегршт вечерње доброте“. А, ако је већ „вечерња“, онда је вјероватно вријеме да се премота животна трака, да се на њој уоче узлови живота, неравнине, успони и падови. Педесетак и кусур година активног књижевног стваралаштва сигурно ће то понудити.

Протицао је тај живот у једном грбавом времену које је оскудијевало у много чему, које је нудило више бола него радости, више оскудице него претицања. Можда је рано дјетињство, иако га је рано лишило родитељске њежности и пажње, јер му рано помријеше, даривало понајвише радости. Зато се пјесник и враћа тако често тим данима, враћа се свом завичајном Невесињу које је рано напустио и коме се ријетко и накратко враћао. А ту, у том дјетињству су нам најљепше успомене. Све у њему мирише на радост и љепоту: и сокаци, и обехарале али и сазреле трешње, и прва фудбалска лопта чију ћемо пробушеност затапати сузама, и... Али највише радости нам причињаваху другари. Но они нам приређују често и бол, јер их разбаца живот свуда, удаљи их од нас, многе пресели у вјечност.

Е, то животно клупко одмота и премотава Перо Зубац, превезује покидане нити, равна, колико је то могуће, чворове на тим саставцима. А њих је било. Какву је благодот могло пружити посно и каменито Невесиње једном младићу жељном уживања која младост тражи.

Западамо у безнађа, па нам се понекад чини да нам је живот протекао у нигдини. Но, нада остаје, јер „ко ме распећу привео, можда ме јутрос спомиње“. Није све пропало, кад пропало је све, рекао би Перов исписник и другар из ране младости Рајко Ного. Истина, ударци живота знају бити исувише сурови. Одласци драгих нам бића кидају дијелове наше душе. Можда су то одласци у љепше, тамо камо ћемо сви. Казују нам то неизречене њихове поруке. Или снови. А кад се у сну јави мајка онда је то и бола и радости тренутак. Стара је

истина да је сваки сан радост. Ако је сан пријатан, радујемо се док га доживљавамо, а ако је непријатан радујемо се што смо изашли из њега.

„Мајка у сну“ је сјетна пјесма која оживљава тај драги лик. Овај вјечити пјеснички мотив, Зубац је смјестио у дјечији рам, опточен сјеном и заливен сузом. А онда навиру сјећања на ликове, на мјеста, на догађаје.

„Невесињски призори“ су враћања у топло завичајно гнијездо, у успомене које оживљавају прошлост. А било је у њој поред горчине, и топлине, и њежности, и ситних поклона који и данас након деценија, живе у нама.

*Поп Мужјевић из црне мантије
Вади бомбоне из златне хартије.*

Повремени, а безразложни вакууми, који су пратиља стваралаца, попуњавају се залихама из прошлости. А тих залиха Перо има. „Мостарске кише“ би попуниле бројне празнине и недодијељена признања. „Узлети“ недостојних су често привидни и у заблудама у надгорњавању са истинским вриједностима. Зупчева поезија је одбрана од оних квазипоета и показатељ „да летим и кад сам пропао“. Да ли у годинама, које нас притискају, свјесно бјежимо у осаму, да ли се осјећамо сувишним и бескорисним?! Или још увијек покушавамо да пламињемо, да докажемо како у нама још има зажаре, „а докле ће ватра да тиња / душа ће да одлучи“. Можда враћања завичају пуне акумулаторе љубављу према нечему и некоме што се, и ко се не заборавља. А не заборављају се стари другари. Показује то Зубац, између осталог, и писмима, каква су Ђорђу Сладоју, Мирославу... Но, посебно мјесто у овој његовој епистолности заузима до бола дирљива посвета великом и драгом пријатељу Душку Трифуновићу. Али, ова бисерница заслужује озбиљнију анализу и посебно мјесто.

Наићи ћемо у Зупчевој поезији и на пјесме које су доста посесивне, пјесме у којима је наглашена неспремност да се дијели неко с другима. Стихом „Док те ја имам, немаш се“, као да пјесник прелази границу својности (пј. „Немати се“). То и поред чињенице да се „године (се) наслагале/као књиге на полици“. Вријеме је, изгледа, кад никоме није до пјесме и кад је „борба за корицу хљеба“, јер

*Одасвуда претње, опомене
И све се теже, теже дише,
У свему сметње уместо мене
То други неко ово тише.*

Па, ипак нијесмо потпуно поклекли. Обасјавају нас, с времена на вријеме, „кроз зрна таме / светлеће капи / падају на ме“. Али, ту је и пјесникова жал што не посјети нека мјеста. Крива је томе даљина која га одвуче од родног мјеста. Узалудни су наши вапаји за враћањем минулог. Преостаје нам жал за прошлим, али то можемо надомијестити спокојем који нам толико треба. Нажалост,

и у том животу, минулом, за којим толико вапијемо, најчешће смо трпјели ударце. Осјећали смо често људску пакост, завист, злобу. Није случајно речено да ти „пријатељ“ може све опростити, само не може успјех. Све то пјесника боли као што га боли обездомљени и осиротјели дом у коме се, умјесто родитеља, мора задовољити сјенкама. Да ли су оне довољне?!

Враћања! Да ли нам она представљају радост? Надокнађују ли оно изгубљено?

„Алексин Призрен“ је још једно враћање. Сада царском граду, али не у друштву дјевојке, чије ријечи замичу у жубор Бистрице. Сада се у пјесму враћа Алекса са молбом (или – наредбом!) – „Призрене стари, капије раствори“. Треба у њ да уђе пјесник, да се освијетли Богородицом Љевишком, Светим Арханђелима, да се ту дочека Христос, да присутне помилује благим осмијехом. (Видљиво је из бројних Зупчевих пјесама да се из дана у дан све више приближава Христу. Да ли за то што све дубље улази у старост?!). Као да смо осуђени на немоћ спознаја о ономе што нас окружује. Је ли нам дато да откријемо непознанице, или се треба задовољити доживљеним сазнањима.

Неколико краћих пјесама, које бисмо у слободнијој интерпретацији могли сврстати у мањи циклус (*Пред зору, Данима кошава, У благе дане, По која молитва, Горка песма...*) као да су настајале у часовима замора, засићености животом, тренутне разочараности... Као да су изневјерена очекивања, јер тамо гдје је очекивао зимску идилу „ни снега, ни зиме праве / ни радости, ни страха“. Пјесник резигнирано каже: „Ни до чега ми није/док ову песму пишем“. Не зна чак о *Васкришњим данима* – „да л да се плаче или пева“.

Многе Перове пјесме су везане за празнике (*Божих, Васкрс, Бурђевдан...*) ваљда зато што су то породични празници кад се родбина сакупља, кад теку приче, кад се оживљавају успомене... Топлином се издвајају „Божихна“ и „Божихни сан“. Ту је и „Бурђевданска свећа“, једна од пјесама које враћају пјесника у завичај, гдје се присјећа познатих топонима, невесињских сњегова, неугашене ђурђевданске свијеће. А вратити се Невесињу је немогуће, а да се притом не присјетимо неких историјских догађаја који се лагано претапају у легенду, какав је случај са Љубовића сватовима и сватовским моринским гробљем, што је пјесник оживио у пјесми „Црни атови у сну“.

Кратка пјесма „Као трешња с пролећа“ у цигла три дистиха осликава апатично стање у које пјесник запада у поодмаклим годинама живота. А тај замор који године слажу на нас, осјећа се и у пјесми „Седамдесета прети“. Но, кризе наилазе и пролазе. Пјесник се не предаје:

*Добро је док још дишеш и можеш другом помоћи.
Добро је док још тишеш и светлиш у самоћи.*

Ако се понекад и деси да „пред јутром понеки гром/осветли и мој дом“ како каже пјесник у дитирамској распјеваној и лепршавој

пјесми „Ђурђевданска киша“, у дистиху, више је то ипак бијег у осаму, у слободу, него тежња за неким астралним висинама, иако се у „*Белом анђелу у мом сну*“ јавља визионарско сновиђење чувара Христовог гроба као гласника Хрстовог јављања.

Кућа у којој се истићио Перо Зубац бијаше преко пута Ђачког дома. А он, Дом, у то вријеме поратних година, бијаше стјечиште ратне сирочади. Ту је Перово дружење са осиротјелим Рајком Ногом (касније ће Рајко у располућено име и презиме утиснути очево име-Петров!). Успомене на те дане нашле су се овдје, у овој збирци пјесама. Са наглашеним симпатијама, и другарском љубављу, Перо пише о дружењима и догодовштинама на мору.

Пише он и о онима који се преселише у вјечност. Многе свијеће су догорјеле и стално се круне алке са златног ланца духовности. А та сјећања на другове код Зупца су стално присутна. Многи га напустише у минулом рату. Сјећа се пјесник оних који су бранили (нажалостбн – не и одбранили!) Долину у којој је пјесник проводио срећне дане, изложен „мостарским кишама“. Но неки не бијаху тада с њима, а сада

*Они би буну дигли
И жртвовали животе.
И све што нису стигли
Сада би због срамоте.
(„Зрно смејка“)*

Посебно мјесто у збирци заузимају неке пјесме које нијесу на истом фону као претходне. Једна од њих је и „Молитва за Тијану“. То је пјесма са снажним емотивним набојем, бајковита али , нажалост, са баладским завршетком. Утва златокрила је препустила мјесто гаврановима који гракћу „песму о црном новом столећу“ (а као да је ово црно столеће уводница у пјесму „Одлазак корифеја“!). Да! Али пјесник не допушта да тај мали Анђео остане без веселе дјетиње Божићне пјесме.

Ту је и „Призренска свила“, емотивна пјесма љубавног, али носталгичног жанра. Она буди сјећање на царски Призрен, на његове манастире, на тренутке, каква метафора! кад „ми смо се крај воде склонили / у жубор замакали речи“. Додуше, за љубав нијесу неопходне ријечи. Она еманира из свјетлости којом зрачимо, која нас подстиче на пјесму као „освету страху и несну / и зову из нигдине“. Она ће нас одвести друштву, најбољим другарима, који су већ усидрени у луци спокоја. Тада ће нестати и оног страха, који се „нагомолава у навилџима“.

И на крају ријеч-двје о стилским одликама збирке. „Клупко живота“ је збирка од 54 пјесме. У њој преовладавају пјесме са катренима (28), дистиси (14) те осам пјесама у којима су катрени допуњени дистисима. Преостале четири пјесме су са мјешовитим строфама.

Ваља истаћи да су све ове пјесме римоване. Изузетак су ове четири које су писане у слободном стиху, мада ће се и код њих наћи дјелимична рима.

Владимир ЈАГЛИЧИЋ

МОДРО И ДУБОКО

(Зоран Вучић: *Урвине века*, СКЗ, Београд 2020)

Једном, давно, можда још и средином осамдесетих година прошлога века, у часопису „Расковник“, прочитао сам стихове које сам запамтио и, каткад, говорио наизуст:

*О земљи, која у свакој ствари
обнавља вечну мисао
још ништа ниси написао.
А хоћеш да ти реч подари.*

*Ти је не мораш дозивати
по пределима којима луташ.
Она је на крају сваког пута
и чека да се у њу вратиш.*

Чинило ми се, и још то мислим, да је аутор ових стихова тадашњи сарадник (или уредник) „Расковника“, Зоран Вучић, али нисам у то остао сигуран – с временом ми се име аутора просенило у сећању. Такође, чини ми се да је у тој песми постојала још једна строфа, али се ње такође не сећам: можда није била вредна сећања, не знам. Сматрао сам да ти стихови природно припадају антологији новијег српског песништва *Када будемо трава* коју сам штампао у Врбасу, крајем деведесетих. У то време, међутим, нисам из свог Крагујевца имао контакт са Вучићем (како бих утврдио ауторство), а саму песму из „Расковника“ никако нисам успевао да нађем, како бих проверио сећање и утисак о њој (како често бива, тај број „Расковника“ се неко време мувао по кући, онда је тајанствено нестао: сви знамо да ствари то понекад чине, кад им досади сопствена појавност). Напокон сам себи увртео у главу да би аутор, заправо, могао бити и Драгослав Грбић, иако он, колико се сећам, није сарађивао у „Расковнику“. Тако је, на моју жалост, песма остала ван те врбаске антологије. Напокон сам, једне године, у Прокупљу, упознао Вучића и за вечером га питао

да ли су наведени стихови његови. Одговорио је: „Не знам. Личи, као да су моји. Али, ко би знао...” Заиста, ко би знао... поготово ако сте аутор.

Ови стихови су, ако их је написао Вучић, сигурно репрезентативни за његову поезију, али, зачудо, њих нема у најновијем избору објављеном у СКЗ-у под насловом *Урвине века*. Биће да их је и сам аутор загубио. Али, ето, има нас који их се сећамо. Можда неко од читалаца има поузданије податке о тој песми?

Стихови су карактеристични, не само по својој вредности, већ по још нечему. Вучић је, у највећем делу свог стваралаштва (мада је оно по форми поливалентно – хаику, преводи с бугарског итд) – управо такав песник: смиреног, скоро равног израза, предвидљивих закључака и римаријума, технике која се, сама по себи, не истиче, и не намеће. То је даровити скептик, неокласичар, који се определио за једну сивкасту ноту неповерења, помирености, готово и предаје, као начина певања и мишљења. Сви његови важни стихови говоре о немогућности „песниковог становања на земљи“, које је праћено понижењем, изгоним из средине, социјалним или добровољним, и пребивањем у висинама које су, међутим, недоступне свакодневном животу – које су, иако светле, погибелне. Својим животом – посведочио је такве мисли и опредељења: повукао се на родну завичајну планину Тресисабабу, „ђе је зрно клицу заметнуло“, и отуда, из отклона судње померености, посматра немилосни паклени, „долњи“ свет. Друга особина његове поетике је – склоност ка уопштавању. Уместо конкретних слика овај песник више воли философске закључке. Ова доследност у себи садржи, како извесни маниризам, тако и својеврсни „високи стил“. Јер је Вучић песник вредних нијанси и валера у предвидљивости коју је учинио сопственим изразом и лирском посебношћу у оквиру наше савремене поезије. Његов је пут такав: од манира до стила. Чини вам се, најпре, да је довољно прочитати двадесетак Вучићевих песама – већ знате остало. Али, у томе осталоме постоје засебни пасажии, одмаци, узлети и домашаји који јасно говоре да његову поезију треба вишестрано ишчитавати, како би се из ње издвојило нешто особито, дубоко, важно и, што рекао наш Високи Стеван, „као крв неопходно“. Зато нам, уз читање његових песама, падају на памет, сваки у свом домену остварени песници – Манојле Гавриловић (са својим „простосрдчним“ заносима) и Томислав Мијовић (са својим „свакодневним јадиковкама“). Стилски маниризам Вучићев је, ипак, једно особито достигнуће: он је успео да дубоке идеје и високе мисли упусти природним, чистим српским језиком, па нам се чини да су такве, философски засноване мисли и идеје – постале саставни део наше (оскудне) свести. Такво шта не могу постићи који нису мајстори. Дошло је (као у „Посети старе даме“) до одбацивања света који је одбацио песника. Догађајност је у другом плану – она је из ових песама, углавном протерана, вероватно, као последица нетрпељивости песника према прози. Нисмо сигурни да је то поуздана, поготово не апсолутна песничка мера. Погледајте код Цветајеве, Фроста, Јејтса, Одна, Заболоцког, Пастернака (ако сте докони, можете завирити и код мене) – видећете да ови песници, путујући ка философском закључку,

предност дају оној сликовној конкретности коју Вучић „превиђа“. Међутим, не зато што није могао да види, већ зато што је загладан друкчије. Избегавши разноликост свежих слика која би, можда, постала какофонијом, он се определио за мисаону уравнотеженост која пристиже као пречишћени разбор. И – песнички сведочи истину. Књига „Урвине века“ подељена је на три циклуса. Први, „Исходиште / уточиште“ је о коренима (у земљи) и свенућу (у висинама крошње). Песниково стабло се расцветало, раширило светом мирис, донело плодове, и остаје му да трепери у осамитој узлебделости – онолико колико му је дато. Цео циклус испеван је управо са том свешћу. Некадашњи завичај је опустео, људи су отишли, местима које песник познаје боље од других, не пролазе више људи који су туда пролазили, нешто их је растерало и одомаћила се празнина, али и висина оваплоћена у добровољном прогонству које је, уједно и повратак. Они које он тражи и са којима се и даље дружи су – духови. Па и он сам је увелико једно бесетелесно биће које, још, духовним сензорима региструје опустошени свет, не схватајући до краја шта се десило - и њему и другима.

Све сам проћердао, уместо да кућим.

На прагу смо, дакле, губитка који је судбина сваког човека на земљи, али који до нас дуго није пристизао, тако истинито суров и последично стваран. Био је привид, а сад је реалност. Штавише, сад се треба населити у тој пустоши, која није само околна, већ умногоме и пустош себе – наслут ништавила („у даљини се назире ништа“), али је уједно и неминовна последица изабране висине:

*На све ће пасти висока тишина
што је из дубине гласом светлוצало.*

Остала два циклуса су свођење рачуна за „оно између“ што је песника припремало за неминовност. То су типично „песничке“ успомене на драге људе од којих је учио песнички занат, са којима је друговао на катедрама бoемских наших универзитета (Брана Петровић је волео да каже, кад би издалека, за кафанским столом, док су га посађивали на почасна места, запазио неке од нас, млађих колега: „Одох ја код својих студената!“) Овде Вучића видимо као студента, али и као колегу, па и учитеља на путевима који се морају проћи, ако се жели песнички живети. И опет су то више стихови уопштења и скепсе, него описа и појединости. Имена којима су песме посвећене нису у тим стиховима опевана, опевани су амбијенти, расположења, суморне визије нелаке будућности, заједнички удес. Вучић се и у таквим стиховима враћа свом маниру – заправо стилу. Али, опет, ту су и „искакања из теме“, која, где-где дају златна зрнца Вучићевог песништва, као, рецимо у стиховима о Гордани Тодоровић:

*Над тобом облаци паперјасти,
и плавет прелази у твоје око.
Са том висином једном срести
и бити модро и дубоко.*

Не напушта га упорна мисао о преласку, који се мора догодити, не само као земаљска трагедија, већ и као могућност друкчијег трајања, заправо једина могућност за оног који је свестан: „Све што имамо то је језикј / за крик у празно и небеса”: Тек тако, расути „у празно и небеса“ и „бити модро и дубоко“ можемо се, коначно, разабрати и збрати:

*Ту смо по некој вишој мери
једино вечни и постојани.*

Сигуран сам да ће и многе друге стихове Зорана Вучића неко, негде, памтити и говорити наизуст. У праву је песник, кад говори о несигурном ауторству: можда више и нису његови, колико наши.

Љиљана ЛУКИЋ

ОДА ГОСПОДСТВЕНОМ ВРЕМЕНУ

(Ненад Грујичић, „Сремскокарловачке терцине“, *Бранково коло*,
Сремски Карловци, 2020)

Након низа објављених дјела, Ненад Грујичић се прихватио задатка да у поезији остави свједочанство о Сремским Карловцима као духовном центру и језгру културне елите која је годинама исијавала своје интелектуално преимућство над осталим нашим крајевима.

И било је најприродније да то свједочанство потекне и изађе из пера врсног познаваоца друштвених, посебно културних прилика у том граду, јер је Грујичић још од 1983. године на челу *Бранковог кола*, културне институције која своје програме одржава у Сремским Карловцима, на Стражилову и у Новом Саду, и окупља бројне пјеснике, умјетнике, филозофе и културне посленике и поштоваоце не само поезије Бранка Радичевића него и духовног стварања уопште.

Чувена Карловачка гимназија и Бранков гроб на Стражилову свједоче о непролазним културним вриједностима а Бранкови стихови и његов трагични животни усуд, кад је рано прешао у легенду, напустивши живот у најбољим годинама, доводили су у Сремске Карловце генерације заљубљеника у писану ријеч и лепршаву поезију младићког усхићења, али и туговања за животом који је на измаку.

Ненад Грујичић отвара своју пјесничку збирку пјесмом „Годишња доба“, посвећену пролазности живота у коме се смјењују дани „у паклу и рају“, гдје стално траје немир и вјечита сеоба. Али Карловци су „увир светлости и мрака, / о њима се увек нова прича нуди“. Дјелујући и зими и љети као бајка, посебно у вријеме бербе грожђа, „овај градић безброј красних лица има“.

Књига „Сремскокарловачке терцине“ састоји се из сљедећих циклуса: „Са извора“, „Карловачки мотиви“, „Сремскокарловачке каже“, „Стражиловски портрети“ и „Вино и песма“. Ових пет циклуса, сваки на свој начин, осликавају атмосферу Сремских Карловаца и указују на карактеристичне особине града, Стражилова и околине, те људи који ту живе или су дали својеврстан печат том амбијенту.

Циклус „Са извора“ отвара се пјесмом „Икона“ која даје збирци молидбени тон а лик Јована Крститеља, „заштитника извор-воде са студенца Бранковога“ обожиће збирку својом светачком моћи.

Пјесма „Студенац Патријарховац“ њежна је породична идила у којој пјесник са супругом Миленом и ћерком Даницом прилази студенцу да се окријепе његовом бистром и хладном водом. Сљедећа пјесма „У Саборној цркви Светог оца Николаја“ у Сремским Карловцима ода је цркви која шири „радост благодатну“ и у коју долазе туристи из цијелог свијета. Пјесник је везан за ову богомољу, у којој је крстио ћерку Даницу и у којој прислужује помен оцу Драшку и мајци Стоји, али увијек „такне и траг моштију Арсенија Светог Сремца“, које се налазе у тој цркви.

Значајна је и „Горња црква у Сремским Карловцима, данас Манастир Ваведења Свете Богородице“, гдје је сахрањен патријарх Григорије Бранковић, који је саградио „све што радост чини оку када стигнеш до средишта Каловаца“. Ту је сахрањен и Лукијан Богдановић, патријарх кога убише „бечки жбири“. Пјесника инспирише и тровјеки платан у „Доњој цркви“ сремскокарловачкој, која је посвећена светим апостолима Петру и Павлу. Оно што нарочито оставља утисак на пјесника је да је ту рукоположен Петар Први Његош.

У циклусу пјесама „Карловачки мотиви“ Грујичић издваја карактеристичне мотиве везане за Карловце. Ту је и пјесма „Чесма четири лава“ која је својевсна атракција града. Грујичић пјева: „Када песник, ил намерник, на Бранково коло дође, / жедан песме, намах приђе старој чесми да попије / добре воде у градићу стражиловске метаноје.“ Већ тај приказ утиче на путника да се на први поглед заљуби у овај град. „И Бранко је овде био, у два три лака крока / до студенца доходио.“ Пјесник дочарава магију чесме „са четири луле“, а ехо пролазности живота уноси меланхолију: „ах, тај живот – као магла; бело вино па са содом, / сремски гулаш, штрудла с маком и бећарац, брацо-роде, / до Дунава с тамбурама, па отпутуј с првим бродом, / а већ сутра, тамо негде, пожељећеш да си овде.“

У „Сремскокарловачким кажама“ пјесник пјева о истакнутим личностима везаним за Карловце. Ту је на првом мјесту пјесма о Алексију Радичевићу, заправо младом Бранку, који је везан за Карловце једним дијелом свог живота. Лијепа је пјесникова констатација: „Поезија, шта је она, да ли младост што не стари?“ Символ Карловаца је и Гимназија у том граду којој пјесник посвећује успјелу пјесму пјевајући: „Развила се гимназија, дивно чудо нове зграде, / вавилонски она сија, трећи вијек јој на плећима“. Пјесник се сјећа истакнутих личности које су похађале ту школу као Димитрије Давидовић, Јован Стерија Поповић, патријарх Рајачић а касније Михиз, Дејан Медаковић, Вида Огњеновић и други. Посебно је истакнута атмосфера на Бранковом колу: „...када сваког года крене, / и у марту и септембру, гимназијски дух се нови / с песницима одасвуда, с гласовима хора прене, / стигао је Радичевић, васкрела је с вером нада, / а свечаност на лицима у ореол се одене.“ Грујичић је опјевао и пренос Радичевићевих костију из Беча на Стражилово („Вито ребро“) а централна пјесма тог циклуса је „Бранково коло“, у којој је опјеван подухват Павла Маринковића Адамова да оснује лист „Бранково коло“ (1895-1914).

У циклусу „Стражиловски портрети“, вјештим епитетима Грујичић дочарава разноврсне личности културне елите које су биле гости „Кола“: „Десанка је са шеширом направила свима хлада, / Антић муца, али сева, његов напев народ воли, / а Петровић Брана клеца, шири руке, светом влада...“ Ту су вјешто окарактерисани Иван В. Лалић, Стеван Раичковић, Слободан Ракић, Светлана Велмар Јанковић, Борислав Пекић, Раша Попов, Душко Трифуновић и други, а пјесник зна да за сваког нађе карактеристичну црту понашања и упечатљив детаљ. Завршни стихови дјелују снажно „песма живот повезује, матерњи је језик саће, / Бранко меда стражиловског при доласку сваком даје.“

У овом циклусу Грујичић се одужио лијепом пјесмом и оснивачу Кола Адамову који је „све имање свога бабе у Бранково дао коло“. Грујичић пјева и о Лукијану Мушичком, али ће споменути и Карловачки мир у XVII вијеку кад се „Турска нашла савијеног војног врата“. Посебно треба истаћи пјесму „Српски Хајлдерберг“, како би се могли назвати Карловци, али пјесник са жаљењем уочава како ми не знамо да цијенимо своје вриједности, те су тако у Карловцима дали Вуку сасвим малу улицу, „ал је нису уредили, фасада је сва у були, / огуљена, без малтера“. Грујичић на крају иронично пјева: „Ако ли се чудо згоди, и Хајлдерберг овде крене, / трипут ћу се прекрстити, драгом Богу захвалити / што је ситног, и грешнога, у сузама чуо мене.“

У пјесми „После рата“ Грујичић истиче како су након Другог свјетског рата Карловци сатрвени а „Српска жила духовница режимом је прикљештена“. Потресно дјелују завршни стихови пјесме: „Карловци су мученици чија песма са Парнаса / даје веру да остасмо вишим смислом одабрани.“ Пјесма „Алеја песника“ спомиње идеју вајара Јована Солдатовића да се на Стражилову подигне алеја песника и „српском речју да оживи вавилонска кула стара“. Пјесма „Видиковац“ упознаје нас са дилемама које су пратиле пренос Бранковог земног праха из Беча у Карловце а односиле су се на мјесто гдје треба сахранити пјесника. Пресудило је ипак Стражилово и његов Видиковац јер ту „озго поглед као бајка – Карловци су ту на длану“. Такође и споменик Душку Трифуновићу, „фигуре у бронзи“, постављен је на Видиковцу, а земни остаци сахрањени на карловачком гробљу Черат. Душко је годинама долазио на Бранково коло да „наизуст каже риме свога бола“. У пјесми „Карловачка гробља“ Грујичић истиче мисао да би гробље у Карловцима могло бити као париски *Пер Лашез*, „ал ми Срби не умемо, то је наша трагедија, да чувамо гробна места и земаљски траг песника.“ Тако се многим истакнутим Карловчанима не зна гдје им се налази гробно мјесто.

Велика заслуга Грујичићева је што је овом књигом истакао вриједности Сремских Карловаца, али и оптужио за небригу која доводи до пропадања истакнутих културних институција, у које су појединци улагали не само свој новац него и своје амбиције и жеље да оставе и сачувају вриједности тога града. Таква је и пјесма о Галерији Милана Кечића, која је након смрти свог оснивача запуштена. Пјесма

„Стражилово“, сва у динамичном обасјању, повезујући елементе Бранкове поезике исказане љепотама живота, посебно карловачке бербе грожђа, дјевојке са студенца, путника с уранка, лисја које жути и опада, дочарана је раскошним бојама пјесникове причине у којој се јавља Бранко окружен музама. Црњански, апострофиран у моту пјесме, јавља се и на њеном крају крстећи се и не вјерујући у причин који му се указао пред очима.

Најживљи дио књиге су *Стражиловски портрети* гдје је представљено 40 портрета: пјесника, писаца, сликара, глумаца, оперских пјевача и других заслужних умјетника. Задивљујуће је с колико је импресивних детаља Грујичић приказао свима нама знане личности, али са самосвојном специфичношћу која открива дубину карактера опјеваних као и њихове врлине и мане. Ту је Десанка са својим шеширом, боем и добричина Мирослав Антић, интелектуалац оштрог језика Михиз, Иван В. Лалић који воли да дискутује о необичним формама лирике, ту је Павић један од ријетких прозних писаца који отвори Бранково коло и који је „свестрани човек новог и старог, синестезијски Марко (А)поло“. Ту је и Дејан Медаковић који је „волео Карловце много да велича“, затим Душко Трифуновић тек пристигао из рата, непредвидиви и често мистериозни Раша Попов, пјесник из Македоније, Радован Павловски који за „песму живи“. Али ту је и Живан Сарамандић који „тамо где је певао, ницале су обале, / са мора су таласи лупали о хридине, / нимфе су израњале, арије их спопале“. Па онда Оља Ивањицки „и сликарка, песникиња, дете руских губернија, визионар новог света“. О хришћанским вјечним темама није знао да збори нико тако као Владета Јеротић а пјесму „Santa Maria della Salute“ маестрално је изговарао Петар Краљ на Стражилову, док је Миша Јанкетић одушевљавао својом двоструком улогом глумца и пјесника. Посебно је емоционално обојен портрет Љиљане Петровић, која је својим баршунстим гласом, уз пратњу гитаре, одводила у неке далеке узвишене свјетове. Тешко је и побројати све који су током година увеличали Бранково коло, али ту је и пјесма о Данилу Кишу који због болести није могао доћи. Детаљи Кишовог описа, његове ријечи и општа атмосфера која је окружавала овог нашег генија литературе маестрално су дочарани у Грујичићевој пјесми. Збирку завршава циклус „Вино и песма“ о чувеним карловачким винима и још чувенијим бербама грожђа.

Књига пјесама *Сремскокарловачке терцине* представља оригинално дјело везано за чувену сремскокарловачку средину и дочарава нам атмосферу града који је био значајно културно средиште а оснивањем Бранковог кола и пријестоница пјесника и многих других који су проносили значај Бранка Радичевића и његовог Стражилова, али и поетске ријечи уопште. Књигом Ненада Грујичића „*Сремскокарловачке терцине*“ даје се велики допринос величању поезије и пјесника, те указује на значај Бранковог кола у Сремским Карловцима и Србији.

Врстан пјесник Ненад Грујичић објавио је велики број збирки пјесама као и осталих књижевних жанрова. Лауреат најзначајнијих наших књижевних признања, ношен снажним емоцијама и

ентузијазмом, о којима све вријеме испољава стваралачку свијест, испјевао је ове лијепе стихове дајући им јединствен и оригиналан тоналитет и многоструку поетску разноврсност. Задивљују вјешто одабрана и луцидна запажања, успјело баратање разноврсним метром старог песничког облика, терцине (веома ријетко коришћене у савременој српској поезији, и уопште), употребом карактеристичних и до гномичности сажетих детаља. То ће, увјерени смо, осјетити и читаоци ове ријетке и значајне књиге.

траг ишчитавања – Љиљана ЛУКИЋ

Мирослав АЛЕКСИЋ

КЊИГА ПУНА ДОБРЕ ПОЕЗИЈЕ

(Антологија словачке поезије у Србији, друга половина 20. и почетак 21. века. Приредили Ладислав Чањи и Мартин Пребуђила. Издавач: *Computech doo*, Београд, у сарадњи са Заводом за културу војвођанских Словака и Удужењем књижевника Србије)

У сфери књижевности од преводилачког посла незахвалији је можда само посао антологичара. По оној максими – ко погоди мету промаши све остало, и антологичари, правећи своје уске изборе, промаше на десетине или стотине песника, у зависности од тога о каквој је и коликој литератури реч. И док се преводиоцима релативно ретко спочитава лоше урађен посао, јер нема толико људи који за себе верују да тако добро познају стране језике да би могли успешно да преводе књижевна дела, дотле, ако не сви људи, а оно бар сви песници мисле да тачно знају ко би требало да се нађе у некој антологији, отприлике као и у фудбалској репрезентацији. Зато су и књижевне полемике, којих је некада било много више јер је књижевни живот био много богатији, углавном вођене око различитих антологија или, евентуално, око неких тенденциозно исказаних вредносних судова. Ова антологија не изазива јавне полемике, то вероватно говори и о ауторитету приређивача и о објективности избора.

Приређивачи антологије која је пред нама, Ладислав Чањи и Мартин Пребуђила и сами спадају у сам врх словачког песништва у Србији. Они су сачинили избор у којем налазимо још 24 песника и песникиње који су писали на словачком језику у Србији у последњих седамдесетпет година, почев од Јураја Мучајија, (рођеног 1919), до Зденке Валент Белић (1975), Мирославе Дудок (1979) и Катарине Моснак Багљаш (1984).

Јурај Мучаји, рођен је неколико месеци пошто су се територије које су некада припадале Аустроугарској припојиле Србији и с њом заједно се нашле у Краљевини Срба Хрвата и Словенаца. Песник је зачет у једној а рођен у другој држави. Тако то бива на овим нашим просторима, свако мало.

Писац врло информативног предговора за ову антологију, проф. др Адам Светлик, каже, између осталог, да од друге половине

18. века (када се Словаци досељавају на просторе данашње АП Војводине) укључујући практично и цео 19. век „у словачкој војвођанској енклави написан је мали број песама, које би испуњавале те најосновније књижевне, односно естетске критеријуме.“ И онда наводи неколико песника чије су се неке песме, упркос регионалном карактеру на свим структурним нивоима интегрисале у контекст словачке националне књижевности. То су, по речима професора Светлика били Јурај Рибач, Јурај Рохоњ, Мађеј Амброзиј, Михал Годра и посебно Јосеф Подхрадски.

Као и приређивачи ове антологије и професор Светлик сматра да су прва значајнија остварења у поезији овдашњих Словака прве књиге Јураја Мучајија и Паља Бохуша које су објављене 1942. и 1943. године. Тим пре, фасцинира снага и лепота њихове поезије. Неке песме Паља Бохуша заступљене у овој антологији, које припадају зрелијој фази његовог стваралаштва, могле би бити и у антологијама европског песништва друге половине 20. века. То се пре свега односи на песме „Прстеновани животом“ и „Псалам 23.“ које луцидношћу идеја, упечатљивим сликама, једноставним језиком и уравнотеженом мелодијом белог стиха, радују и најпробирљивијег читаоца поезије. Утисак о високом нивоу поетских остварења не напушта читаоца ове антологије од корице до поткорице. Писац ових редова издвојио би, без намере да умањи значај других аутора (по сопственом афинитету), и неке песме: Јана Лабата, Михаила Бабинке, Вјере Бенкове, Вићазослава Хроњеца, Златка Бенке, Мартина Пребуђиле и Ладислава Чањија.

Важно је приметити да ова књига показује да су словачки песници у Србији, у овом релативно кратком периоду којим се бави антологија, успешни представници различитих поетских праваца, од традиционалистичког певања до неосимболистичког, модернистичког, постмодернистичког и неоавангардног израза. Чини ми се веома занимљивим да у овом избору нема чврсто организованог стиха, нема римоване поезије, као што би је свакако било у некој, условно речено, сличној антологији међу најбољим српским песницима овог времена као што су Раичковић, Данојлић, Иван В. Лалић, Ного и Милосав Тешић нпр. Рима и традиционална строфа одликују само прве две песме у овом избору, песме Јураја Мачајија: „Моја јутарња звезда“ и „Песма луталица“.

Ова антологија очигледно доследно прати доминантну поетичку линију, заправо њену генезу, од Паља Бохуша до најмлађих афирмисаних песника. Бохушов раскид са традиционализмом и убедљиве појаве Јана Лабата и Михала Бабинке, мислим да нећу погрешити кад кажем, утемељиле су модерно словачко песништво у Србији, на сличан начин као што су то у српском песништву тог периода учиниле књиге *Кора*, Васка Попе и *87 песама*, Миодрга Павловића.

Чањијева и Пребуђилина антологија има вишеструки значај у тренутку у којем се појављује. Пре свега, подвлачи црту испод једног века и Словацима у Србији показује да заправо заиста имају чиме да се диче, када је поезија у питању. Уједно, може да буде и добар водич

и приручник за студенте и људе који се баве историјом књижевности. Оно што ми се чини можда и најважнијим, јесте то што ће ова антологија, пре свега српској културној јавности, а онда и припадницима других националних заједница, веома јасно представити сјајне песничке домете словачких песника у Србији.

Чак и нама који смо ових деценија понешто од тога и прочитали, дружећи се са нашим колегама словачким песницима, овако пробрано и издвојено све то делује још снажније и значајније.

Основни утисак писца ових редова и јесте да је у својим рукама имао једну књигу изванредне поезије.

Душан СТОЈКОВИЋ

НОВИ, МОДЕРНИЈИ ГВОЗДЕНОВИЋ

(Славомир Гвозденовић, *Грозница севера: изабране и нове песме*, Агора, Нови Сад, Зрењанин, 2019)

Славомир Гвозденовић, један од најбољих српских песника који изван граница Србије живи, несумњиво најбољи наш песник који је рођен и који у Румунији ствара и један од врхунских песника који српска савремена поезија уопште има, објавио је и пре ове књиге читаву прегршт књига изабраних песама: *Подвлачење црте* (1988), *Црњански у Темишвару* (2002), *Вечерња школа* (2003), *Крст и крик I–II* (2003), *Страшна прича из Клисуре* (2005), *Александријске школе* (2005), *Сасвим луда прича* (2012), *Обраћање Београду* (2014) и *Златне речи у кући језика* (2018). Последњу од њих приредио сам ја. Готово да не знам савременог нашег песника који је оволико пута осетио потребу да подноси рачун о својој лирици. Вероватно је то нека врста усуда песника који живи изван своје језичке матице и осећа како, сасвим незаслужено, оно што он ствара, и поред свих признања које је стекао, и несумњиве вредности онога што је испевано, није прихваћено у оној мери која би му обезбедила, оно што је свакако заслужио, да место у свакој антологији савремене српске поезије има. У досадашњим *изборницима*, временом допуњиваним новонасталим песмама, Гвозденовић је био представљан песмама које су углавном, или у најмању руку, сведочиле, пре свега, о великој, неуништивој, његовој љубави према језику на којем ствара и народу којем припада. Говорио је о многобројним историјским ожиљцима који се налазе у самом језгру нашег националног бића и неколиким историјским и духовним светионицима који су му светлост даривали. Поред Доситеја и Вука, био је то највише Милош Црњански који је, уз Попу на чијем стваралаштву је Гвозденовић докторирао и који је био његов песнички узор, био онај с чијим песништвом је, готово двојнички, песник о којем пишемо самеравао све што је стварао.

Када се одлучивао да овај пут издвоји одређен број својих песама раније насталих, Гвозденовић је задржао само понеку (изоставио је многе међу њима) које су већ, несумњиво, постале заштитни знак његова песникованја. Одлучио се за неке модерније и

авангардније с очитом намером не само да покаже, већ да и докаже, како је он песник који се само сасвим погрешно у песнике традиционалног усмерења сместити може, онај ко је много отворенији ка авангардним стремљењима. Можда би најтачније било одредити га као песника *на размеђи*: није заборавио, нипошто није то хтео, оно што нам је традиција намрла, али није ни затварао, нипошто ни то чинио није, оно чиме нас је (нео)авангарда додирнула. Сасвим очекивано, његов авангардизам био је стога тих, помало искошен, никако не нападни и он га је учинио самосвојним. Већ сада, Гвозденовић има читав низ без икакве сумње антологијских песама и оне су довољне да се о њему као класику савременог нашег песништва размишља. И када сам избор из његовог песништва сачињавао и када сам ову књигу читао, размишљао о њој и сада пишем о ономе што у њој као битно издвајам, имао сам непрестано то на уму.

Збирка има осам циклуса. Већ наслови неких од њих сасвим су постмодерни: други се зове „Достојевски и Борхес – машиновође“, а шести, оксиморонски. „Лепо невреме / припекло лето“. Гвозденовић је одавно већ оксиморон ставио у само срце својих песама. У једној од најзначајнијих међу новијим својим песамама – „Ја сам ти гавран постмодерниста“, сасвим иронично, постмодернисте са, поовским, гавранима изједначава. Ако сам написао како су наслови неких његових песама постмодернистички, то никако не значи како су и саме његове песме такве. Наш песник одавно има сасвим јасан, и једнако гласан, отклон од постмодернизма и свега онога што је овај књижевности донео. Он не жели да заборави оно што су песници ранијих времена и ранијих генерација урадили и на већ створеном гради свој песнички свет који се уланчава у традицијски низ који је по њему нешто што се никако не сме маказама пресецати или пијуком разбијати.

Књигу отвара хаику који је постао њен мото: *ко сам ја који удара / главом о зид / тражећи пут до боље куће*. У њему песник наговештава како своје песништво схвата као *уз-носно* песништво, оно које се не мири потпуно са оним што је раније створено, оно које не преза и главом да пробија зид ако то ка правој песничкој магми води. Само би требало да се договоримо где се та боља, песничка, кућа находи.

„Кључне“ песме које је задржао из ранијих збирки су: „Снегови на Итаци“, „Један дан у Александрији“, „Вечерња школа“, „Црњански у Темишвару“, „Госпођица Лена“, „Песници китови самоубице“, „Мој је пријатељ купио књигу“, „Ја сам ти гавран постмодерниста“, „Корњача силази на Дунав“, „Свечана“ ...

Придодао им је неколико песама, такође раније објављених, дадаистички оформљених низањем наслова преузетих из дневне штампе, као и прегршт кратких, апејронистичких песама из збирке *И*: „Déjà vu“, „Песници за господаревом трпезом“, „Тачка“ ...

Изоставио је многе по којима је до сада сасвим препознатљив био: „Отварање камена“, „Отац ми пружа руку“, „Српски језик“, „Земљом се очева својих храним“, „У Темишвару. Тумачење песме“, „О белој ти Византији причам“, „Црна башто Темишварска“, „Сви

наши Видовдани“, „Колико Косова у мени“, „Обраћање Београду“...

Мислим како то никако није било само „инцидент“. Померио је тежиште. Доказао како је и та друга, досада помало запостављена, грана његове поезије једнако снажна и богата плодовима. Ако би требало да бирам, њој бих дао предност. Оне песме које су у делу најновије Гвозденовићеве књиге опетовано штампане, могу да се нађу у тематским антологијама српске поезије уопште, као и у онима, такође тематским, које би на основу песништва нашег песника могле да се сачине. *Прави* Гвозденовић у књизи је која је пред вама.

Песник којем је у првој фази *камен* био основни, чак и сновни, симбол, одлучио се овај пут за следеће речи-теме: *црв*, *гавран* и, посебно – *дрво* које је запосело место које је камен раније запремао.

Потенцијални неологизми са којима се у овом изборнику сусрећемо јесу: *зловртлар*, *леледуњеранке*, *парампилад*, *раскамењеник*, *утамнити се*.

Лексичка скала је веома широка. Креће се од деминутива / хипокористика који су сасвим превладали аугментативе (*вируцкати*, *дашак*, *змијица*, *зрнце*, *иконица*, *камичак*, *колачић*, *кончић*, *лепињица*, *луткица*, *мрвица*, *облачић*, *огледалце*, *парица*, *постељица*, *псетање*, *справица*, *татица* (Стаљин), *точкић*, *травка*, *увце*, *цветак*, *цветић*, *црквица*, *чамчић*; насупрот наведеним деминутивима, у књизи је само један аугментатив – *језичина*) до турцизама, жаргонизама и вулгаризма (*башкарити се*, *гузица*, *домунђавати се*, *заџопан(ост)*, *керефека*, *накркати се*, *фрљати*).

Песмама трчи или лети јато најразноврснијих птица: *врабац*, *петао*, *голуб*, *ласта(вица)*, *гавран*, *чворак*, *дрозд*, *славуј*, *лабудица*, *сова*, *тетреб*, *соко*, *ној*.

Спомињу се јунаци из историје и класичних уметничких дела: Гилгамеш, Одисеј, Пенелопа, Кирка, Сизиф, Пилат. Сваки од њих носи симболички набој. У песничку игру уводе се и знаменити страни и наши писци: Овидије, Данте, Вијон, Шекспир, Гете, Пушкин, Достојевски, Љесков као писац романа *Леди Магбет миџенског округа*, По, Верлен, Рембо, Мајаковски, Борхес, Доситеј Обрадовић, Вук Караџић, Његош, Бранко Радичевић, Ђура Јакшић, Лаза Костић, Дучић, Црњански... Тако песник открива писце са којима је у стваралачкој вези. Нимало случајно, песник, у песми „Недоумице ватрогасаца“, цитира свог критичарског ментора Војиславу Стојановић која је говорила како се *читањем пишу књиге*. Гвозденовић је знао шта да чита и како то да изведе. Дашак модерног уноси спомињање дадаистичког Кабареа Волтер у песми „Жене су овде лепе и добре“. Чини то и уношење у књигу неколиких, већ споменутих, апејронистичких песама из раније збирке *И*, као и то што песник изврстан број стихова отпочиње са двотачком (:). Не рачунајући те песме чији су стихови тачкама „изломљени“, у осталим песмама, сем споменуте двотачке, никаквог интерпункцијског знака нема. Ниједна реч Гвозденовићевих песама нема почетно велико слово. Тако се читаоцима нуди да, пратећи своју унутрашњу ритмичку мелодију, суделују у складању песама.

Поред метафоричких синтагми (многе од њих су на персонификацијама засноване) које су, по Роману Јакобсону,

карактеристичне за песништво: *несрећне лестве* („Вај уздахом вај“), *аренама халалљивим* (Исто), *пијана слова* (Исто), *закаснелим континентима* („Разговор са Фиделијом“), *босоноге душе* („Сурово путовање“), *заљубљани понор* („Млекар који се стиди дечака и угашене ватре“; он асоцира на Ујевећеву *Колајну*), *метафизичке отрове* („Песници, китови самоубице“), *трулих трепавица* (Исто), *стара утроба града* („Један дан у Александрији“), *слеђена времена* („Елаборат професора Борислава Крстића Велимирова“), *горким постелјама* („Фасаде старог града“), *сметењачким придевима* (Исто), *подмуклу песму* („Певам о светској постмодерни“), *постмодерна драга* (Исто), *глувонемим кључаоницама* („Јесен позлаћених корица“), *жедних кутија* („Спуштао се улицама“), *младост вешала* („Спуштао се улицама“), *плавом руком* („Роза розалија“), *уморног часовника* („Из уморног часовника ни кап крви да кане“), *похабано око* („Госпођица Лена“), *планина тесна* („Песници. За господаревом трпезом“), *слепе ноћи* („Сасушена змијо“), песник се определио и за метонимијске / синегдошке, које су по Роману Јакобсону одлика прозе: *песник (капуту) очисти(м) руке / ждрело и оковратник* („Стари капут и нова кућа“), *осећам нешто се страшно десило / тој доброј грани* („Имао сам једно дрво“), *по цели дан су нас кошуље официрских жена / дојиле вином* („Црњански у Темишвару“).

Песник ни синестезије не заборавља: *горак шапат* („Вечерња школа“), *зелене одјеке* („О градском ништавилу“), *црни ветрови* (Исто), а веома често и оксиморону прибегава: *младе столетне липе* („Из уморног часовника ни кап крви да кане“), *несрећном радовању света* („Спуштао се улицама“), *лепом невремену* („Припекло лето“), *амбису несрећних сласти* („Млекар који се стиди дечака и угашене ватре“; страст несумњиво може бити несрећна, али сласт – тешко), *безглавих костију* („Спуштао се улицама“), *бркратим анђелима* („Вечерња школа“).

И песничке слике Гвозденовићевих песама у широком су распону од метафоричких до метонимијских, од реалистичких до натуралистичких, од „јавних“ до сновиделних, сасвим надреалних: *ноћ поскакује* („Стари капут и нова кућа“), *моју душу / наказу која те је славила* (Исто), из капута су *испадале црквице и иконице* (Исто), *кроз прозоре су излетали / непослушни анђели на хиљаде* (Исто), *чувари филозофи / заљубљене црне аветиње* (Исто), *сањам и данас капут / његов кашаљ који ме гуши* (Исто), *моју смрт изводи на испашу* („Млекар који се стиди дечака и угашене ватре“), *све чешиће испијам танану свилу / ових година и облака* („Из уморног часовника ни кап крви да кане“), *улице / у које су липе долетеле* („Госпођица Лена“; сасвим јасна асоцијација на Попу), *песници гаврани овејани* („Фасаде старог града“), *свако је дрво уметник* („У Паризу: тело као авет“), *висе флауте / тмурне гневне бесомучне / поеме* (Исто; асоцира се на чувену поему „Флаута-кичма“ руског футуристе Владимира Мајаковског), *вриснути воће / лишће самоће* („О сопственом погубљењу“), *на којима јаше моја поезија / будала / наказа која се гаси у мом гробу* („Ово није моја младост“), *и одједном су у нама ноћи почеле да се буде* („Како су ноћи почеле да се буде“), *под небом*

старом раном („Јесам ли ја то видео Чикаго“), корача ноћ улицама („Ноћ“), ноћ корача огољена до костију (Исто), ноћ намигује под прозором / иза којег се друга ноћ башқари (Исто). Сасвим је приметна превласт динамичких, експресивних песничких слика над онима које би се могле окарактерисати као „мирне“. Прве „покрећу“ многобројне персонификације. Песник који у „Задњој представи“ бележи како све је поезија, има и веома кратку (своди се само на две строфе и пет стихова) поетичку песму која је названа „Моја поезија“. Она у целини овако гласи:

*ко ће ме јахати по овим снеговима
заценила се од плача*

*јао стрми галопу
чудо големо
чујем како запомаже*

У њој његова поезија, *чудо големо*, потпуно у дослуху с поетиком раног Растка Петровића, као *стрми галоп* бива одређена. Гвозденовићева поезија је давно, и поред привидне тишине која из ње веје, управо то: лирски галоп узнемирана срца и узбуркане душе.

Притом, никакве лирске раздешености нема. Песник до максимума згушњава оно о чему пева. И ова књига доноси неколике хаику песме. Најкраћа песма читаве збирке, „Зима“, своди се на цигло два стиха: *утами се / крове драги књиге*. И они (до)носе поетичку поруку: свака песникова песма, као и свака збирка у којој се она наводи – кућа је лирска у којој, и поред све андрићевске збијености, нипошто није тесно.

Иако се ретко опредељује за римоване песме, звучна раван Гвозденовићевих песама, многобројним асонанцама и алитерацијама, као и унутрашњим римама, итекако је засићена.

Песма „Имао сам једно дрво“, никакве сумње нема, антологијска је песма и од сада ниједна антологија српске поезије поред ње неће смети да прође. Уз то, она ће, својом архитектонском складношћу и унутрашњом симболичношћу, постати и заштитни знак читаве досадашње Гвозденовићеве поезије.

Тања ПРОКОПЉЕВИЋ

СРПСКОЈ ДУШИ ЗА ВЈЕКОВЕ

(Манојле Гавриловић, „Небеска свила“, Просвета, 2018)

Манојле Гавриловић је песник из Ариља рођен 1945. године. Добитник је многих вредних и престижних награда. Песмом је завреднео и статус истакнутог уметника. До сада је објавио шеснаест књига песама код реномираних издавача: *Сунце и кочије* (Просвета, 1973), *Завичајно Огњило* (Просвета, 1975), *Бубњевци на Карпатима* (СКЗ, 1979), *Светлост ћирилице* (СКЗ, 1988), *Чувар златне јабуке* (БИГЗ 1991, *Недеља у завичају* (СКЗ, 1994), *Златна чесма – изабране и нове песме* (Просвета, 1997), *Молитва за Крагујевац – поема од 23 певања* (Спомен парк Крагујевачки октобар, 2006), *Црна плавет* (СКЗ, 2011), *Пчела Бога Перуна* (СКЗ, 2015), *Словенска роса* (СКЗ, 2017), *Жубор месечине* (Просвета, 2019), *Српски виноград* (*Први српски устанак*, 2020).

Као и у осталим својим песничким књигама, Манојле Гавриловић и у овој својој збирци под називом „Небеска свила“ уплиће религију и митологију, пева о завичају, српској традицији, историји, светитељима, светковинама...

Одмах с почетка, у циклусу „Заставе од росе“, уочавамо да су песме које читамо право ремек-дело песничва. Писане су у таквом поетском заносу у коме се открива онај посебан и однегован песнички дар и истиче песников лични печат који га је довео до највише песничке лествице. Исто је и са последњим циклусом ове Гавриловићеве збирке који носи назив „Калопер и нана“. У оба се циклуса употребљава иста метричка форма: подударају се речи унутар истога стиха, а такође се у свим песмама римују сви стихови, што уобличено даје прелепу мелодичну песму.

Песник у читавој збирци „Небеска свила“, као вешти песнички занатлија, врло прецизно и тачно употребљава риму. Током свих ових година догађало се да је метрика заступљена у песмама Манојла Гавриловића била предмет научног проучавања, тако да они који воле да се детаљно позабаве версификацијом, доста ће тога запазити у збирци песама „Небеска свила“ Манојла Гавриловића.

На самом почетку првог циклуса наилазимо на песму „Дунав Света река“. Песник и самим насловом ове песме показује своју приврженост вери и усмерава садржај збирке на религију. Видевши светост у громадној реци, највећој у Европе, поред које се градила историја, биле битке и подизале тврђаве, песник ствара своју песму гледајући у Дунав који једним делом протиче и кроз Србију. Оно важно за читаоца ове песме је то, да он може уз симболику, бајковитост, лепоту и музикалност песме, да добије и прецизно знање крај којих живописних предела, којих утврђења и једног националног парка протиче Дунав када се креће Србијом: Испод Фрушке горе Панонско се море / претворио у зденац у Моравски венац / Дунав света река на крилима века/ карпатске га росе низ брегове носе. / У Небојши кули гори месец јули / у свирали клечи црн ветар у речи / На Дорћолу вуци с барјаком у руци / слеће коњ од злата на Тердапска врата...

И у песми „Коњаник и соко“ која припада првом циклусу збирке песама „Небеска свила“, снажно је назначено окретање религији. Песник се обраћа библијском јунаку Ноју како би најбоље стихом испоље своје песничке мудрости и озарио свет песмом. Песник, дакле, у песми „Коњаник и соко“ стиховима износи свој мудри став: да и сама песма може представљати ону воду која спира грехове и чисти земљу: Врати лађу Ноје узми песме моје / гледај живот ведро држи мач и једро / нек ти голуб свети са неба долети/ са дубине мора свиће век и зора... Даље, у овој песми песник пева и на својствен начин описује српске пределе, те уплиће тајновито и друге јунаке, овог, али и оног прошлог времена некада и метафорички их описујући. Сви они у срцима носе своју традицију свесни да граде историју. Они силазе ка Дунав реци заједно са лирским јунаком – самим песником наратором, који, не само у овој песми, већ и у свим осталим песмама ове збирке стапа своју душу са свим оним што у песмама помиње и везује за српство.

Читајући песме Манојла Гавриловића, слободно ћемо рећи да су у песничком срцу сви крајеви наше Србије, а у првом циклусу се посебно придаје пажња западном пределу Србије, песничком родном крају, од којег све креће и у који све стиже: *Низ карпатске горе, низ жубор и зоре / Сјај богиње Весне просу росу песме/ Кроз обале свеле снеговe и пчеле / Пева брег од злата с дугом око врата./ Са карпатске звезде бели коњи језде / У класалој ражи, соко извор тражи / Са небеске стазе зраци Сунца слазе / Врач плете вितिце низ ноћ и лителице...* Засењени музикалношћу, звуком, митским елементима, ми се читајући песму „Карпатска звезда“, али и друге сличне песме на пример: „Карпатско пролеће“, „Карпатско лето“ и др, заиста налазимо на Мирочу, Бељаници, Ртњу или некој другој планинској лепоти која и када се поименце не помиње у песми, ми је читајући песму доживљавамо и по њој се крећемо. И када песник у истом циклусу ове збирке пева о другим пределима Србије као у песмама: „Чаробне ноћи“, „Заставе од кише“, „Јагањци и злато“, на исти се начин сједињујемо са природом и знамо да је песник описао душу свих Срба и сваког сегмента српске земље, а да нас својим даром уздигне до самог неба у којем царује душа. У првом и петом циклусу

смо са флором, фауном, па чак и када не унемо са сигурношћу да протумачимо да ли понека ластва или срна представљају заиста део богате фауне или је можда метафора за човека. „Хроми вук“ који се често појављује у више песама првог, а има га и у песама петог циклуса, могао би заиста бити вук који је можда изнемогао или стар, али који опет може угрозити неку ситну животињицу чија је душа нежна попут свиле. „Хроми вук“, међутим, покаткад у неким песама може представљати и неко митско биће или можда оног просветитеља што бележи приче из народа. Није немогуће да би могао бити и неки други човек, јер песник ствара слику за сликом, на пример: „у оку срне је хроми вук“, а онда прелази на нову слику неповезано, што нас гони, како то увек са поезијом бива, да помислимо да „Хроми вук“ у овом случају може бити и онај располућени који угрожава лепоту и сједињеност људи и природе, штети нежности и праведности срне, уништи постојање душе. Магија ових песама је у томе што и када песму не тумачимо, ми је на крају ипак доживимо, као и пределе опеване у њој, а у души врло добро знамо о чему песник пева. Зато су ове песме магични дар Србији, али оне такође чекају на оног вештог проценитеља који ће моћи да им посвети године да би из њих извукао све сокове оног скривеног знања. У сваком случају за песника је наш предак онај који у мирном и топлом кутку свог сеоског имања негује душу, дух и живи достојанствено. А своју земљу и златне поседе чува и оставља их својим следбеницима да схвате њихову вредност.

У петом циклусу књиге „Небеска свила“, уместо шумских бића, помиње се лековито биље веома присутно у српској религији и традицији, те тако пети циклус и носи име „Калопер и нана“, а открива понекада важна значења уколико познајемо симболику биља овог простора и можемо читајући песме овог циклуса сазнати понешто и о лековитом својству самих биљака. Неки од наслова песама овог циклуса су: „Црна ружа лета“, „Чеканац и фрула“, „Ђурђевданске руже“, „Босиок и пчела“ и др...

Остала три циклуса су са нешто другачијим песамама и другачијом метричком формом. Углавном се исто римују сви стихови једне песме, али сада су римом везане само последње речи првог и другог стиха, као и трећег и четвртог, а понекад петог и шестог, и шестог и седмог – када се нађемо у песми од седам стихова, а има таквих песама доста у овој књизи. Према садржају и начину певања у песамама ова три циклуса још се у већој мери осети песников патриотизам, отаџбинство и родољубље. У четвртном циклусу су рецимо дословце опеване чувене српске битке. Песничкој маштовитости придодане су историске чињенице. Ту су песме: Битка на Марици Косовска битка, Мишарска битка, Колубарска битка, Ужичка војска, Дамјанова рука. То су доиста епске песме које описују људе и догађаје и свакако да одговарају одликама епске песме. Многе су писане у оној краткој форми од дест стихова. Таква је и песма „Косовска битка“:

*Лазар води коњанике витке
на Косову сред велике битке
пада звезда са висине плаве
на Видовдан кад га Срби славе
Бошков барјак на Ситници реци
низ Лаб трче са стрелама преци
копље баџи Страхињићу Бане
низ Косово са небеске стране.*

*Топлица се претвори у брезу
црну кишу и столетну језу
Косанчића гоне црни вуци
Липа му се расцвета у руци
Лазаревој Милицы са лица
тече извор претворен у свица
а Косовка кондир воде носи
са облака бела роса роси.*

*Поред свете цркве Самодрезе
са Косова Бранковић побеже
црна киша и векова тама
звона цркве звонила су сама
Када Милош Мурата посече
ка извору Ситница потече
Паде Месеџ низ црна сванућа
изнад српских ливада и кућа.*

Може ли се лепршавије и веродостојније сазнати баш све о Косовској бици? Историју је најлепше учити из песме и на њу се подсећати, а посебно то важи уколико су песме успеле попут песме „Косовска битка“ Манојла Гавриловића.

У циклусима „У жубору реке Моравице“ и „У бој креће дијете Лауше“ се пева о нашим манастирима и светитељима, краљевима и јунацима. Тако имамо песме у којима већ и у наслову видимо њихов пребогати садржај: Свети Јован, Свети Петар и Лука, Свети Павле, Свети Стефан, Свети Ђорђе, Манастир Соколица, Света Љевишка, Манастир Клисура, Црква у Брекову, Свете тројице и др, те Краљ Милутин, Бановић Страхиња, Бошко Југовић, Војвода Степа, Војвода путник, Војвода Бојовић, Косовац Јован, Лауш на Косову и др.

У сваком случају све песме у ових пет циклуса збирке песама „Небеска свила“, у којима су песме очигледно вајане са посебним надахнућем, а иза којих стоји тежак и напоран ауторов рад, али и огромно знање из историје, због своје посебности могу довести тумаче до сумње да можда нису довољно вични и спремни да се посвете свим чињеницама и симболима који се налазе у песмама – да књизи нису дорасли. Ипак, било би добро да се овакве препреке превазиђу јер је потребно да што више нас укаже на објаву овакве књиге песама.

Аутор Манојле Гавриловић је, као што је то чинио и у ранијим својим песничким књигама, и ову своју збирку посветио сину Миломиру, али беспоговорно можемо да кажемо, иако то није директно назначено, да је збирка песама „Небеска свила“ посвећена и српству и читавом српском народу који је водио тешке и мучне битке за свој опстанак и да их и сада води, али да је вековима ипак сачувао ону лепоту душе која је саткана нитима од свиле и узнео се у небо да би постао небески народ.

Тања МИЛУТИНОВИЋ

ДИЈАЛОЗИ СА СЕНИМА

(Чедомир Љубичић *Поруке травнатог неба*, „Матица српска – друштво чланова у Црној Гори, Подгорица, 2019)

Друга збирка приповедака Чедомира Љубичића *Поруке травнатог неба* говори о измаштаним, најчешће спиритуалним сусретима са чувеним уметницима: Јованом Дучићем, Гаудијем, Далијем, Оскар Вајлдом, Буковским, Ивом Андићем, Џоном Леноном, Белом Хамвашем, Миодрагом Булатовићем и Ернестом Хемингвејем. У ових десет приповедака писац, преко својих јунака, ступа у интеракцију са сенима великана, али главни лик је увек фамозни, мистериозни *глас* који представља оваплоћење чувених уметника. Он је метафора за метафизичко, за спиритуално, есенција људског искуства и резултат мисаоног напора човечанства.

Јунаци приповедака су људи из света уметности или заљубљеници у исти: музичари, писци, композитори, креативци свих профила.

Метафоричном насловном синтагмом обухваћена је тема целе збирке. *Поруке травнатог неба* јесу поруке минулих, генијалних покојника, које су остале да трају после њих.

Из подземног света, чије је небо одавно трава, поруке, попут духова, посећују сваког ко је отворен за лепоту изреченог, испеваног, саграђеног, извајаног, за лепоту уметничког прегнућа и стварања.

Приповетке су фиктивни дијалози са познатим уметницима. Њихова реч путује кроз време, они васкрсавају кроз своја дела, и проналазе пут до нас. Чедомир Љубичић својим гласом оживљава туђи, у садашњост уноси дах прошлих времена, а у прошлост нешто од савременог тренутка. Смело се упушта у дијалог са духовима бесмртника, те гради сценографију у којој његови живи јунаци наступају и егзистирају у сазвучју и хармонији са сенима.

Кључна приповетка збирке је „Ренесансни мир”. У њој се снажније од осталих издвојио глас *Травнатог неба*. У самом наслову је лајтмотив приче која има прстенасту форму.

Док стоји крај Нушићевог споменика, главна личност, композитор, осећа спокој какав у душу могу усадити само покојници

који су *правили хлеб, певајући и волећи*. Осећа мир свеприсутног, надживелог духа уметности, заоставштину мудрости и потврђених вредности.

Приповедање тече у првом лицу.

Композитор тражи помоћ психијатра, јер му се причињава *Глас* који изриче мудрости. Глас је попут аудитивних халуцинација. Помоћу лека, који писац маштовито назива *непрепаметилом*, композитор, затворен између четири зида, покушава да одгонетне и препозна коме припада глас „сувишка проживљеног“.

Глас је повезан са сећањима на неке преломне догађаје из прошлости. Затворен између кућних зидова – *гранитних плоча наталожених сећања*, јунак се присећа ране младости.

Слободним током свести настаје занимљив колоплет размишљања на разне теме: од технике производње вина древних Инка до лирског описа драгоцене *Тифани* лампе.

Глас повремено прекида ток мисли композитора, и као мали епилог изриче савете. Мудрује о љубави, о искушењима и проблемима које прате уметника, о креативности, варљивости славе, о неизвесној судбини уметничког дела које често зависи од моде, субјективних разлога, личних нетрепељивости и нестручног тумачења.

Глас подразумева сећања на важне епизоде из живота, те их хронолошки прати од ране младости до зрелог доба.

На крају приповетке, опис идиличног, снежног крајолика сугерише на духовно спокојство. Снег који засипа улице доноси чаровити *ренесансни мир*, који није ништа друго до *део кретања, општег и вечитог*. Ренесансни мир прераста у метафизички појам где се људско прегнуће прожима са бесмртним, божанским. Универзалне истине гласом мудраца путују кроз време и коначно се откривају у делима Иве Андрића.

У приповеци „Да ли је важно звати се Ернест“, главни ликови, историчар Мојсило Ђорђић и писац Видак Зорић, следе траг Оскара Вајлда. Док историчар у Редингу са зидова тамнице ишчитава *Де Профундис*, Видак путује у Париз, и одседа у соби у којој је умро Оскар Вајлд. Писац чује *глас разума* који му казује речи о љубави, саопштава поуке и животне истине. Оне долазе као утеха, помоћ у његовом настојању да се помири са људском природом, да је разуме и прихвати, али сведоче и о животу самог Вајлда, о неразумевању средине и ближњих.

Приповетке „Музеј гостољубивих духова“ и „Гаудијева клупа“ надахнуте су Шпанијом, њеним великанима и уметницима – Гаудијем и Далијем.

У „Гаудијевој клупи“ Валентина Кетлин чека момка који касни, и успут контемплира о сатовима, чекању и пролазности. Кад момак коначно стигне, они се у разговору дотичу Шпаније и Гаудија, па се кроз њихову причу упознајемо са животом славног уметника.

Приповетка је, као о остале, конструисана увођењем паралелизма. Кетлин машта да добије дете, те повлачи паралелу између свог чекања и ишчекивања писца који се нада Нобеловој награди. Свако ишчекивање је слично. Свакоме је најбитније оно за

чим жуди, а на крају, сва чекања се сливају у једно, општељудско чекање, у коме време неповратно пролази.

Стварање је креативан чин, а креативност подразумева стварање и рађање дела. Гаудију је његова архитектура битна, онолико колико је Кетлини битно њено дете, јер он је својој уметности посветио живот, и све остало је подредио свом прегнућу.

Приповетке „Продавац шешира” и „На ушћу неба у стих” повезује тема опседнутости познатим уметницима.

У „Продавцу шешира”, главни лик, Никша Водопић, царски шеширџија, који лично познаје Дучића, постаје жртва поремећеног, љубоморног песника Генадија Бољуна. Генадије је опседнут Дучићевом славом, те га патолошки мрзи и прогања. Ова прича о опседнутости и зависти, прошарана је Дучићевим стиховима, који као шлагворт прате кључне догађаје.

У приповеци „На ушћу неба у стих” главни ликови су такође заљубљеници у уметност. Млада фотографкиња Валерија Јелача, и њен партнер Константин Каламбура, археолог, (и у именима ликова се огледа маштовитост писца), велики су поклоници дела Џона Ленона. Константин цео живот машта да оде у Њујорк и неуморно проучава литературу о животу чувеног музичара, заинтригиран теоријом завере о његовом убиству. Опчињени Леноновом судбином, а нарочито односом са Јоко Оно, Јелача и Каламбура, решавају да путују трагом интригантног пара. Писац ненаметљиво повлачи паралелу између својих ликова. Јелача и Валерија, баш као Ленон и Јоко, јесу хедонисти и авантуристи, склони ризику и неумерености. Повезује их љубав према уметности. За Валерију и Јелачу, опседнутост познатим паром постаје фатална, јер на аукцији Ленонових ствари потроше скоро сав иметак.

Главна личност у приповеци „Мантил од преврнуте коже” јесте син имућног фармацеута, Растислав Блок, који је решио да постане члан комунистичке партије. Растислав жели да буде револуционар и одлази у Шпански грађански рат где се спријатељује са Ернестом Хемингвејем.

Документарно и фикција се прожимају. Фикција освежава историографско. Писац удахњује живот историјским личностима, приближава нам прошлост, узима елементе историографског и на интригантан начин прави коктел од маште и реалног.

Растислав води буран живот. Пут га наноси на Кубу где упознаје Хемингвеја.

Од њега ће чути да *Не постоји правило како се пише. Све што радиш јесте да седиш за писаћом машином и квариш.*

Растислав зазире од Јосипа Броза. *Треба се плашити људи ледено плавих очију прорачунатог погледа и зацртаних судбинских одлука у фасциклама које лебде изнад глава саговорника.*

Хемингвеј га саветује: *Једина ствар гора од метка у потиљку је дозволити страху да ти окупира мисао. Храброст је гордост под притиском.*

Растислав потом одлази у Њујорк. Поступак приповедања је драмски: диже се завеса, нова сценографија је спремна, а место и

време се брзо смењују у служби економије приповедања.

После другог светског рата који је провео у Њујорку, као совјетски обавештајцац, Растислав се на Титов позив вратио у отаџбину. Као прави уметник преживљавања, након боравка на Голом отоку, постаје менаџер младих рокерских бендова.

Наслов приповетке „Ђаволи са четири прста” јесте одредница која нам одмах на почетку открива *глас* којим ће се аутор бавити.

Писац ступа у замишљени дијалог са њему значајним уметником – Миодрагом Булатовићем. На шармантно мистичан начин садашње и прошло се укрштају, а духови се мешају са живима. Ананије, Никифор и Аћим – младићи у кризи идентитета, лутају, теревенче и воде распустан живот. У ситне сате млади боџи набасају на отворену књижару, где срећу дух Миодрага Булатовића. Један од њих упушта се у разговор са приказом. Осврћу се на судбину уметника и на његову друштвену улогу. *Треба ми акт креације више него ваздух, хлеб и жена*, каже младић. Тада схвата шта ће бити његов позив.

Јунаци својим именима алудирају на јунаке Булатовићевог романа. – Да, ја сам вас родио - каже им он. Сугерише како уметник има демијуршку снагу да удахне живот ликовима. Младићи постају предмет његове приче – јаком имагинацијом оживотворени свет боема и маргиналаца. Дух казује о неправди уметничког позива, јер уметници који се труде да разумеју све људе, сами често остају несхваћени.

Писац је сликовито, вештином чаробњака, учинио да књиге слећу са полица и да са њихових страница мудре речи нађу пут до младића, који ухваћени у мрежу чаролије приповедања пожелеле да постану уметници.

Слична бајковиту потку има и „Мисао у алаској мрежи”. Ова приповетка говори о два дунавска аласа који на пецање увек носе стару амфору. Рибар Љубинко верује да је амфора чаробна, да се на њеном дну може пронаћи и нека уловљена мисао. Из античке анфоре излећу птице *квџали* које у ваздуху репом исписују мудре изреке. Од рибара сазнајемо да су Астеци квџала сматрали светом птицом, а да је он данас симбол на грбу Гватемале.

Из амфоре излећу речи о зрелости, о задовољствима, говори се о вину, (*Вино је као течни пољубац*), о лепоти жене, о грчким митовима...

Мисао у алаској мрежи је бајковита прича о рибарима који се присећају љубави и младости, док уживају у укуским оброцима и у добром вину. Уживају, сањаре, опијају се успоменама, али и речима мудрости и лепоте.

Хедонизам за Чедомира Љубичића не значи само чулним, већ и у спиритуалним задовољствима. лепоти изреченог, промишљеног, у складним реченицама, у плодовима највећих умова, јер за уметника, хедонизам није само пуко телесно уживање, већ подразумева и пријемчивост за уметничка дела, за слике, стихове, прозна остварења, филозофију...

Последња птица која излети из амфоре открива аутора порука,

јер у ваздуху исписује: *С поштовањем, Бела Хамваш.*

Приповетке ове збирке су мале хронике времена, позорнице где се брзо и вешто мењају сценографија, ликови и костими.

За стил Чедомира Љубичића карактеристично је да у наратив ненаметљиво уведе неочекиване, а корисне спознаје, па ће нас кроз живописно приповедање час упућивати у шеширџијски занат, час у тајне о риболову, да би затим занимљиво беседио о справљању вина у доба Инка или о припреми егзотичних јела и коктела. Из његових прича може се штошта научити: о Галапагосу, о корњачама, Дарвиновој теорији еволуције, Роберту Коху... Слични детаљи, осим што имају функцију ретардације радње, приповедању дају особен тон и чине га занимљивијим.

Документарни подаци које писац повремено износи су само полазна тачка за грађење фикцијског ткива, често са упливима фантастике. Мада из њих можемо да сазнамо понешто о уметнику којим се прича бави, ти подаци углавном служе да се зачне радња, да се пробуди интересовање, а потом биографско поново бива потиснуто маштањем.

Поступком паралелизма писац доводи у везу главне јунаке са њиховим узорима и идолима.

Ликови чувених уметника се чешће јављају као *глас*, него као бића од крви и меса. Када се отелотворе, писац са њима ступа у пријатељски однос, па са Буковским проводи вече уз пиће и ћаскање, а од Далија прима поклон у музеју. Великани постају другари и осталим ликовима Љубичићевих приповедака.

Техника приповедања је таква да интерполирани цитати кореспондирају са ауторским текстом. Кроз виспрене дијалоге, глас приповедача се преплиће са гласом омиљеног уметника, и приче теку у двогласју.

Гласови духова интервенишу у садашњости јунака, као гласови истине која путује кроз векове и нараштаје, те познати уметници, преживевши сопствену смрт, узнемиравају и опомињу, подучавају и теше, разјашњавају и осветљавају истину нараштајима који долазе.

Јелена МАРИЋЕВИЋ Балаћ

ПОЕЗИЈА ЈЕ САМОТРАЧКА NIKÉ

(Јан Скацел, *Неутољива жеђ*, избор и превод с чешког Бисерка Рајчић, Кућа поезије, Бања Лука 2018)

Двадесет година након објављивања изабраних песама Јана Скацела (1922–1989) на српском језику, *Јесен с мртвим јастребом* (прев. Бисерка Рајчић, Ков, Вршац 1998), појавиле су се изабране песме под насловом *Неутољива жеђ*, чешког песника, писца за децу, преводиоца, новинара и уредника, као осма књига библиотеке *Sv. Hieronymus* Куће поезије. У поговору Бисерке Рајчић „Која реч о Јану Скацелу“ читалац се може информисати како о песниковом трновитом животном путу, тако и о најважнијим цртама његове поетике и интерпретативних могућности за тумачење његове поезије.

Несуђеном нобеловцу није било омогућено, као и бројним другим чешким писцима после 1968, да слободно штампа своја дела у периодици и водећим издавачким кућама, због чега је писао под псеудонимима СК и Франтишек Рани. Његове теме нису биле типично дисидентске, како се потцртава у поговору, па отуда зачуђујуће делује његова дисидентска судбина. Певао је о „свакодневном, интимном животу, односу човека и природе, човека и животиње, човека и птице, човека и годишњих доба, човека и временских прилика, културној традицији, пре села него града, детињству, завичају, пејзажу, тишини, самоћи, богу, смрти“.¹ Надахнуће је проналазио у сликарским и вајарским делима, у првом реду „надреалистичким сликама Јозефа Чапека, брата Карела Чапека. О чему говори песма *Лепе бољке*“², али се кроз експлицитне назнаке може указати и на удео Сезанових слика и античких скулптура.

Песме „Права линија“ и „Тежак збир вајарског умећа“ у том смислу су од парадигматичних, посебно због тога што се може приметити да Јан Скацел кроз призму сликарства и вајарства дефинише свој однос према поезији. Разуме се, не треба пренебрегнути

¹Јан Скацел, *Неутољива жеђ*, прев. Бисерка Рајчић, Кућа поезије 2018, стр. 151; 153.

²Исто, стр. 155.

ни то да је његова аутореференцијалност укоренења и у музици, акустичној и аудитивној експресији песама. Уз то, „за Скацелову поезију композитори су често писали музику, која је извођена у виду рецитала. И сам је у оквиру дечје поезије састављао рецитале од својих и туђих песама, који су извођени у школама, позориштима, кабареима“³. Слој звучања није лишен семантике и кроз поменуте две песме може се осетити да су речи и стихови устројени ритмички и мелодички складно, чак и када их прочитамо на српском језику.

У „Правој линији“ уочљива је проблематизација и персонификација односа између сликара и оног што је насликано, и могућност транспонованја те релације на план поезије: „Било би дивно загрлити ноћ / као блудног сина / и сазнати / шта је Сезан питао јабуку // И по кишовитом дану схватити / да је права продужена тачка / која и властито срце захвата“⁴. Позната Сезанова слика „Мртва природа са јабукама у чинији“ (1879–1883) пример је „равнотеже дводимензионалног и тродимензионалног простора, „сукоба између фигурације и апстракције“ и „напуштања верног приказивања стварности да би се створио сопствени сликарски свет“.⁵ Скацел кроз само наизглед некомплементарне стихове успева да скицира обресе свог апстрактног света, материјализујући га јабуком и продуженом тачком.

„Свака јабука је снажно физички присутна јер је саздана од слојевитих потеза“⁶, дакле, то је могући одговор јабуке на Сезаново непознато питање. Како песнички насликати и спознати сопствено срце, које обликом и бојом подсећа на јабуку, шта га питати да би се материјализовало у мноштву слојевитих потеза, тј. слојевитих стихова. Ту слојевитост Скацел би постигао продужавањем тачке или капљице кише у слово и реч, линију писања која твори песму. Киша у песми била би баш зато „снажно физички присутна“. Песник нам тиме сугерише да време, временске прилике, годишња доба, природу или мртву природу треба једним делом схватити као „продужену тачку“ којом је захватио „властито срце“. Такође, успоставио је системе паралелизама између људског живота и смене годишњих доба, а његове песме чини се да сликају језички лик света.

У песми „Тежак збир вајарског умећа“ трага се за могућношћу поезије у истраживању и поистовећивању са каменом: „Једном ћемо сазнати (како је лепо / истраживати) / да и балвани / а не само људи имају срце / и да је то најкрхкији део камена // Завидим вајарима / као што завидимо птицама / нечујност пешчаника их приморава на / ослушкивање / мрамор им је везао руке / а брашно кречњака све је направило // Пекари, снажни пекари бронзаног хлеба // Ко би, о самотрачка Нике / Ко би хтео у гранит да уђе / кад му је земља лака //

³Исто, стр. 154.

⁴Исто, стр. 37.

⁵Дејвис, Дени, Хофрихтер, Џејкобс, Робертс, Сајмон, *Јансонова историја уметности*, прев. Олга Шкарић и Сена Куленовић, Моно и Мањана, Београд 2008, стр. 906.

⁶Исто.

Да ми је да имам памћење каменолома на обронку / и крила!⁷ У песми „Права линија“ сликар је комуницирао са јабуком коју слика, док овде вајари ослушкују материјал од кога ће настати дело, дакле, они не постављају питање, већ ћуте и слуте шта им је наменила мраморна судбина. Уметником управља грађа из које ће се родити „самотрачка Нике“, па зато и лирски субјект жели да има „памћење каменолома“, тј. да буде непосредни сведок онога што вајари „ослушкују“ и да се поистовети са њима и коначним делом. На то нас наводи субјектова жеља за крилима, која красе скулптуру из 2. века пре нове ере. Она је позната као „статуа без тежине, упркос силној каменој маси“, којој „крила и драперија дају (...) велику енергију“⁸. И песник жели да створи такво дело, а улог који он доноси јесте срце, „најкрхкији део камена“. Бирајући ову изузетну, али безглаву статуу за предмет своје песме, Скацел је указао на значај ирационалних, судбинских и невидљивих компоненти стварања. Као да је, изгубивши главу, „самотрачка Нике“ постала сигнум поезије, као уметности над којом се увек мора домишљати онај део који недостаје, а то је разум или дословни смисао стихова. Нико не може оспорити величанственост и лепоту скулптуре, као ни поезије. Обезглављеност је резултат њене кобне судбине, неке недаће, непогоде, боли и патње које није лишен ниједан човек, зато је она херојска – и божанске и људске природе.

Српска песникиња Бојана Стојановић Пантовић има песму „Жена торзо“ у којој се такође говори о богињи Нике, из перспективе женског лирског субјекта коју у завршници песме тако назове мушкарац у љубавном заносу: „Али лагано се часовник топио у смолу, / и ти си као у бунилу тргао одећу са мене, / зурио у обнажена рамена, / у израсла крила, заборављао моје име, / и звао ме *Niké*“⁹. Песма је љубавна, енигматична и вишеслојна, а са Скацеловом успоставља неколико „линија додира“. Најпре вреди истакнути питање протока и укидања времена у обе песме. Код чешког песника стиче се утисак да оно што ослушкују вајари није нечујни пешчаник којим се мери време, већ трајање дела у времену, док код српске песникиње имамо готово далијевску слику часовника који се „топио у смолу“ или времена које више није чврсто нити опипљиво. Могућно је да се ради о безвременом тренутку љубави која је трајала у животу и биће вечна и у смрти. Заборав имена и називање лирског субјекта богињом Нике, можда значи да су заљубљени прошли реку заборава, Лету, али да је љубав ипак тријумфовала, огласивши се именом богиње победе. Та победа љубави у смрти јесте величанствена, али и она, као самотрачка статуа, нема главу, дакле, није сазнатљива људском разуму и може се евентуално осетити срцем и топлином страсти. Иако се песма Бојане Стојановић Пантовић не чини аутопоетичком, она ипак продире у мистерију стварања песме, која би требало да проговори снагом љубави што не познаје границе и уметничке лепоте која плени непролазном вредношћу.

⁷Ј. Скацел, *Неутољива жеђ*, стр. 23.

⁸Јансонова *историја уметности*, стр. 154.

⁹Бојана Стојановић Пантовић, *У обручу*, Повеља, Краљево 2017, стр. 10.

Грчка и римска култура представљале су аспекте у чијим оквирима је Скацелово стваралаштво неретко интерпретирано, мада понекад и у зачуђујућем контексту. Примера ради, у чланку Петре Џејмс, „Јан Скацел и Адам Загајевски. Чешки и пољски песник о свету цивилизације и варварима“¹⁰, у коме има занимљивих интерпретативних пасажа, наилазимо на крајње неочекивано објашњење због чега се песници попут Скацела и Загајевског окрећу античкој култури. Џејмсва наводи да је певање о напетости између цивилизације и варвара заједничка великом броју источноевропских песника и писаца, у којима се одвија борба између културне припадности Западу и географске припадности Истоку. Ово је не само нетачна, већ и помало увредљива закључна констатација. Према ауторки чланка делује да је античка култура тековина искључиво Западне цивилизације, а не део светске баштине, и стиче се погрешан утисак да ствараоци из источноевропских земаља сопствену културу не сматрају довољно вредном. Јан Скацел и Адам Загајевски свакако нису такви песници и сувишно је рећи да су и словенски фолклор, историја и књижевност њихових земаља оставиле неизбрисив печат на њихову поезију. У есеју „Бунар историје“, најпосле, Загајевски врло отворено пише о свом односу према грчкој култури и то кроз промишљања о Кавафију, на основу чега се може закључити да је проблем „варвара“ прилично сложен, да би се олако свео на баналну поларизацију наводно цивилизованог Запада и варварског Истока.

Но, добра страна овог чланка јесте указивање на фигуре Едипа, Хекубе и Хамлета у поезији Јана Скацела. Иако је део рада који се односи на анализу поменутих ликова политички конотиран, делује аргументованије. Слепило, наиме, тематизовано песмом „Тиресија чита извештај о краљу Едипу написан Брајовом азбуком“, протумачено је као забрањеност и одметништво. Онај који је слеп је неко ко се не види и не чује, чије постојање се игнорише или негира. Будући политички стигматизован, Скацел се поистоветио са ослепелим и прогнаним Едипом.¹¹

Стихови: „Такав је био и Едипов случај а богови – / кад се о њима ради / не само они нама / и ми шта имамо боговима да опраштамо // Извините што овако испрекидано читам / одломке из књиге живота за слепе // Имам озлеђен прст а слова ме боле“¹² можда упућују да у боговима којима има шта да се прашта препознамо управо људе који су „озледили“ песника. У песми је слепило двоструке природе, јер су и Тиресија и Едип слепи, па је и могућност њихове комуникације специфичан, остварен ћутањем. Скацелов Тиресија унеколико подсећа на Елиотовог из *Пусте земље*, будући да се овом фигуром сажима колективна људска свест, док индивидуалну свест представља Едип. Зато је евентуално поистовећивање или емпатија са Едипом потребна

¹⁰Petra James, „Jan Skácel and Adam Zagajewski. The Czech and the Polish Poet on the Civilization and the Barbarians”, *Rocznik Komparatystyczny*, 4/ 2013, str. 75–88.

¹¹Уп. Исто, стр. 81.

¹²Ј. Скацел, *Неутољива жеђ*, стр. 17.

Скацелу, како би универзализовао своју позицију човека, грађанина, песника, уметника, а тако и свих оних који деле исту судбину, осуђени на тишину и маргину.

Проблем ћутања и емпатије достигао је кулминацију у песми „Плач за Хекубом“, којом се успоставља дијалог са Шекспировим *Хамлетом*, и то на барем два нивоа. Први се тиче завршетка трагедије и последњих Хамлетових речи да је остало само ћутање. Дакле, и Хамлет се потврђује као јунак тишине, попут Тиресије и Едипа, па на почетку и на крају песме имамо призор његове смрти и његових одглумљених умирања које је изнова потврђују: „Умире Хамлет / а четири капетана носе на раменима / мртваца иза кулиса / а војска – војска пуца“ и: До краја света Хамлети ће / умирати на сцени / а глумци ће за Хекубом гласно плакати¹³. Други аспект рачуна са Хамлетовим монологом у којем управо доводи у питање моћ и улогу глумаца да у гледаоцу пробуди машту, распали страсти, притајену тугу, бол и патњу. Његов радио се чуди како је то могућно, али га то наводи на идеју да приреди „Мишоловку“ којом би искушао кривицу мајке и стрица. Кроз та размишљања Хамлет помиње Хекубу, као симбол највеће женске туге, реторички се питајући шта је она њему или он њој да би плакао, али ако у човеку има побуде за бол, он би потопио сцену сузама. „Плач за Хекубом“ је, дакле, питање лажних или одистинских суза, саосећања и људскости. Онај који је патио, кроз Хекубу доживеће катарзу и истински плач; онај који није прошао кроз јад остаће индиферентан.

Код Хомера Хекуба није један од стожерних ликова, мада за трагичаре постаје. У савременом српском песништву посебну пажњу завредила је у песничкој књизи *Пев сирена* (2018) Мирка Магарашевића, који кроз фигуру Хекубе универзализује и твори унисони глас свих мајки које су прошле кроз сличну патњу, изазвану ратом, пљачкањем и уништавањем. У песмама „Хекабин вапај“ и „До смрти Хекаба храбро је клела“ читалац може непосредно осетити њен бол, понижење и срџбу, јер су песме испеване кроз директно обраћање из „ја“ перспективе, с тим да у последњем дистиху друге песме песник узима реч и поентира да се тога и Хомер застидео, па је њен јад прећутао.¹⁴ И чешки и српски песник имају потребу да у човеку пробуде како мисао, тако и могућност за саосећањем, да оно што је људско не буде лишено испољавања.

Можда неке од Скацелових песама делују херметично, елиптично и недокучиво, као да за њихово разумевање не вреди имати главу. Мик Херман рекао је да се његове песме у првом реду осећају¹⁵ и то запажање, ма колико у први мах деловало као клише, дубоко је истинито. Скацелова поезија даје одговор на питање важности њеног постојања и антрополошког значаја. Ако би се икако могла материјализовати можда би била налик на самотрачку богињу победе, али онакву какву је познаје свет након што је изгубила главу.

¹³Исто, стр. 21–22.

¹⁴Мирко Магарашевић, *Пев сирена*, СКЗ, Београд 2018, стр. 49.

¹⁵Mik Herman, „Básně Jana Skácela jsou jako naděje s bukovými křídly”, *Čítárny: poezie klasická*, 7. 2. 2018. <https://www.citarny.cz/index.php/nove-knihy/poezie/poezie-klasicka/basne-jana-skacela-jsou-jako-nadeje-s-bukovymi-kridly>

Маријана ЈЕЛИСАВЧИЋ

КАКО СЕ КАЛИО ФОЛКЛОР

(Младен Милосављевић, *Кал југа*, Страхор, Београд, 2018)

Пишући предговор за другу по реду антологију српске фантастичне приче¹, приређивач Предраг Палавестра указао је на идеалне предиспозиције за настајање књижевне фантастике на местима где је своју снагу потврдила фолклорна традиција. Са друге стране, Сава Дамјанов се у студији Вртови нестварног: огледи о српској фантастици осврће на парадокс својствен српским писцима који су се, како наводи, морали најпре окренути Европи како би схватили потенцијал властите баштине и фантазама присутних у свом фолклору. Међутим, у периоду кад су фантастичка начела узела маха у обликовању наше уметничке прозе, мали је број текстова настао на извориштима обичаја, легенди и веровања везаних за српски народ. Чини се да су тек у протеклих неколико деценија наши писци инспирацију почели да траже на овом неисцрпном врелу. Најуспешнијим делима у овом подухвату придружује се првенац Младена Милосављевића, роман *Кал југа*.

Иако је српском народу одавно познат податак да се у језицима широм земаљске кугле појављује и један србизам – вампир, појединци су упућени у позадинску причу о томе како и када је ова реч добила прозор у свет. Детаљно сведочанство о необичним дешавањима на просторима насељеним Србима, а која су у првој половини XVIII века потресала целу Европу, тек 2018. године представљено је српским читаоцима у целовитом, аутентичном и научно коментарисаном облику². Један од потписника извештаја који су из, наводно, окужених села стизали до забринутих представника власти био је неименовани царски провизор у Градишком дистрикту. Из његовог рапорта до јавности су дошли подаци о вампирењу мештана из села Кисиљево,

¹Прву Антологију српске фантастике сачинио је Божо Вукадиновић (објављена 1980. године).

²Реч је о књизи *Вампири у Србији у XVIII веку: књига и коментари*, која је светлост дана угледала захваљујући професоркама са Филозофског факултета у Новом Саду, Николини Зобеници и Марији Клеут.

на челу са проказаним Петром Благојевићем који је, како се чини, био виновник кисилевске епидемије смрти. Осим у поменутој књизи која садржи неколицину текстова и других очевидаца који су надређенима подносили извештаје о све чешћој пракси раскопавања гробова у потрази за мешинама пуним крви, провизорово запажање у потпуности је пренето у роман *Кал југа* Младена Милосављевића. Једина разлика јесте та што је он у роману потписан, а спис представља одломак из дневника који је водио за време службовања по Србији.

Милосављевићев роман није прво дело у које је уметнички транспоновано оно што је тридесетих година XVIII века било предмет расправе у оквиру „лајпцишке вампирске дебате“³, али прво је које већ познате учеснике ових загонетних догађаја представља у другачијем светлу. Радња *Кала југа* није сплетена око детектовања крвопија и настојања да се нечасни делатници прописно униште, већ је ова проблематика представљена као згодан декор једне веће приче. Свака пукотина – немотивисани поступак и(ли) мистериозно исклизнуће из очекиваног следа догађаја – везана за историју српског народа у времену којим прича тече, аутору је послужила као повод за дописивање. Сви они тренуци у којима историја посрће откривајући да њен примарни задатак није указивање на то зашто и како се нешто десило, постављени су у службу приче.

Роман почиње ауторовим коментаром о подударностима које су га нагнале да причу постави у два временска тока. Наиме, истог дана, 16. августа, у размаку од 250 година, Србија је уживала статус светске сензације. Најпре је војска Еугена Савојског 1717. освојила Београд, успевајући да потуче турске одреде захваљујући временским приликама (магла и олуја) и пажљивим плановима најбољег војног стратега свог времена. Два и по века касније, 1967. године, Србија је уписана на археолошку мапу открићем Лепенског Вира, кратко пре него што је Дунав поплавио недовољно истражене обале које су омеђавале његово корито. *Кал југа* прати ове две временске одреднице и догађаје које су узроковале, а у фокусу приче налази се Мијат Петровић, студент археологије, који аутобиографским белешкама – својим и туђим, преведеним, премрежава XVIII и XX век. Он поседује дневник који је у периоду 1717–1739 водио Фромбалдо, делегат Светог римског царства. Контемплативним тоном, карактеристичним за ову врсту записа, Фромбалдо промишља о људима које среће, обичајима које не може да разуме и догађајима који, сагледани из његове перспективе, творе наличје историји коју познајемо. Из његове визуре читаоци бивају упознати са заборављеним обичајима и причама које су обликовале животе наших предака – од оних о турском зулumu (водање опанака), легенди о познатим топонимима

³Из различитих перспектива и временских токова, приче Горана Скробоње (Реч која одјекује) и Мирјане Ђурђевић (Ко ти гледа профил?) утемељене су на случају Павла Арнаута (Паола Арнолда), Благојевићевог претходника, који је пет година раније у Медвеђи словио за опасног крвопију. Павле је, уз барјактара Благојевића, оживљен у Милосављевићевом роману, као један од најближих сарадника чудовишног капетана Теодора Продановића Чупе.

(Голубачка тврђава), до веровања у натприродне силе које је ваљало умилостивити зарад берићета и суживота на истом простору.

Заједничко за оба временска тока јесте веровање у повезаност аласа и воденог пандемонијума. Један од најзначајнијих спегова у српској литератури (објављен 1881. године), *Рибар* Војислава Илића, проблематизује чин продаје душе ђаволу како би се осигурала животна срећа. Речни делатници у Милосављевићевом роману свесни су моћи која им може бити подарена ако направе пакт са оностраним. Неки се труде да испоштују основне обичаје: „Ако хоћеш да ти река буде пријатељ, мораш нешто и ти њој да даш“ (106), спремни на промењиви профит од свог заната – „нек је само душа чиста и читава“ (107). Они који жуде за већим уловом у садејству са шојманкама практикују враџбине⁴, попут „скоаће драчи“, свесни да ће душа коју су заложили кад-тад доћи на наплату: „Исплива им леш негде после неколико година, а све се види `де су га ђаволи давили и гризли“ (109). Младен Милосављевић, етнолог по струци, своје мајсторство у грађењу заплета најснажније потврђује комбинујући фолклорне елементе са историјским подацима и урбаним легендама, користећи их тако да крајњи исход не опонаша наслућене расплете читаоцима знаних прича које су интегрисане у *Кал југа*.

Победе извојеване под невероватним околностима, блиски тренуци смрти најзначајнијих представника аустријске власти (и заједнички узрок – гушење), силници који су скоро па преко ноћи са својих наоко повлашћених положаја западали у немилост – све оно што се приписивало пуком случају, увезано је у велику причу са елементима трилера, мистерије и фолклорне фантастике. *Кал југа* подсетник је и на бројне историјске личности које су својим прегнућима задужиле Србију, а чија снага и моћ је у времену у ком су живели разматрана као последица предодређености стечене рођењем или савезом са оностраним. Примера ради, за крагујевачког оберкапетана Станишу Марковића Млатишуму говорило се да је здухаћ, а у роману је томе посведочио Фромбалдо, видевши да „киша кружи око града“ (127) који капетан сном штити од невремена. Теодор Продановић Чупић, познатији као Чупа – кабадахија чијим се непочинствима није назирао крај, а који је захваљујући патронату принца Савојског⁵ успевао да заташка свако недело, у *Калу југа* представљен је као политички интригант у дослуху са силама таме⁶. Роман се може

⁴Српски митолошки речник такође сведочи о оваквом виду „пословања“: „По веровању, жена може помоћи, у савезу са нечастивим духом, мужу или сроднику рибару, да има успеха у риболову. Али зато жена губи душу, јер се предала нечастивом, а рибар после неког времена умире на води“.

⁵На представљању романа у кафе-галерији „Полет“, Младен Милосављевић је истакао да је реч о једином хајдуку који је одржавао преписку са Еугеном Савојским.

⁶Место где је Чупа погребен вишеструко је означено као немирна земља. „У историјским изворима, хроникама и сећањима старих Београђана, највиша тачка Ташмајдана увек је означавана као Чупина умка“ (174). На истом

тумачити у контексту народне песме Чупа капетан (записао је Вук Караџић), у којој је хајдук представљен као силни јунак од ког „принц Јевђеније“ тражи помоћ. Чупин савезник „Белџа барјактар“ у књизи је овековечен у лику мистериозног Петра Благојевића, а оно што принц тражи од свога „чеда“, будућег пожаревачког оберкапетана, није ништа друго до оно што у роману представља Чупин *modus operandi* – ишчупани језик непријатеља као доказ успешно обављеног посла. У светлу необичних догађаја о којима је раније било речи, могу се тумачити и стихови: „Паде магла око Београда [...] Мртви леже око друма Турци“.

Још једна занимљивост Милосављевићевог романа лежи у испреплетаности стварних и измаштаних људи, где су ови први само актери прича које говоре Фромбалдо и Мијат – фиктивни јунаци. Немоћ коју млади студент осећа пред плаћеницима који су увек корак испред у настојањима да по сваку цену придобију моћне артефакте⁷, може се упоредити са немиром који избија из провизорових белешки. Оно што се догађало у време кад је писац дневника боравио у Србији неодољиво је подсећало на оно што се догађало и пре његовог доласка, у међувремену, а што се догађа и данас. Две вечито супротстављене силе изнова и изнова су се сусретале на ничијој земљи, стварајући вирове и вихоре који су у себе увлачили све оно што није успевало да им се одупре (140–141).

Додатну језу у Мијатове покушаје да схвати шта је изазвао ископавши древну фигуру уноси интересовање Нациста за дунавске обале. Познато је да су Хитлерови следбеници били истрајни у добављању моћних предмета, попут Тацитове *Германије*, којима су желели да потврде надмоћност своје расе. Одалова руна, стилска модификација свастике⁸, коју је Мијат приметио на сликама направљеним на локалитету неколико деценија раније, симбол је дивизије која се звала – Принц Еуген. „Све оно што је урадио Савојски, Хитлер је само наставио. Оно за чиме је трагао један, наставио је овај други. То нешто је сигурно везано за Дунав, Ђердап и *Große Donau Wirbel*“ (143).

Хибридна форма романа читаоцима омогућава да, осим дневничких записа, прате три приче из угла свезнајућег приповедача. Једна је Мијатова, а у другима су описани страхови уходе Абаза – страдалника од силе која израња из магле и Петра Сутомаша Недодирљивог – агента који додиром добија визије о предмету на који полаже руку. За разлику од њега, Мијат осећа вибрације света – мир који му је потребан и немир тла које је сведочило патњама у

месту развејан је пепео Светог Саве и прочитан Хатишериф. Верује се да је врачаца Цана покушала да одврати краља Петра I Карађорђевића од зидања Народне скупштине на овом подручју, упозорењима да је место „завезано“ и проклето, а да је краљево оглушивање узрок несрећних судбина његових синова.

⁷С тим у вези, интересантна је појава инспектора Озрена Начића, будући да прва два слова његовог имена и презимена творе спој ОЗНА.

⁸Симбол духовне моћи коју је од Бога наследио човек.

прошлости, тек када бос стане на земљу. Он је модерни Антеј који оваквом врстом контакта добија психичку снагу и бистрину мисли. Правећи паралелу са делом Анубисова врата Тима Пауерса (који пише о другачијем враћању у прошлост али подједнако занимљивим јунацима који се тамо налазе), земљу можемо тумачити као извор знања по ком не могу ходати зли магови.

Један од украса *Кала југа* јесте особена лексика која на приповедачком плану карактерише особу о којој је реч. Поглавље о Абазу, нарочито они делови који прате ток његових мисли, бременито је турцизмима. У Мијатове дијалоге са колегом Микићем инкорпорирани су елементи разговорног стила, док приче дунавских аласа садрже речи и изразе типичне за овај еснаф. Такве конструкције одликују и поједине делове Фромбалдовога дневника, најчешће везане за обредну праксу народа у чијој земљи је деценијама службовао. Његов опис ритуала који је покушао да наруши, а који се одиграва за време празника Духови, може се поредити са реакцијама јунака Астеровог филма *Midsommar*, који, против своје воље, постају део сличних обреда и игара које не разумеју. Мешавина хришћанског и паганског, легенди и прича везаних колико за Србију толико и за друга поднебља – део су еклетицизма, манира својственог модерним фантастичарима који у везу доводе наоко удаљене појмове. Од аутентичности дела која овим путем граде, зависи и њихов квалитет. Другим речима, ако елементи уврштени у причу у њој егзистирају само на нивоу цитатности, мање су шансе да ће читалачка публика уживати као што би то био случај са оним преобликованим и доведеним у нови контекст. Чак и писац чији је бестијаријум постао опште власништво фантастичара, Х. Ф. Лавкрафт, посредством једног од својих најинтересантнијих створења, оживљен је у *Калу југа* на нов и особен начин. Будући да име овог филистинског бога у преводу са хебрејског значи „огромна риба“, и да је био обожаван и миленијумима пре Христа, Милосављевић га је потопио у воде немирног Дунава, како би повезао ишчезле цивилизације и савремено доба.

Роман Младена Милосављевића, замишљен као триптихон о Лепенском Виру – где ће наредне петље у маниру популарне Нетфликсове серије *Dark* испитивати исто станиште, само уназад (сукоб Римљана са Дачанима и Прото-Вир) – необичан је колоплет историје и фантастике са свим њеним најуспешнијим жанровима. *Кал југа*, „специфичан амбијент магле, блата и некаквих земљаних испарења, који је и раније знао да буде кобан за многе војске које су пролазиле овуда“ (14), управо је спој ове две речи исписане латиницом – каљуга, исконски немир праћен разарањем. Према индијским веровањима, ова синтагма односи се на последњи стадијум човечанства, обележен владавином „порока, раздора свих врста, блудничења и рушења“ (200). То препознају Фромбалдо и Мијат, сваки у свом времену. Њима можемо придодати и читаоце којима оваква дефиниција у моменту у ком читају роман, звучи као апокалипса коју живе.

Владимир УВАЛИН

КУЛТУРНО-ПРОСВЕТНА ДЕШАВАЊА У ВРБАСУ (1966-1968)

Народна библиотека у Врбасу, у току 1966. године, уложила је знатан напор да књигу приближи читаоцима, да је популарише. У том правцу деловала је на три плана: упознавање читалаца са фондом нових књига које је добавила преко излога и изложби књига; одржавање књижевних вечери југословенских књижевника; одржавање предавања о значајним делима домаће и светске књижевности, које држе професори књижевности. О позоришном делу „На дну“ Максима Горког, 18. марта 1966. године, говорио је др Миливоје Јовановић. Вече поезије и сатире одржано је 22. априла уз учешће Мила Станковића, Бране Црнчевића и Бранислава Петровића. О струјањима у савременој југословенској књижевности, 22. децембра, говорили су Мирослав Егерић и Василије Калезић. Књижевно пре подне за децу на мађарском језику, 21. децембра 1966. године, одржао је Ференц Фехер. Професори књижевности, Коста Јанчић и Радоман Перковић, одржали су у свим књижницама и читаоницама серију предавања и разговора о значајним делима домаће и светске књижевности.¹ Укупно је одржано 22 предавања.²

Школство Општине Врбас обухватало је 14 установа основног, средњег и допунског образовања. Од овог броја девет школа пружале су основно образовање, средње образовање - четири: Техничка школа за прехранбену индустрију, Економска школа, Гимназија и Школа ученика у привреди, док је допунско образовање пружала ШОМО у Врбасу.

У Анализи о стању и проблемима кадрова у образовним установама на територији Општинске скупштине (СО) Врбас, која је разматрана на седници Савета за просвету Општине Врбас, 30. маја 1966. године, констатовано је: „[...] Такође је крајње време да школе распишу

¹Коста, Радосав, Јанчић, рођ. 19. маја 1908. године у Босанској Костајници. Завршио је Филозофски факултет. У овд. Гиманзији радио је од 3. новембра 1948. до 31. августа 1973. године. Матична књига запослених Потпуне мешовите гимназије у Врбасу, ред. бр. 7.

²Извештај о раду Народне библиотеке Врбас за 1966, 43-44.

конкурс за попуно места нестручно заступљеног музичког васпитања“. Наиме, наставу предмета Музичко васпитање у ОШ изводили су и даље учитељи.³

На основу Закључка Савета за културу Општине, 14. јуна 1966. године, у организацији Народне библиотеке у Врбасу одржан је семинар школских библиотекара.⁴ Закључци са семинара су:

„На седницама органа управљања у школама најозбиљније покренути и размотрити питање просторија и намештаја за смештај школске библиотеке. Просторије библиотеке треба да буду пространије, да би деца могла да се окупљају и да читају своју штампу. У школским библиотекама треба да раде наставници језика или други наставници који имају афинитета према овом раду. Пошто њихов досадашњи рад није био довољно ни признат нити награђен [...]. Да се саветима школа предложи да се рад у школским библиотекама урачуна у норму часова. Да би се створио увид у стварно стање књижних фондова у свим школама, закључено је да се изврши потпуна ревизија књижних фондова школских библиотека. Стручну ревизију би спровела комисија, коју треба да сачињавају: стручни библиотечки радник кога именује Народна библиотека и два члана које именује радна зеједница школе. Све школске библиотеке средити по међународној децималној класификацији (МДК). Све школе да набаве картоне и каталожке листиће за књиге, по узору на Народну библиотеку, да би се могла извршити једнообразна обрада. Да Фонд за школство Општине сваке године издваја одређена средства - наменска средства за школске библиотеке. Та средства би се искључиво користила за набавку књига, а иста да не буду мања од 250.000 динара за ОШ, односно 350.000 динара за СШ. У свакој школи нормативно регилисати организацију и рад школске библиотеке [...].“⁵

Почетком јуна 1966. године одборници СО у Врбасу треба ли су да одлуче да ли ће Општина сносити део трошкова школовања ученика са своје територије, у новосадским средњим школама. У петак, 10. јуна 1966. т.г, одржан је седница Савета за школство и финансије, као и Друштвеног фонда за школство. „После заиста бурне дискусије, гласањем 10:8, одлучили смо да предложимо одборницима да одбију предлог из Новог Сада. Шта ће они одлучити - то вам не могу рећи, рекао је тада Ђула Жигмонд, референт за школство, и наставио:

³Акт Савета за просвету СО Врбас (са Анализом), бр. 02/4-6643, 25. мај 1966.

⁴Закључак Савета за културу СО Врбас, 29. април 1966; Решењем НОО Врбас, 7. децембра 1962. године основана је Народна библиотека Врбас. Овим решењем извршена је интеграција свих јавних библиотека у општини. Таквих библиотека било је шест: Градска читаоница Врбас, Народна читаоница у Бачком Добром Пољу, Народна библиотека и читаоница Змајево, Читаоница Равно Село, Народна библиотека и читаоница Савино Село и Народна читаоница Куцура. Извештај о раду Народне библиотеке Врбас за 1966, 2.

⁵Акт Народне библиотеке Врбас, бр. 103/66, 14. јун 1966.

„Сви овде у Врбасу осуђују начин на који је Општинска скупштина у Новом Саду покренула ово питање. [...] Ако не платимо 27 милиона старих динара као општина за школовање 380 ученика, колико их сада има у Новом Саду, са територије наше комуне, ниједан свршени основац одавде неће бити прихваћен у новосадске средње школе. [...] Ми у Врбасу сматрамо да се то једино може решити на покрјинском нивоу. Јер шта ће бити ако и Суботичани и Сомборци ураде исто, оно што су Новосађани. Уосталом у нашим средњим школама, овде у Врбасу налази се и 387 ученика из других комуна. Ми бисмо за њих исто могли да тражимо одштету за школовање, зар не?“ У Врбасу преовлађује мишљење да ће се прихватити захтеви из Новог Сада и платити део трошкова школовања за ученике другог ступња.⁶

На крају је одлучено да Општина Врбас плаћа за своје ученике у Новом Саду. Ванредна седница СО, 12. јуна 1966. године, којој присуствује републички посланик Јан Грња, била је веома бурна. На истој је истакнуто да Општина Врбас одваја годишње око 170 милиона старих динара за издржавање четири средње школе, у којима има веома велики број ученика из других општина и да би аналогно захтеву новосадске општине и сами могла тражити накнаду од других. Одборници су били једногласни и у оцени да је помоћ новосадским средњим школама неопходна, али да она не би смела да буде на овај начин условљена. Тражени износ није прихваћен, већ ће исти накнадно бити утврђен.⁷

Доношењем Закона о просветно-педагошкој служби, априла 1965. године, ова служба се издвојила из оквира управе при срезовима и општинама и формирана су заводи као самосталне установе. Ступањем на снагу овог Закона поклапа се са укидањем срезова у АПВ и потребом реорганизације бивших средњих завода који су привремено наставили да раде као одељења Покрајинског завода за опште и стручно образовање. Проћи ће нешто више од годину дана док СО Врбас, 6. јуна 1966. године, није донела Решење о оснивању установе за вршење просветно-педагошке службе под називом Просветно-педагошки завод Општине Врбас. Првобитно је за в.д. директора Завода именован Борислав Јоцић, наставник из Врбаса, да би након тога за в.д. директора именован Ђула Жигмонд, референт за просвету СО Врбас.⁸ Након тога, Општинске скупштине Врбаса и Бечеја споразумеле су се о организацији Међуопштинског просветно-педагошког завода за потребе ових двеју општина, са седиштем у Врбасу (МППЗ Врбас).⁹ Завод као установа почео је да ради тек 1. октобра 1966. године. Фебруара 1967. године, за директора Завода

⁶„Дневник“, 12. јун 1966, 12.

⁷„Дневник“, 14. јун 1966, 4.

⁸„Сл. лист Општине Врбас“, бр. 8/66, 10/66 и 11/66.

⁹Општинска скупштина Врбас, на предлог Матичне комисије за оснивање Просветно-педагошког завода за подручје општина Врбас и Бечеј, расписала је Конкурс за попуну следећих радних места: 1. директор Завода; 2. саветника за: Српскохрватски језик; Мађарски језик; Математику и Физику, пожељно знање мађарског језика; Биологију и Хемију; Географију и Историју;

изабран је Бранко Даковић.

Према чл. 15. Закона о просветно-педагошкој служби информативне прегледе требало је обављати најмање једанпут годишње у свакој васпитно-образовној установи. Ови прегледи су се вршили на почетку школске године и њихов циљ био је да се установи опште стање и припремљеност васпитно-образовне установе за почетак рада. Том приликом се нарочито обраћала пажња на материјалну базу, кадровско стање, хигијенско-здравствене услове за рад, организацију наставе и осталих делатности, планирање рада и друга општа и стручна питања специфична за поједине школе и установе.¹⁰

Решењем СО Врбас, бр. 03/5-4962 од 7. октобра 1966. године, Народна библиотека у Врбасу добила је три просторије од Угоститељског предузећа „Централ“. На име адаптације и опремања ових просторија Библиотека је добила од Фонда за културу општине и Покрајинског фонда за културу средства у висини од шест милиона ст. динара. Радови на адаптацији и опремање завршени су 25. новембра 1966. године, тако да је Дечје одељење Библиотеке отворено 26. новембра 1966. године.

У току 1966. године књижни фондови Народне библиотеке у Врбасу приновљени су са 8.172 свеске. Исто је реализовано са Издавачким предузећем „Нолит“ у Београду, путем трогодишњег кредита за куповину књига. Гаранцију је дала СО Врбас.¹¹

Лист „Млади дани“ од 28. децембра 1966. године, својим прилогом „Концерт у нашем граду“, дао је осврт једног од љубитеља *електричара* након организованог концерта дувачког квинтета познатих уметника из Београда, који је организовао Раднички универзитет у Врбасу, крајем октобра те године. „Програм је објављен већ уобичајеним плакатима и много је обећавао. Уметници су дошли и заузели своја места у сали Радничког универзитета. А публика? Питаћете се да ли је било публике. Већ смо навикли да у нашем граду слабо успевају концерти и најпознатијих уметника. Но, ово што се тада десило мислим да никако не приличи граду Врбасу са неколико хиљада ученика, са Школом за основно музичко образовање, са стотинама факултетски образованих људи и са преко стотину просветних радника. Стидим се што нико од нас средњошколаца није присуствовао овом концерту, а стидим се и због тога што ниједан ученик Музичке школе као ни наставник није присуствовао концерту. Присутних је било осам. Сматрам да смо се много заборавили. Истина, треба да волимо *електричаре*, јер је то сада њихово доба. Али не саслушати дела Бетовена, Моцарта је велика штета и неопростива

Физичко и здравствено васпитање; разредну наставу, двоје; саветника за разредну наставу са обавезним знањем мађарског језика; 3. секретара. Ступање на дужност 1. септембра 1966. године. „Дневник“, 20. јун 1966, 15.
¹⁰Извештај о раду МППЗ Врбас, 1. септембар 1966-31. децембар 1967, Врбас, март 1968, 7-8.

¹¹Извештај о раду Народне библиотеке Врбас за 1966, 16.

грешка свих нас“.¹²

У Новом Саду, у Библиотеци Матице српске, 22. фебруара 1967. године, одржана је седница Заједнице матичних библиотека у Војводини на којој је усвојен програм рада ове јединствене организације библиотекара код нас и донета одлука о награђивању најбољих библиотека и најзаслужнијих библиотекара у прошлој години (1966). За постигнуте успехе у прошлој години, а на предлог жирија, Заједница је донела одлуку да се годишњом наградом од 30.000 динара награде: Градска библиотека у Суботици, Народна библиотека у Врбасу и Градска библиотека у Новом Саду.¹³

Дана, 23. марта 1967. године, на свечаној седници Народне библиотеке у Врбасу овој установи уручена је годишња награда у износу од 30.000 динара и диплома Заједнице матичних библиотека у Војводини. Награду је предао Павле Малетин, председник Заједнице и управник Библиотеке Матице српске. Поред бројних друштвено-политичких и јавних радника, свечаности је присуствовао и председник СО Стеван Гојшина.¹⁴

На V фестивалу „Златиборски нарцис 67“, 29. и 30. маја 1967. године у Ужицу, прво место освојио је Мирослав Јововић, матурант Гимназије, члан ВИС „Симелорси“ из Врбаса.¹⁵ Победио је у конкуренцији 25 најпознатијих певача аматера из Србије, Румуније, Бугарске и Мађарске, интерпретирајући песму „Лудо срце“, за коју је написао и речи. Поред трофеја „Златиборски нарцис“ Јововић је добио и награду Удружења цез-музичара Србије. Убрзо након тога Мирослав Јововић учествоваће и на фестивалу певача аматера забавне музике Војводине, који је се одржао 10. и 11. јуна у Сенти.¹⁶

Септембра 1967. године, Народно позориште из Ужица налазило се на турнеји по Војводини. После посете Србобрану, чланови овог реномираног позоришта су у Врбасу, на сцени Аматерског позоришта приказали Шурекову комедију „Улични свирачи“. Њихово гостовање побудило је велико интересовање међу љубитељима позоришне уметности у овом граду. После Врбаса наступиће још у Кули, Црвенки, и другим местима Бачке.¹⁷

¹² „Млади дани“, Литерарно-уметнички лист ученика Гимназије Врбас, 28. децембар 1966, 8.

¹³ „Дневник“, 26. фебруар 1967, 4.

¹⁴ „Дневник“, 24. март 1967, 9.

¹⁵ Давне 1962. године почео је да се свира рокенрол у Врбасу, када је и основан ВИС „Црни бисери“, који касније мења назив у ВИС „Симелорси“. okonas.info, 19. јул 2017; Првобитни састав чини су: Светолик Аврамов, соло гитара; Драган Стојановић, ритам гитара; Шпиро Кривокапић, бас гитара; Боро Греговић, бубњеви; Виктор Рот, саксафон и Мирослав Станков, вокални солиста. Нешто касније у „Симолорсима“ су свирали и Лаза Сиришки, Сретен Ћеранић, Неђо Мандић, Ивица Кашик и Бобан Јововић. vrbas.net, 11. септембар 2009.

¹⁶ „Дневник“, 2. јун 1967, 5.

¹⁷ „Дневник“, 17. септембар 1967, 6.

Поводом обележава Дана ослобођења Врбаса, 20. октобра 1967. године, на свечаној седници Општинске скупштине Врбас, председник Општине Миљан Вишњевац уручио је новчане награде „Дан ослобођења Врбаса“.¹⁸ Ово јавно признање додељено је: Народној библиотеци, у износу од 10.000 динара; Основној школи „Светотар“ Милетић, од 6.000 динара; Листу „Млади дани“, који издаје Савез омладине Гимназије „Жарко Зрењанин“, од 4.000 динара; Стонотенисерском клубу „Неутрон“ из Змајева, од 2.000 динара; Кости Јанчићу, професору Гимназије „Жарко Зрењанин“ од 2.000 динара и Милораду Ђурђевићу, члану БК „Комбинат“ од 1.000 динара.¹⁹

Приликом рушења једне старе стамбене зграде у центру Врбаса, у близини Хотела „Бачка“, крајем новембра 1967. године, радници ГП „Напредак“ пронашли су око пет килограма старог сребрног новца, који потиче из 18. и 19. века. Новац ће бити предат Народној банци у Београду, а неколико примерака нузматичке вредности предаће се Завичајном музеју, који ускоро треба да се отвори у Врбасу.²⁰

На почетку шк. 1967/68. године, прегледом од стране МППЗ Врбас уочени су битни пропусти и недостаци у организацији ШОМО у Врбасу, што ће СО Врбас и њен Савет за просвету посебно размотрити. На седници Савета за просвету СО Врбас, уз присуство директора школа, 27. децембра 1967. године, размотрени су извештаји о информативним прегледима основних и средњих школа на територији Општине Врбас, који је израдио МППЗ Врбас. Приликом разматрања извештаја за ШОМО „*Стеван Мокрањац*“, констатовано је:

„Да ШОМО није оправдала своје постојање, да су средства нерационално улагана, да се чланови радне организације нису суштински ангажовали за афирмацију школе и да организација рада у

¹⁸Јавно признање „Дан ослобођења Врбаса“ установљена је на седници СО Врбас 20. октобра 1964. године. „Сл. лист Среза Нови Сад“, бр. 31/64 и „Сл. лист Општине Врбас“, бр. 9/67-пречишћен текст; На основу члана 8. Одлуке о установљењу награде „Дан ослобођења Врбаса“, Савет за културу и физичку културу СО Врбас, 27. септембра 1966. године, донео је Правилник о начину додељивања награде „Дан ослобођења Врбаса“, бр. 02/4-13104/66, 27. септембар 1966.

¹⁹„Дневник“, 21. октобар 1967, 4; На основу постигнутих резултата у лигашком такмичењу, у екипу репрезентације позван је Милорад Ђурђевић, члана БК „Комбинат“, која ће 30. октобра и 2. новембра т.г. у Сабрикену, укрстити рукавице са репрезентацијом СР Немачке. Исто, 17. октобар 1967, 15.

²⁰„Дневник“, 2. децембра 1967, 5; Захваљујући Иштвану Ђенгеу, наставнику историје, који је од 1960. године са својим ученицима сакупљао и чувао експонате у просторијама ОШ „Братство јединство“ у Врбасу, 1969. године основана је Завичајна (музејска) збирка. Збирка је 1971. године припојена Дому културе Врбас.

школи није ни приближно задовољавајућа. Предлаже се Скупштини да размотри могућност преношења делатности музичког образовања са ШОМО на новоформиране Домове културе, како је то предложено и у закључцима Савета за културу и физичку културу. Настава музичког образовања изводила би се према постојећем плану и програму“.

Савет је, такође, био становишта да Заједница образовања не би требала да смањује средства која су до тада улагана у музичко образовање, већ да се изучи могућност рационалнијег коришћења тих средстава путем обезбеђења стручних кадрова у ОШ и финансирања основног музичког образовања преко Домова културе, јер се на тај начин обезбеђује основно музичко образовање у свим местима Комуна.²¹

„Школа (ШОМО „Стеван Мокрањац“) није задовољила у свом унутрашњем начину рада, речено је у извештају, није испунила основни задатак музичких школа да врши непосредну културно-образовну активност. Она није обављала улогу менаџера на свом подручју, није приређивала образовне и културно-пропагандне приредбе на терену и у предвиђеним организацијама, речју није своје потребе повезивала са културним и просветним потребама средине; њена изолација била је штетна. Пошто није служила конкретним потребама комуна, Скупштина општине је донела одлуку да се она укине са 31. августом 1968. године, а њена одељења уђу у састав Дома културе“.²²

Последњих година Врбашани су се изгледа радије одлучивали да дочек Нове године проведу у домаћој режији, уз ТВ пријемник, са гостима и пријатељима. Али то не значи да су објекти угоститељског предузећа „Централ“ били без гостију. Напротив, за дочек Нове 1968. године скоро сва места у њима била су распродата. У Хотелу „Бачка“ госте је забављала Ачка Климова, солисткиња Радио-телевизије Братислава.²³

На седници СО у Врбасу, 24. фебруара 1968. године, донета је Одлука о оснивању Дома културе, у чији састав ће ући Центар за културу, који је радио при РУ „Светозар Марковић Тоза“,²⁴ Градско

²¹Акт Савета за просвету СО Врбас, бр. 02/4-11235/67, 10. фебруар 1968.

²²Годишњи извештај Дома културе Врбас за 1968. годину, Врбас 1968, 183.

²³„Дневник“, 3. јануар 1968, 5.

²⁴Године 1960. формиран је Културно пропагандни центар Врбаса, који је поред Народне библиотеке, био прва професионална институција у култури Врбаса. Имао је организационе јединице: Одељење за организовање позоришних представа, пригодних програма, музичких програма и семинара; Одељење фото и кино службе-издавање фото новина, снимања свих актуелних догађаја у нашој Комуни, снимање дија и 8 мм филмова у црно белој боји, организовање фото изложби и Одељење за сервисне услуге. Акт Културно пропагандног центра Врбас, бр. 22, 18. јануар 1962; Од 1965. године при РУ „С. Марковић Тоза“ ради Центар за културу који је формиран од особља бившег Културно пропагандног центра Врбаса.

аматерско позориште²⁵ и Завичајни музеј са архивом, који је у формирању.²⁶ Основани су и Домови културе по селима комуне, у Змајеву, Куцури и Савином Селу. Ускоро ће Савез омладине одлучити да ли ће се и Дом омладине припојити Дому културе у Врбасу. Сви су изгледи да неће бити проблема око спајања ових установа.²⁷ На почетку свог рада Дом културе Врбас имао је шест стално запослених радника. Први директор је Јовица Миросављевић.

На истој седници СО у Врбасу, донета је Одлука да 31. августа 1968. године престане да ради Школа за основно музичко образовање (ШОМО) „Стеван Мокрањац“ у Врбасу. Предлог за укидање ШОМО дао је Савет за просвету Општинске скупштине Врбас, на основу анализе рада Школе, коју је извршио МППЗ Врбас.²⁸

Школске 1967/68. године у ШОМО је уписано 86 ученика, у оквиру три одсека: Хармонике (I-32, II-12, III-8, IV-4 и V-2), Клавира (I-12, III-2, IV-1, V-4 и VI-2) и Гудачког/виолина (1-2, II-1, III-2 и V-2). Свој инструмент имало је 14 ученика, од тога: пет хармонику и девет клавира. Наставу инструмената изводили су: Милева Вучетић - Хармоника, Милорад Вучетић - Хармоника, Јанош Ери - Хармоника и Виолина и Ела Балинт - Клавира. Разред са позитивним успехом завршило је 65 ученика. Основно музичко образовање, на Одсеку клавира, стекле су Едита Кочиш и Душанка Јовановић.²⁹ Последњи директор Школе је Милорад-Миња Вучетић.

Почетком марта 1968. године већи део колектива Школског центра у Врбасу, у којем ради 60 наставника и професора, одбио је да прими лични доходак. Поводом тога, на иницијативу Синдикалне подружнице ове школе, одржан је састанак на коме су присутни представници Синдиката свих школа врбаске комуне, председник Општине Миљан Вишњевац, председник Општинског синдикалног

²⁵Крајем 1953. године од Драмске секције КУД „Ђура Јакшић“ формирано је *Аматерско позориште*. СПК НОГО Врбас посветио је много пажње оснивању Позоришта. Дата је новчана помоћ од 60.000 динара. Приликом оснивања Позоришта разговарало се да то буде Градско аматерско позориште са секцијама националних мањина. Међутим, мађарско КД није се сложило, пошто је Драмска секција Друштва стално радила и помагала рад осталих секција Друштва. Зато је остало само Аматерско позориште на српском језику, а у перспективи је остало да му се прикључе и остале драмске секције из места.

²⁶Савет за културу и физичку културу Општине, 23. децембра 1963. године, донео је закључак: „Да се укине Клуб јавних и друштвених радника Општине“. У просторијама дотадашњег Клуба требало је да се сместе галерија, архив и музеј, а инвентар је преузео Културно пропагандни центар.

²⁷„Дневник“, 27. фебруар 1968, 9.

²⁸Општинско веће и Веће радних заједница Врбас, 24. фебруара 1968. године, донели су Решење о укидању ШОМО „Стеван Мокрањац“ у Врбасу, бр. 02/4-1748/68. „Сл. лист Општине Врбас“, бр. 5/68.

²⁹Владимир Увалин, „Од музичког течаја до ОМШ у Врбасу (1952-2017)“, Врбас 2017, 31.

већа Карло Пал и секретар ОК СКЈ Никола Москаљ. Само је једна тачка на дневном реду - Материјални положај просветних радника у комуни. Просветни радници у врбаској комуни, њих око 450 укупно, незадовољни су својим положајем и личним примањима. Већина школа, пошто је добила мање средстава од Међуопштинске заједнице образовања Кула-Врбас, била је принуђена да смањи ионако мале личне дохотке свог наставног особља за 10 до 20 одсто.³⁰

У скоро петочасовној дискусији просветни радници су захтевали да се испитају инструменти по којима се убирају средства за потребе Заједнице образовања у овој комуни. Зашто само просвети радници треба да трпе смањење дохотка, зашто и остали не би солидарно сносили тешкоће. Како је на састанку истакнуто - просветним радницима нико не гарантује да ће за свој рад идућег месеца добити ни оно што им се сада нуди. Председник Општине Миљан Вишњевац тада је рекао - Да разуме протест просветних радника, али треба узети у обзир да је прошлогодишње остварење буџета било мање за око 10 одсто, односно три до четири милиона динара. Поред тога ни у овој години ситуација неће бити много боља, јер су двомесечне анализе показале пад производње и реализације у комуни. Поводом овог случаја Коста Нанчовски, заменик директора Школског центра, изнео је: „Нама се често намећу обавезе, морамо да примимо одређен број ученика почетком сваке школске године, а за ту повећану делатност не добијемо одговарајућа средства. Зна се какве последице могу наступити ако већи број свршених ученика ОШ остане на улици. Заједница образовања није остварила своје постојање, јер како би се иначе десило да у једној истој заједници наставно особље има различите плате“.

На новинарско питање – Да ли је ово прави пут за решавање овог проблема, председник Синдикалне подружнице Школског центра Петар Михајловић, одговорио је: „Он није популаран, али смо ми просветни радници увек некано били они који треба да разумеју ситуацију. На овај начин желимо да скренемо пажњу одговорним људима у комуни да, ако постоје тешкоће онда сви треба да подметнемо леђа. Овакав однос делује дестимулативно на рад“.

На крају састанка формирана је комисија која ће на Зборовима бирача образложити ситуација у којој се нашла просвета, како би се у дискусији пред усвајање Општинског буџета за 1968. годину изменили инструменти расподеле средстава и ублажио дефицит Заједнице образовања од око милион и 300 хиљада динара.³¹

После месец дана и професори Економске школе у Врбасу

³⁰ Дана, 10. марта 1967. године одржана је заједничка седница Иницијативних одбора СО Врбас и СО Кула за формирање јединствене Заједнице образовања за предшколске установе, ОШ и школе другог ступња на територији ових двеју општина. Оснивачка скупштина одржана је 24. марта 1967. године у Кули, где ће и бити седиште Заједнице.

³¹ „Дневник“, 6. март 1968, 5; Исто, 7. март 1968, 6; ИО МОЗО Кула-Врбас, 17. октобра 1967. године, донео је одлуку: „Да број одељења зависи од броја ученика - васпитаника уписаних почетком школске године, односно

одбили су да приме личне дохотке за март 1968. године. Дана, 4. априла т.г. одржана је ванредна седница Синдикалне подружнице Економске школе, на којој је истакнут тежак материјални положај и неравноправни третман ове установе у односу на остале средње школе у Врбасу. Због овакве ситуације професори Економске школе имају мања лична примања него учитељи у ОШ ове комуне. Она се крећу од 730 до 780 динара, у зависности од тога да ли имају положен или не стручни испит. Најављена је обустава рада за 10. април т.г. У међувремену је одржан још један састанак Синдикалне подружнице, којем су присуствовали председник Покрајинског одбора синдиката друштвених делатности Срета Стајић, представници Заједнице образовања Кула-Врбас, потпредседник Општинске скупштине Тихомир Шуваков и председник Општинског синдикалног већа Карло Пал, где је договорено да се не прекида настава у овој установи. Предложено је да предстојећа Скупштина Заједнице образовања, у границама својих могућности, реши неке тешке проблеме Економске школе у Врбасу, имајући у виду специфичност услова њеног рада.

Тада је Милан Бороња, председник ИО МОЗО Кула-Врбас, истакао: „Да се у склопу будуће реорганизације школске мреже на подручју ове две општине предиђа постепено укидање Економске школе у Врбасу, пошто иста школа, у новој згради и добро опремљена, ради у Кули, и то недовољно искоришћена. У складу тих мера фаворизоваће се Гимназија у Врбасу и формираће се два јака Школска центра у Врбасу и Кули, где ће се оспособљавати кадрови потребни овим комунама. Тада ће несметано моћи да се приливају средства, што ће дати нову физиномију рада Заједнице образовања. Нагомилани проблеми у школству не могу се решавати тако брзо како бисмо сви желели“.³²

Марта 1968. године многи просветни радници бечејске општине негодовали су због скупих и неквалитетних услуга МО ППЗ Врбас-Бечеј. Професори и наставници мишљења су да би новац који Општинска скупштина Бечеј издваја овом Заводу могао боље и корисније употребити у бечејским школама. Том приликом изнета су и нека питања и сугестије у вези рада овог Завода. Већ приликом оснивања овог Завода просветни радници из Бечеја учили су да у

обухваћених васпитним групама у предшколским установама и домовима ученика. Према врстама установа број одељења и група утврђује се :1. У основним школама и школама другог ступња (гимназије и средње школе), ако у одељењу у просеку има 32 ученика; 2. У предшколским установама васпитна група има: а) 20 деце од 3 и 4 године старости; б) 25 деце од 4 и 5 година старости; ц) 30 деце од 5 и 6 година старости. Сви накнадни захтеви за доделу средстава решаваће се по овој одлуци. II Свим установама признају се средства за шк. 1967/68. годину по накнадно поднесеним захтевима. [...] Уколико Заједница не буде у могућности да исплати ова средства у 1967. години (услед неостварених својих прихода) обавезује се да иста исплати у 1968. години. [...]“ *Одлука ИО МОЗО Кула-Врбас, 27. октобар 1967.*

³² „Дневник“, 12. април 1968, 6.

саставу Завода није ушао Србобран, иако се налази између Бечеја и Врбаса. Образовне установе Србобрана су у саставу ППЗ Нови Сад. Занимљиво је да Бечеј који нема никаквих додирних тачака са Врбасом, укључен у Врбаски завод. У МО ППЗ Врбас-Бечеј не налази се Кула, иако Врбас и Кула имају заједничку МО Заједницу образовања. Даље, МО ППЗ у Врбасу је мали, без комплетираног кадра, а често и без довољно искуства да пружи помоћ школама првог и другог ступња у Бечеју. Да би колико толико одговорио својим задацима, Завод у Врбасу мора да ангажује већи број спољних сарадника из Новог Сада или Суботице. Наравно, ангажовање ових сарадника је скупо, а терет сноси Бечеј. У време кад се бечејско школство бори са низом озбиљних проблема и потешкоћа, сматра се да би се новац који се даје, или ће се ове године дати, могао рационалније искористити. Постоји више могућности за то. Једна од њих је формирање заједничког МО ППЗ Куле, Врбаса, Србобрана, Бечеја и Аде. Тај Завод би покривао пет општина, које имају додирне тачке, а његово издржавање било би далеко јефтиније. Друга могућност је да се Бечеј укључи у ППЗ Нови Сад. У Бечеју сматрају да би од новосадског завода могли добити далеко већу стручну помоћ.³³

У оквиру акције „Месец књиге“ за 1968. годину, ОК ССРН Врбас организовала је дискусију о стању и проблемима школских библиотека. Том приликом је констатовано - Да је стање у школским библиотекама на територији наше општине забрињавајуће. Пошто су школе биле суочене са многим проблемима материјалне и финансијске природе, нису могле да издвајају иоле значајнија средства за повећање књижног фонда школских библиотека.

У вези са тим донесени су ови закључци: 1. Да се при СО оснује одбор за повећање књижних фондова школских библиотека; 2. Да се са овим проблемом упозна детаљно СО Врбас и њени одговарајући органи; 3. Да се цело материјал достави Заједници образовања Кула-Врбас; 4. Да се упути писмо свим радним и друштвеним организацијама на територији наше општине, којим би се упознале са стањем и проблемима школских библиотека и акцијом за помоћ овим библиотекама“.

Тада је предложено је да помоћ не треба да буде мања од 100 н. динара, а то је отприлике 10 књига школске лектире.³⁴

Почетком септембра 1968. године Миљан Вишњевац, председник Општинске скупштине Врбас, пустио је у рад локалну

³³„Дневник“, 19. март 1968, 9; Као саветници радили су: Василије Булајић, Радојица Лаушевић, Перка Харамбаша, Борислав Јоцић, Ирена Гајда, Марко Бабић, Станимир Мирчић, Јосип Кнези и др. Последњи директор Завода је Василије Булајић. *Акт МППЗ Врбас-Бечеј*, бр. 412/71, 30. децембар 1971; СО Врбас, својим Решењем, бр. 6-1/71-02, 21. децембра 1971. године, даје сагласност на одлуку РЗ ППЗ Општине Врбас, бр. 403 од 19. децембра т.г, о припајању МППЗ у Новом Саду, са 1. јануаром 1972. године. „Сл. лист Општине Врбас, бр. 17/1972.

³⁴Писмо Одбора за унапређење школских библиотека СО Врбас, 7. мај 1968.

радио-станицу. Она ће у почетку емитовати редован програм на српскохрватском, мађарском и русинском језику, два пута недељно, четвртом и недељом. Радио-станица радиће у склопу РУ „Светозар Марковић Тоза“.³⁵

После девет година постојања, 1. септембра 1968. године, престала је са радом ШОМО „*Стеван Мокрањац*“ у Врбасу, а њена одељења ушла су у састав новооснованог Дома културе. Настава је организована за 58 ученика, на два одсека: ^{Клавир: I-3, II-3, IV-4, V-1 и VI-3 и Хармоника: I-14, II-19, III-4, IV-5, V-1 и VI-1.}

Настава се изводила у просторијама Дома културе, три просторије за наставу музичког образовања и аматерски рад. Проблема организационе природе није било, сем што Дом културе није могао да пружа настави никакву стручну помоћ. Наставу су изводила четири наставника/стручна учитеља, од тога два су у допунском радном односу (Стеван Гера и Марија Бем, стручни учитељи).³⁶

У Годишњем извештају Дома културе Врбас за 1968. годину, у делу *Кадрови запослени у Дому културе*, код Олге Дражета, наведено је да је наставник Клавира и Солфеђа, а код Милеве Вучетић, наставник Хармонике. У допунском радном односу били су: Гера Стеван, Мађар, стручни учитељ у пензији, од 1. октобра 1968. до 1. јануара 1969. године, наставник Хармонике; Бем Марија, стручни учитељ, Средња музичка школа, од 15. новембра 1968. до 1. јануара 1969. године, наставник Солфеђа.³⁷

На седницама радних заједница ШОМО из Куле и Дома културе у Врбасу, децембра 1968. године, размотрена је могућност интеграције ШОМО из Куле и Одељења за основно музичко образовање при Дому културе у Врбасу. Пошто би се интеграцијом постигли повољнији стручни и економски резултати, донета је одлука да се у поменутим радним заједницама спроведе референдум. Резултат референдума била је једногласна Одлука да се изврши интеграција, а интегрисана школа да почне са радом 1. јануара 1969. године.

Карикатуриста „Дневника“ Будимир Војиновић, 20. октобра 1968. године, отворио је 17. самосталну изложбу карикатура „Жива Жежин“, у Ликовном салону у Врбасу, приређену у част прославе ослобођења града. На изложби су приказане најновије Војиновићеве карикатуре инспирисане догађајима у Чехословачкој, затим

³⁵ „Дневник“, 2. септембар 1968, 5.

³⁶ „Олимп у равници“, Тридесет година Дома културе Врбас (Дом културе 1968-1998), Врбас, 1998, 4-8, 35-40.

³⁷ Увидом у Матичну књигу запослених Дома културе у Врбасу, под бр. 7 уписана је Вучетић (Станко) Милева, рођ. 5. 11. 1931. године, Цетиње; средња стручна спрема - музичка школа; 1. 9. 1968. године дошла из МШ „*Стеван Мокрањац*“; звање: стручни учитељ; 31. 12. 1968. године прелазак у другу РО. Под бр. 10. Дражета (Стеван) Олга, рођ. 22. 9. 1940. године, средња стручна спрема-музичка школа, стручни учитељ, по одлуци Радне заједнице ступила на посао 1. 10. 1968. године, престанак-прелазак у Музичку школу Кула, 31. 12. 1968. године

фотографије његових радова откупљених на изложби југословенске карикатуре у Паризу и друга дела. Први пут ће бити изложена и књига „Насмејана Војводина“ Радомира Суботића, богато илустрована карикатурама Будимира Војиновића.³⁸

На свечаној седници СО поводом ослобођења града додељене су Октобарске награде заслужним колективима и појединцима. Са по 5.000 динара награђени су ОШ „Братство јединство“ и Бокс клуб „Комбинат“ из Врбаса. Са 1.000 динара награђени су Гаврило Нађ, учитељ из Куцуре, Илија Мирковић, пензионисани учитељ из Врбаса,³⁹ Ђока Попов, тракториста Земљорадничке задруге из Равног Села, Бошко Самарцић, радник Фабрике уља и биљних масти, Ђула Мило, редитељ Аматерског позоришта из Врбаса, Јовица Миросављевић, директор Дома културе у Врбасу, Веселин Жмукић, боксер БК „Комбината“ и Шандор Хорват, технички директор ГП „Напредак“. Том приликом одата су признања Фабрици уља и биљних масти у Врбасу, Омладинској бригади која је учествовала на изградњи Новог Београда, инжењеру Јулију Балогу и Владимиру Брканлићу, наставнику ОШ „Братство јединство“ у Врбасу.⁴⁰

СО Врбас, новембра 1968. године, препоручила је да се Економска школа у Врбасу у законском року укине. После вишегодишњих размишљања о њеној сврсисходности, преовладало је коначно мишљење да она више не треба да постоји, иако се не пориче да је била корисна у првим годинама после оснивања. Тада је препоручено Савету за школство да формулише такав закључак и да га одборницима поднесе на оцену што пре. Основни аргументи у прилог затварању Економске школе је да она даје средњошколце који не могу да нађу запослење, јер знање што га они добијају, привреди сада не треба. На списку Завода за запошљавање у Врбасу налази се 75

³⁸За десет година рада Будимир Војиновић објавио је око 7.000 карикатура, његове изложбе видело је око 200.000 посетилаца, а за свој рад добио је неколико признања у земљи и иностранству - награда Већа новинара Војводине, Октобарску награду Новог Сада и „Сребрну урму“ 1965. и „Златну урму“ 1966. на Међународном салону хумора у Бордигери. „Дневник“ 20. октобар 1968, 12.

³⁹Мирковић, Илија (Цариград, 13/26. јануар 1908 - Врбас, 7. април 1996), Нижу гимназију у Бару завршио је 1925. године, а након тога Државну учитељску школу на Цетињу, јуна 1929. године. Практични учитељски испит положио је у Дубровнику, 23. новембра 1934. године. Од септембра 1948. године, са супругом Смиљком, учитељицом, премештен је у четвороразредну ОШ у Врбасу. По формирању осмолетки у Врбасу, септембра 1951. године, службује у истима, а највећим делом у Првој осмолетки-ОШ „Петар Петровић Његош“. Августа 1954. године, прво је постављен за в.д. директора, а затим за директора ОШ „Петар Петровић Његош“, до 1. маја 1956. године... Фебруара 1963. године поново је у Његошевој школи, где остаје до пензионисања, 31. августа 1968. године. Владимир Увалин „Прва осмолетка-Основна школа „Петар Петровић Његош“ Врбас 1951-2016, Врбас 2016.

⁴⁰„Дневник“, 21. октобар 1968, 5.

свршених ученика Економске школе, од којих 60 почетника. Врбаска Економска школа је сувишна и с гледишта међуопштинске сарадње, пошто на растојању од 20 км постоје школе овог профила образовања у Кули и Бечеју.⁴¹

При Аматерском позоришту деловала је Мађарска драма, која је тих дана почела да припрема оперету „Кнегиња чардаш“ Калмана Имреа, у три чина, са којом ће, 1. марта 1969. године, учествовати на „Вечери братства“ у Призрену. Редитељ је Мило Ђула, хором ће дириговати Иштван Гера, сценограф Пал Петрик, к.г, костимограф Марта Хермец. У оперети ће наступити: Јанош Лак, Петер Орсаг, Аранка Новак, Ференц Тамаш, Маргита Пастор, Ђула Мило, Марија Кркљеш, Геза Шафрањ, Михаљ Сич, Јанош Лак, Мађаш Виг, Јанош Бала, Томислав Ерцеговац, Јожеф Бандула, Маргита Парацки, Илона Шарњаи, Жужана Мезеи, Марија Фудерер, Карољ Фудерер, Јанош Бала, Золтан Догнар, Нандор Барта, Ференц Мајкрат, Јанош Пете, Иштван Балаж. Женски хор: Јулијана Мезеи, Магдолна Фудерер, Јулија Тамаш, Илона Шарњаи. Мушки хор: Јожеф Макша, Ференц Лехоцки, Иштван Лехоцки, Бела Бордаш.⁴²

У циљу јачања и унапређивања материјалне основе културне делатности, усклађивања развоја културе са општим друштвеним развитком, повезивања интереса и циљева стваралаца и корисника у култури, на самоуправном основама, СО Врбас, 26. фебруара 1969. године, донела је Одлуку о оснивању Општинске заједнице културе Врбас. Заједница је отпочела са радом 1. априла 1969. године. Даном конституисања Прве скупштине Општинске заједнице културе Врбас укинуће се Фонд за културу општине Врбас, а његова средства, права и обавезе прећи ће на Заједницу.

У Иницијативни одбор за припреме и сазивање Прве скупштине Општинске заједнице културе именовани су: Јован Миросављевић, директор Дома културе; Радоња Вукославовић, управник Народне библиотеке, Владимир Паланчанин, директор РУ „Светозар Марковић Тоза“; Милан Недељков, Милош Арсић, Стеван Шапи, Радоман Перковић, Рада Пејин, Свето Самарцић, Нада Жуковски, Чедомир Михајловић, Владимир Брканлић, Никола Путић, Војо Ђурђевац и Леона Пушкаш.⁴³

⁴¹ „Дневник“, 26. новембар 1968, 9.

⁴² Флајер Дома културе Врбас, Врбас 1969.

⁴³ „Сл. лист Општине Врбас“, бр. 2/1969.

Претплатите се на

ТРАГ

часопис за књижевност, уметност и културу

Часопис ТРАГ излази четири пута годишње у обиму од десет штампарских табака по једном броју.

Годишња претплата износи 1000 динара за физичка, а 1600 динара за правна лица.

Претплата се може уплатити на жиро рачун број 840- 98664-83 код УЈП са назнаком „за часопис Траг”.

Чим се прокњижи Ваша уплата ми ћемо Вам слати часопис на адресу коју нам пошаљете.

Све информације можете добити путем телефона на број 021-707-566.

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске

82+7+008

ТРАГ : часопис за књижевност, уметност и културу / главни и одговорни уредник Бранислав Зубовић. – 2005, бр. 1 – . – Врбас : Народна библиотека „Данило Киш”, 2005 – (Нови Сад : „Футура”). – 23 цм

Тромесечно.
ISSN 1451-9437

Cobiss.sr-ID 202214407